

Мирослав Боривојевић
Мирослава Боривојевић

Смедерево, 2004.

Војвода
Петар Тодоровић
Добрњац
и његова браћа

Издавач

Текстилно-технолошка и пољопривредна школа
“Деспот Ђурађ”
Смедерево

За издавача

директор
Горан Збиљић, дипл. инж.

Рецензенти

Мирко Булатовић
Небојша Јовановић

Лектор

Љубомир Гарић

Резиме превели

Биљана Тирнанић
Гордана Анић

Припрема за штампу

Владан Живојиновић

Штампа

NEWPRESS
Смедерево

Тираж

500 примерака

**Мирослав Боривојевић
Мирослава Боривојевић**

**Војвода
Петар Тодоровић Добрњац
и његова браћа**

Смедерево, 2004.

Мно̀го смо бо̀га̀т̃ији нѐго ш̃то смо свесни. За̀то ради нових сазна̀ња о завича̀ју морамо бѝти смели да о̀ткривамо занемарено. Из ових разло̀га је и наст̃ала ова к̀нѝга ко̀ју посвѐћу̀јемо нашем завича̀ју.

Аутори

Увод

*Књиџе не мењају свей,
али њобеђују заборав.
Оне су њтрајније од било коџ
сїоменика, који нисмо њодигли
онима које смо волели.*

Момо Капор

Прослава двестоте годишњице Првог српског устанка 15. фебруара 2004. године је непосредни повод за писање и објављивање књиџе “Војвода Петар Тодоровић Добрњац и његова браћа”. У свечарским пригодама, тим поводом, Карађорђевог војвода Петар Тодоровић Добрњац добио је у свом родном селу Добрњу спомен-бисту. И док су завичајни песници говорили своје стихове о великом војводи Петру а са оближњег брда из топова одјекивали почасни плотуни, на лицима Добрњаца била је приметна радост што се у њиховом селу изнедрио велики војвода, али и сета што је војвода толико дуго био забрављен од њих самих.

Грбови војводе Петра Тодоровића и његове браће, моравског кнеза Стевана Тодоровића и трговца Николе Тодоровића, налазе се далеко од Добрња, расути по Бесарабији и Влашкој. Добрњци су по ко зна који пут поставили једно питање етичке природе.

Зашто о својим знаменитим прецима и свом селу ћуте два века? Нико се од Добрњаца није сетио да о својим знаменитим прецима и селу у коме су рођени нешто напише, па макар то било и за интерну употребу, спасавајући их на тај начин од заборава. Одговорност за овакав морални пропуст ле-

жи пре свега на добрњским интелектуалцима, који једноставно нису имали жеље да тако нешто ураде. Очекивали су да ће то уместо њих урадити неко други сматрајући да војводе и кнезови нису само локалне личности. Са стране се нико није сетио да тако нешто уради, па је Петар Добрњац један од ретких војвода који нема монографију. Да би добили опроштај од предака а избегли моралну одговорност пред савременицима и потомцима, аутори су се прихватили писања књиге “Војвода Петар Тодоровић Добрњац и његова браћа”. Аутори књиге, која је пред вама, не би били искрени пред собом ако не би признали да је основни разлог овог посла мотивисан жељом да се окрену својим коренима и заборављеним вредностима као Добрњци. Ако не знамо ништа о својим прецима и коренима тешко је да ћемо имати право сазнање и о себи самима Ко је заборавио завичај заборавио је део себе. Све је пролазно, само је љубав вечна. И љубав према завичају!

Постављањем спомен-бисте војводи Петру Тодоровићу у Добрњу и објављивање његове монографије је најмање што Добрњци могу да ураде за свог славног војводу из Првог устанка. Добрњцима остаје још један веома тежак посао: пронаћи и пренети његове посмртне остатке из Јашија у родно Добрње. Надамо се да ће Добрњци уз свестрану помоћ државе Србије у томе и успети. Тек тада дуг према војводи Петру биће намирен, а савест Добрњаца чиста.

*
* *

Аутори овог рада своју пажњу усмериће на животни пут и дело Карађорђевог војводе Петра Тодоровића Добрњаца и његове браће Стевана Тодоровића Добрњаца, моравског кнеза из Милошевог времена, и трговца Николе Тодоровића Добрњаца.

Петар Тодоровић Добрњац, одмах по избијању устанка против Турака 1804. године, сврстава се у истакнутог борца и старешину. После исказаног војничког дара у биткама на Иванковцу 1805. и Делиграду 1806. године избија у сам врх старешина и војвода Првог српског устанка. Због неслагања у питањима унутрашњег уређења Србије, са Карађорђем 1811. године напушта Србују завек. Из емиграције у Бесарабији

Петар Тодоровић Добрњац покушаваће да помогне Србији на начин који је он сматрао исправним, вршећи дипломатске мисије у име кнеза Милоша по Русији и Европи. Све ово казује да о Петру Тодоровићу Добрњцу можемо говорити као војсковођи и војводи, али и као љутом Карађорђевог опозиционару и Милошевом дипломати. Бројне битке против Турака у којима је Петар Тодоровић Добрњац учествовао, односи између самих војвода у Србији за време Првог устанка, а нарочито однос између Петра Тодоровића Добрњца и Миленка Стојковића као великих војвода и побратима с једне и Карађорђа с друге стране, сложеност унутрашње и спољне политичке ситуације Србије у устаничким периодима, а и касније, била су незаобилазна питања за тему нашег рада. Отуда су аутори рада били приморани да у нужној мери дотакну сва ова сложена државна питања тадашње Србије.

Поред архивске грађе и бројне историјске литературе која се односи на период Првог и Другог српског устанка, за осветљавање личности војводе Петра Тодоровића Добрњца од непроцењиве вредности је његов деловодни протокол писама приређен од стране историчара Миленка Вукићевића. Деловодни протокол писама Петра Тодоровића Добрњца, српског војводе из Првог устанка, пронашао је Миленко Вукићевић у Народној библиотеци у заоставштини Вука Караџића, када су после смрти његове ћерке Мине њихове ствари, књиге и рукописи пренете у Београд. Добрњчев деловодни протокол писама штампан је у Споменику број 33, у Београду 1900. године. Писма у Добрњчевом деловодном протоколу писана су на славеносрпском језику. Да би била што разумљивија за ширу читалачку публику, писма је неопходно било језички осавременити, а да при томе задрже дух времена у коме су настала.

Веома је мало усмених предања о војводи Петру Тодоровићу која живе у његовом родном селу. Аутори овог рада су током низа година бележили усмена казивања старих Добрњаца. Она су дата у овој књизи и надамо се на да ће на тај начин трајно бити сачувана од заборава. Пратећи животни пут војводе Петра Тодоровића Добрњца, аутори су били приморани да се дотакну озбиљних историјских питања Кара-

ђорђеове Србије о којима ни наша историографија није дала коначни суд. Овде је пре свега реч о улози Петра Тодоровића Добрњца у боју на Чегру 1809. године, као и о његовом ставу према питањима унутрашњег уређења Србије и о њеном ослонцу на спољње савезнике током Првог српског устанка. Аутори су покушали да дају одговор на ова питања пре свега као Добрњци, без икаквих историографских претензија, јер они заправо и нису историчари.

Стеван Тодоровић Добрњац, моравски кнез, има сличан животни пут као и његов старији брат Петар Тодоровић Добрњац. Као вођа неуспеле буне против кнеза Милоша 1821. године одлази из Добрња занавек 1823. године. О Стевану Тодоровићу Добрњцу постоји прилично обимна архивска грађа. Поред архивске грађе, аутори су користили бројну историјску литературу која се односи на Други српски устанак и владавину Милоша Обреновића, као и усмено предање које је у Добрњу знатно више сачувано него о његовом брату војводи Петру Тодоровићу.

Било би неправедно према фамилији Тодоровић ако се у овом раду не би поменуо и трећи Петров брат Никола. О Николи Тодоровићу Добрњцу постоји мало писаних трагова, јер се нигде не помиње као устаник или било какав старешина, већ само као трговац. Пошто је живео у сенци своја два позната брата, војводе Петра и кнеза Стевана, у Добрњу не постоји никакво усмено предање о њему, иако он једини од све браће Тодоровића има данас живих потомака.

Обрада наше теме не би била потпуна ако не бисмо нешто казали и о њиховом родном месту Добрњу. Прво питање које ће се читаоцу књиге наметнути јесте: а где се налази то село? Незаобилазна питања за тему нашег рада су: име села, становништво, установе и организације које су у селу везане за име Петра Тодоровића и Стевана Тодоровића. Аутори ће покушати да дају одговор на ова питања.

Поздравна здравица

За Добрњце кажу:

добри су људи,

добра им срећа,

да Бог да да буде.

Нека им житарице,

јарице и говедарице,

увек доносе парице.

Нек су им пуне кошнице

и куће дечице.

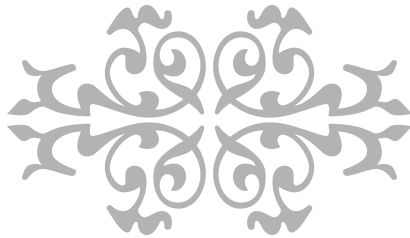
Нек им витлају воденице

и виоре песмарице.

Да Бог да да буде,

до битисања под бдењем...

Драгиша Димитријевић Добрњац

(I)

Добрње некада и сада

Име села - легенда и збиља

У легенди се име нашег села везује и за имена околних села. “Било је то одавно, још кад су Турци – спахије владали, када су села Крвије, Добрње и Лопушник била на једном месту и то на селишту између Крвија и Добрња. Али како су људи на овом месту били опаки, сваки час се тукли и свађали, досади спахији, који је ту управљао, па дође један пут у село да томе учини крај. Чим је стигао у село, навале на њега са жалбама да није могао на крај да изађе. Он позове све на збор, па кад су се сви искупили, он онда упита који су међу њима добри, тј. који се не свађају нека се одвоје. Они то и учине. Спахија им нареди да се одвоје од овог села и да оснују за себе село. И тако постане Добрње. За овим спахија се распита за оне који су највише волели да се бију и крве, па их натера да пређу с оне стране брда у Обзоварски поток и да тамо оснују село, које он назове Крвије. Они што су остали беху махом људи што су волели да краду – лопови, лопуже, њих опет спахија натера да отиду даље низ поток – Љути поток и да оснују село за себе, које он зато назва Лопушник”. (*О Добрњу је њослао извештај Географском заводу д. М. П. Марковић; Љубомир Јовановић, Млава, 1903, 337.*)

Легенду о имену села Добрњци су љубоморно чували и преносили с колена на колена сматрајући себе добрим људима. У бурним временима Првог и Другог српског устанка, заокупљени борбама са Турцима, порезима и другим недаћама, нису имали ни потребе да се распитују под којим именом се њихово село административно води.

Шта кажу писани извори о имену нашег села ?

У чувеном турском тефтеру, Браничевском тефтеру, из 1467. године, не помиње се село Добрње, као ни многа садашња села око њега. (*Браничевски тефтер, Момчило Стојаковић, Београд, 1987.*)

Први писани помен о имену нашег села налазимо 1725. године. По објављеном попису села од 1722. до 1724. године, који је извршен у областима Србије које су биле под аустроугарском окупацијом од 1718. до 1739. године, налази се село Добрити (Dobriti). За село Добрите Љубомир Јовановић

сматра да је данашње Добрње. (*Појовић гр Душан, Белешке о Србији у 16. веку, из зборника Шумадија из прошлости и садашњости, Суботица, 193, 27.*)

У тефтерима чибучким из 1824. године налазимо име нашег села као Добриња. Вук Караџић име села наводи као Добриња, одакле је био Петар Добрињац. (*Вук Св. Караџић: Српски рјечник, Беч, 1852, 125, Нолић, Београд, 1975.*) Димитрије Давидовић у Забавнику из 1833. године село Добрње зове Добриња. (*Налази се учиниољ "у Добрињи": Борђе Живковић.*)

Наш први статистичар Јован Гавриловић у свом Географско-статистичком речнику 1844. године наводи: "Добриња, село у окружију пожаревачком, срезу моравском, са 72 куће и 416 душа. Има школу". У попису становништва и пољопривреде у срезу млавском 1863. године село је под именом Добрње.

Аустријски археолог и путописац Феликс Каниц, при пропутовању кроз Србију 1864. године није навраћао у наше село, али га је забележио под садашњим именом Добрње. Каниц идући од Жабара преко Брзохода према Арнаут-Поповцу наводи: "У суседном Добрњу, у горњем току Чокордина који туда протиче, Петар Тодоровић, звани Добрњац, дигао је 1804. године народ овог краја против Турака".

Милан Ђ. Милићевић у "Кнежевини Србији" (1876) наводи садашње име села. Исправљајући Вука, Милићевић каже: "Вук свуда пише да је Петар Добрињац; али данас нити се његово село зове Добриње ни он Добрињац, него је село Добрње, а он Добрњац."

*
* *

Село Добрње налази се осам километара југозападно од Петровца на Млави. Од Пожаревца је удаљено 38 километара. Заклоњено је брдима која су местимично обрасла столетном храстовом, буковом и багремовом шумом. Атар села простире се на 1397 хектара, 47 ари и 28м са 3460 парцела. Надморска висина села је 160 метара.

Добрњски атар обухвата следеће потесе или звана места: Селиште, Таван, Бучина, Гај, Крушар, Парикоже, Крушевица, Кленовац, Липар, Кремењар, Саставци, Равна и Умка.

Становништво

Порекло становништва

Насељавање Млаве по Љубомиру Јовановићу текло је кроз пет периода: крајем 17. и почетком 18. века, у доба аустријске владавине до краја прве половине 18. века, у другој половини 18. века, за време Првог српског устанка и после Другог устанка, од 1815. до 1870. године. Љубомир Јовановић Добрње сврстава у трећу групу села чији се почетак (настанак) везује за другу половину 18. века. (*Љубомир Јовановић, Млава, 286, 287, 284.*) Основаност ове тврдње Љубомира Јовановића налазимо и у тефтеру Чибучком за село Добрње из 1824. године.

Из Чибучког тефтера за село Добрње (нахија пожаревачка, кнежевина моравска) сазнајемо колико је Добрње имало пореских домаћинстава као и имена власника тих домаћинстава. Већина пореских власника у функцији презимена односно очевог имена наводе крај из кога су досељени у Добрње:

1) Милош Вранић, 2) Стојан Вулов, 3) Јанко Вранић, 4) Стана удовица, 5) Митар Поглавар, 6) Станко Параћинац, 7) Михаило Поглавар, 8) Јанко Стангачило, 9) Труја Стангачило, 10) Трајило Радулов, 11) Јон Стангачило, 12) Мирча Крајинац, 13) Рајица Крајинац, 14) Јанко Шишманов, 15) Пауљ Вла, 16) Миленко Радоичин, 17) Тома Вуловић, 18) Иван Вранић, 19) Јова Шишманов, 20) Вукуљ Стангачило, 21) Пајка Јованов, 22) Стана Николина, 23) Живко Максимов, 24) Ђока Радин, 25) Иванко Параћинац, 26) Пауљ Влашче, 27) Стојан Крајинче, 28) Радоица Вранић, 29) Андреја Стангачило, 30) Петар Терзија, 31) Илија Вла, 32) Јован Вла, 33) Мијат Максимов, 34) Павле Обрадов, 35) Илија Параћинац, 36) Симон Вуловић, 37) Стеван Антонијев, 38) Никола Теодоров. (*А С, Тефџер чибучки, М Ф, ЗТ 294, 1824.*)

Параћинци, Крајинаци, Власи, Вранићи, Поглавари, Стангачили означавају крајеве одакле су Добрњци дошли из данашње Србије, али и изван ње, из Црне Горе и Румуније. Ови Добрњци су се доселили пре Првог устанка. Наведени тефтер је од вишеструке користи за тему нашег рада. Из њега сазнајемо да је Добрње бројало 1824. године 38 кућа, имало

2100 оваца и да је плаћало порез од 107 арча и 28 пара. Из тефтера даље сазнајемо да је један од наших знаменитих Добрњаца, Никола Теодоров, у Немачкој и да је без пореза.

Ако прихватимо мишљење Љубомира Јовановића да су по објављеном аустријском попису из 1725. године Добрити садашње село Добрње, и да је тада у њему било 11 домова, може се видети да је село веома споро увећавано. (*Појовић гр Душан, Белешке о Србији у 16 веку, из зборника Шумадија из прошлости и садашњости, Суботица 1932, 27.*) За читав век село је са 11 стигло на 38 домова. Ово наводи на претпоставку да је село расељавано после завршетка аустријске окупације ових крајева 1839. године и поновним доласком Турака. На ову констатацију упућује и топоним “селиште”, на коме се сада налази добрњско гробље. Јасна српска имена носилаца домаћинства односно имена њихових очева из већ наведеног пописа Добрњаца наводи на закључак да су они у неку руку старинци у Добрњу, односно да су се први доселили у Добрње, у другој половини 18. века. Међу њима се налази Петров, Стеванов и Николин отац Теодор.

У монографији села Добра на Дунаву аутори наводе да је “... историчар Љубиша Јовановић у свом познатом делу “Млава”, испитујући порекло села Добрња у долини Млаве установио да су први житељи овог села били бегунци из Добре на Дунаву”. Истине ради, треба рећи да ако су аутори монографије Добра на Дунаву мислили на Љубомира Јовановића, он то у поменутом делу нигде не наводи. У делу “Млава” Љубомир Јовановић на страни 352, говорећи о становништву села Рашанца, наводи: “Добријани (30) у Добријењској мали, из Добре, а старином су из ‘прека’. Славе Св. Јована“. И у истраживањима родослова добрњских породица које је обавио Радослав Аксентијевић у Добрњу не налазимо ниједну породицу пореклом из Добре на Дунаву.

Број становника

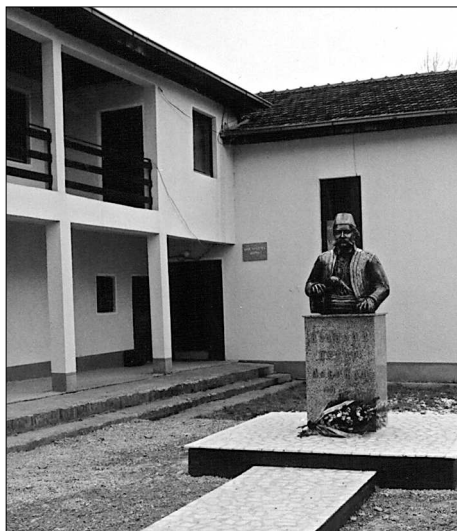
Из арачких тефтера за време владавине кнеза Милоша тешко се може утврдити тачан број становника села, јер су у њих уписивани само мушки чланови породица који су били

порески обвезници. У свом Географско-статистичком речнику из 1844. године Јован Гавриловић први наводи да Добрње има 72 куће и 416 душа. Детаљан попис становништва и пољопривреде у Србији обављен је 1863. године. Из њега сазнајемо да у Добрњу постоји 101 домаћинство са 270 мушких и 258 женских лица. По овом попису Добрње је укупно имало 528 становника. За пола века број становника Добрња се удвостручује. Тако 1910. године у Добрњу живи 1014 душа. Балкански, Први и Други светски рат успоравају пораст становништва Добрња и оно за наредних четрдесетак година остаје скоро исто као и у време пред Балкански рат. Највећи број становника Добрње бележи 1953. године: 1189 становника. Од те године број становника је у сталном опадању. Почетком седамдесетих година, када почиње одлазак Добрњаца на рад у иностранство, село је имало 1079 становника (1971). Добрње 1991. има 953 а 2002. године 900 становника, јер су се по старој методологији пописа водили и они Добрњци на привременом раду у иностранству. (*Републички завод за статистику, Смедерево: попис становништва 2002.*)

Добрње данас - број становника и објекти личног и друштвеног стандарда

По новој методологији пописа становника која подразумева попис сталних становника, у Добрњу је 1991. године било 731 а 2002. године 643 становника. Од 643 становника 2002. године мушких је било 312 а женских 331. Ако упоредимо попис становника у 1991. години по старој и новој методологији

Дом културе

Службене просторије и бифе фудбалског клуба

долазимо до броја 222. Ово је заправо број становника који су на раду у иностранству. Ако исто поређење извршимо и за 2002. годину долазимо до броја 257, односно до броја Добрњаца који су на раду у иностранству дуже од једне године. Из ових података уочљиво је да се за последњих 10 година број Добрњаца који су отишли у иностранство повећао за 35 лица. Дакле, тренд одлазака у иностранство Добрњаца у последњој деценији успорен је у односу на раније деценије, али није потпуно заустављен и утиче на пражњење села. Од 643 Добрњаца који стално живе у селу најбројнија популација је у старосном добу 70-74 године - 62 лица (27 женских и 35 мушких), а у старосном добу до 4 године свега 28 Добрњаца. Из ових статистичких бројки проистиче не баш ружичаста перспектива Добрња, ако је судити по оној народној “на млађима свет остаје”. Најстарији становник Добрња је Јован Васић, рођен 1908. године. Од 185 домаћинстава најбројнија су са једним чланом - 40 домаћинстава, а просечан број чланова домаћинства је 3,48.

Зараде из иностранства утицале су да Добрњци буду добро материјално и социјално обезбеђени. Подигли су велелепне

породичне куће. У 185 домаћинстава Добрњци поседују 263 стана. Са купатилом је 167 станова, а са водоводом 191. Бројни Добрњци покупували су и стамбене јединице по градовима у којима раде широм Западне Европе. Тако само у једној улици Париза постоје неколико кућа у власништву Добрњаца. Лични стандард Добрњаца доста је утицао и на пораст укупног друштвеног стандарда села. У селу постоји велелепни дом културе са салом за културно-уметнички програм и друштвеним просторијама, и бифе спортског клуба са службеним просторијама. Насути су скоро сви пољски путеви, а остварена је давнашња жеља Добрњаца да буду повезани путем од тврде подлоге са суседним селима: Крвијем и Лопушником.

Изградња цркве

После седамдесетак година покренута је иницијатива за подизање цркве у Добрњу. Тестаментом од 28. марта 1934. године Стеван Грујић своју имовину у величини између 60 и 70 дана орања оставља жени Лепосави и то: три дана орања, а остали део задужбинском фонду за подизање цркве у селу. У ставу 2 тестаента стоји: “Сву осталу моју имовину остављам задужбинском фонду за подизање цркве у мом селу Добрњу. Ово чиним због тога што моје село нема цркве, рад сам да се иста подигне. Моја жена имаће право удовичког уживања на целокупну имовину до њене смрти или преудаје. А после њене смрти или преудаје, ако ме надживи, задужбински фонд ће продати и уновчити сву моју имовину сем имања у месту званом ‘Бучина’, у величини око тридесетак дана орања, у циљу подизања цркве, а имање у овом месту неће се продавати, већ ће приход са истог служити за издржавање цркве. За извршиоце овог тестаента одређујем: архијерејског млавског намесника, управитеља добрњске основне школе и Милића Вукосава, земљоделца из Добрња.” (*Тестаментни Стевана Грујића Р-468 од 28. марта 1934. г.*) Убрзо после остављеног тестаента Стеван Грујић умире. Формирани одбор, који је тестаментом био задужен за подизање цркве, до Другог светског рата није ништа урадио, а тестамент је био загубљен до ове године, када је случајно пронађен. После рата

имовина Стеве Грујића постаје друштвено власништво. Нови одбор за подизање цркве у Добрњу формиран је на Свету тројицу 2004. године и наставља започети посао предратног одбора у циљу остваривања жеље Стевана Грујића.

После успешно завршене акције писменог изјашњавања мештана Добрња да ли су за или против подизања цркве, долази избор локације за изградњу.

Добрњска школа (1832 - 2004)

Рад школе од 1832. до 1857. године

Добрњци су нарочито поносни на своју школу. У Забавнику Димитрија Давидовића из 1833. године стоји да се у Добрњу налази учитељ Ђорђе Живковић. Учитеља Ђорђа Живковића у Добрњу помиње и Давидовићев Забавник следеће 1834. године. Постојање школе у Добрњу школске 1832/33. са учитељем Ђорђем Живковићем говори да је то прва организована васпитно-образовна установа са школованим учитељем на ширем простору доње Млаве у садашњој општини Петровац.

Настанак школе у Добрњу је у тесној вези са неуспелом буном Стевана Тодоровића Добрњца, од чијег имања, продајом, кнез Милош оснива Фонд за опште циљеве, из кога се делом издржавала и школа.

У Забавнику Димитрија Давидовића из 1833. године види се да је поред добрњске школе постојала 1832/33. године и школа у Шетоњу са учитељем Живком Илићем. Занимљиво је да у наредној школској 1833/34. години школа у Шетоњу не постоји, а у садашњој општини Петровац осим у Добрњу школа још постоји у Рашанцу са учитељем Андрејем Стефановићем.

Основни печат добрњској школи, од првог дана рада, давали су образовани учитељи из тадашње Аустрије, чиме може да се похвали мало која школа у Србији. Први добрњски учитељ је био Ђорђе Живковић, родом из Земуна. У његовој карактеристици стоји: стар 45 година, да је 20 година у звању учитеља, да је завршио српске школе као и да предаје млађој и старијој класи ученика. Ожењен, способности и владања доброг и препоручује се да остане. (АС, МПС, Ф4, р 170/839.) О значају ши-

Д. Давидовић, Забавник, 1833.

рења писмености добрњске школе довољно говори податак да је на самом почетку рада имала две класе (разреда) ученика: млађу и старију. Учитель Ђорђе Живковић радио је са обе класе ученика. Свака класа трајала је две године. Када се заврши једна класа, то је била једна школа. Учитель Живковић био је у добрњској школи до 1844. године. Шта се десило са првим добрњским учитељем касније немамо никаквих података. Како га не налазимо нигде на каснијим списковима учитеља у Србији, могуће је да га је смрт задесила у Добрњу, или се вратио у Цесарију.

Други учитељ који ради у добрњској школи такође је из тадашње Аустрије и звао се Стефан Јовановић. О овом учитељу постоје следећи записани подаци: Јовановић Стефан, родом је из Потпорња, из Цесарије, стар 37 година, ожењен. Завршио нормалне српске школе, има осам година стажа, од тога четири године у Шапани, једну годину код Заове цркве, и три године у Добрњу. Стефан Јовановић у Добрње долази из Шапине 1844. године. (АС МПС, Ф 4, р 313/847.)

Јован Бранковић је трећи учитељ који долази

Д. Давидовић,
Забавник, 1834.

— 29 —

2. У Словолуцици.

Факторъ,
Антонъ Окенъ-уссъ.
Ливчици:
Францъ Хаммерль.
Готтфридъ Шрепелъ.
Къ тому иошъ 6. момчади, кон се у ливано и рзано
слова поучавало.

УЧИТЕЛЫ У СЕРБИИ:

У Крагуевцу: Ђорђе Евгениѣвић, и Илиа Мандиѣвић.
У Ягодни: Гангоріе Новаковић.
У Драговету: Босиѣвић, Томиѣвић.
У Яски: Стеванъ Поповиѣвић.
У Б. Цркви: Павле Милѣиѣвић.
У Опарићу: Софроніе Лазаревиѣвић.
У Ратковићу: Сима Поповиѣвић.
У Свилацицу: Захарија Завиѣвић.
У Пожаревцу: Стеванъ Максимовиѣвић.
У Средству: Илиа Станиславиѣвић.
У Градцигу: Милош Пантевиѣвић.
У Добрињи: Ђорђе Живковиѣвић.
У Ореовици: Лазаръ Николиѣвић.
У Шетонки: Живко Илиѣвић.
У Смолицицу: Јованъ Букинъ.
У Курячи: Благош Радосевиѣвић.
У Кичевцу: Милошъ Рогожскіи.

УЧИТЕЛЫ У СЕРБИИ.

У Крагуевцу: Илиа Мандиѣвић, учитељ друге класе. Ђорђе Евгениѣвић, учитељ прве класе. — У Банки: Яковъ Милиѣвић, — У Шаторни: Милош Котуровиѣвић, учитељ. — У Врбци: Радено Марковиѣвић, — У Дабари: Илиа Новаковиѣвић, — У Крамару: Милош Гавриловиѣвић, — У Ягодни: Дмитріе Јовановиѣвић, — У Драговети: Босиѣвић, Томиѣвић, — У Белој Цркви: Павле Милѣиѣвић, — У Свилацици: Захарија Завиѣвић, — У Пожаревцу: Максимъ Поповиѣвић, и Милош Марковиѣвић, — У Ореовици: Лазаръ Николиѣвић, — У Добрињи: Ђорђе Живковиѣвић, — У Белој Цркви: Јованъ Букинъ, — У Курячи: Благош Радосевиѣвић, — У Кичевцу: Милошъ Рогожскіи, — У Велико-Градцигу: Милош Пантевиѣвић, — У Средству: Илиа Станиславиѣвић, — У Радцицу: Андрей Стевановиѣвић, — У Смедереву: Стоянъ Поповиѣвић, Дмитріе и учитељ, и Јованъ Костиѣвић, — У Паланци: Стоянъ Петровиѣвић, — У Београду: Тома Соларъ, Михайлъ Ресничанинъ, и Ђоста Зако, — У Парцанима: Дмитріе Николиѣвић, — У Влашки: Милашъ Стевановиѣвић, — У Мирцигу: Гангоріе Неговоровиѣвић, — У Ровачи: Јелена Лазаревиѣвић, — У Шабци: Ђорђе Сатинѣвић, и Сима Поповиѣвић, — У Богатићу: Раденош Пантевиѣвић, — У Шенварцима: Петаръ Шорѣвић, — У Пакучанима: Пинашъ Васильѣвић, — У Свилацици: Ристо Поповиѣвић, — У Орду: Стеванъ Драгутиновиѣвић, — У Яловку: Јованъ Бранковиѣвић, — У Иребицима: Аврамъ Петровиѣвић, — У Белој Цркви: Никола Илиѣвић, — У Подгорици: Алекса Стојиѣвић, — У Вазьву: Георгіе Гавриловиѣвић, — У Убу: Павле Марковиѣвић, — У Палежу: Дмитріе Неговоровиѣвић.

у наше село 1851. године. Овај учитељ је рођен 1798. године у Сент Миклушу. Завршио је препарандију (учитељску школу) у Сомбору. Пре Добрња службовао је у Сиколу (Крајина). Јован Бранковић је учио 25 ђака и то је први помен броја ђака добрњске школе. (*АС МПС, Ф4, р 313/847; Шемањизам за 1852; Виминацијум 2001, 283.*)

По Шематизму од 1854. до 1857. године у Добрњу се налази учитељ Мирослав Николић. Овог учитеља налазимо у селу Новаци 1846. године. Да ли је још негде радио пре доласка у нашу школу не знамо. (*АС Мис, ф6, р4/846.*)

Рад школе у Добрњу од 1857. године до краја Првог светског тата

Учитељ који је оставио најдубљи траг у нашој школи, а и потомство у Добрњу, јесте Петар Марковић. Он долази у добрњску школу 1857. године, са 22 године старости и у њој остаје наредних 27 година. О учитељу Марковићу по доласку у нашу школу постоје следећи подаци: Петар Марковић из Самиле, округ Карановац, стар 22 године, нежењен, завршио два разреда гимназије са добрим успехом, има пола године радног стажа, станује у Добрњи, способности средње. (*Бранко Перуничкић, Град Пожаревац и његово ујравно љодручје, 143.*)

Петар Марковић у Добрњу жени се Станијом, ћерком Недељка Ђоковића, пензионисаног судије Окружног суда у Пожаревцу. Таст Петра Марковића, Недељко Ђоковић, биће судбоносно везан и за многа догађања у Добрњу, после протеривање Стевана и Николе Тодоровића из села од стране Милоша, па је у неку руку и он знаменити Добрњац.

Иако се половином 19. века школска мрежа у петровачком крају шири отварањем школа у Петровцу и Рановцу 1846/47. године, добрњска школа не губи у значају ширења писмености у овом крају. После доласка учитеља Петра Марковића 1857. године у добрњску школу долазе ученици оближњих села Орешковице, Крвија, Лопушника и Вошановца, али и ученици из шире околине. Забележено је да је било ученика и из Ђуринца (ресавски срез).

О стању добрњске школе на почетку школске 1859/60.

године имамо следећи извештај учитеља Петра Марковића упућеног Министарству просвете: У школи има: “У 1. разреду 17 ученика, у 2. разреду 11 ученика и у 3. разреду 3 ученика. Свега има 31 ученик. Сви ђаци иду редовно у школу и имају основне потребе, осим тројице који су тешко болесни и одмах кући враћени. Школа има све потребе, осим црних штица табли за краснопис. Школско зданије је прошлог лета поправљено, али на њему нема прозора и квартира за обитавање ученика“. (*Б. Перуничкић, цитирана књига, 1410.*)

Из извештаја учитеља Петра Марковића видимо да тадашња школска зграда није имала прозоре, као ни простор за ноћивање ученика који су долазили из других села. Из школског летописа учитеља Драгана Јовићевића о овом, а и другим школским питањима, сазнајемо нешто више. У казивању Светозара Ивковића из Орешковице, старог 68 година, а забележеног од учитеља Драгана Јовићевића 1954. године, стоји:

“Сада имам 68 година. Сећам се да је мој отац често пута причао да је неко време основну школу учио у Шетоњу, а то је било негде између 1850-1860. године, а можда и нека година раније. Тамо су сва деца из удаљених села ноћивала, родитељи им односили храну, а недељом су долазили својим кућама. Услови су били врло тешки: спавало се у учионици, а батине су “пљуштале као киша”. Мој отац је ту био неко време, па је једног дана побегао, а губер којим се покривао остао му је у Шетоњу.

Одмах, некако затим, отворена је школа у Добрњу, и мој деда одведе мога оца и упише у Добрње у школу. У Добрњу су ишла деца из многих села, чак и најудаљенијих: Орешковица, Крвије, Лопушник, Вошановац, Ђуринац (сада у ресавском срезу) и много других.

Нешто доцније отворена је школа у Вошановцу, а треба да је њен први учитељ био Кузман Јовановић, родом из Вошановца, Од тада деца нису више ишла у Добрње, него у Вошановац“.

Школски летописи представљају драгоцену школску штиво. Међутим, мана им је што су временски непрецизни. У казивању овог човека из Орешковице које се односи на школовање његовог оца наводи се да је он ишао у шетоњску, а не у добрњску школу. Сви архивски извори говоре да се на-

става у добрњској школи од 1832. године до Првог светског рата континуирано одвијала. Било је прекида 1835/36. године, а добрњског учитеља Ђорђа Живковића налазимо у Свињи (Петровцу). Мишљења смо да су већ постојећи ученици добрњске школе, највероватније због смештајних могућности, привремено били пресељени у општинску кућу суседног села Свине заједно са својим учитељем. На ово упућује констатација да учитеља Ђорђа Живковића у списку учитеља 1838/39. године поново налазимо у Добрњу. Отуда остаје нејасно зашто је поменути орешковачки ђак ишао у шетоњску а не у добрњску школу. Нетачно је да је “нешто доцније отворена школа у Вошановцу”. Школа у Вошановцу отворена је тек 1878. године, а први учитељ је био Кузман Јовановић.

Од уџбеника коришћених у добрњској школи сачувани су: рачуница из 1849. године са посветом Здравку Јовановићу, ђаку Добрњуцу, приручник за учитеље и ђаке из 1846. године “Часови одмора јуности српској” аутора Томе Живановића, школска Хигијена 1870. са посветом Павлу Марковићу, добрњском ђаку. (*Приватна библиотека Радојице Марковића, Добрње.*)

Септембра 1882. године школа у Добрњу имала је 32 ђака, од тога 6 ђака влашке народности. Учитељ Петар Марковић у добрњској школи ради до 1884. године. Умро је у дубокој старости, 1909. године, и сахрањен је на добрњском гробљу у породичној капели.

Године 1893. школу добија и Орешковица. Живојин О. Крстић, учитељ 3. и 4. разреда у Љубовији, долази 23. фебруара 1893. године за учитеља сва четири разреда школе у Орешковици. (*Просветни гласник, 1893, 205.*) Отварањем школе у Орешковици и раније у Вошановцу, 1878. године (*Шемајизам 1879*), у добрњској школи остају поред наших још и ученици из Крвија и Лопушника. Школске 1896/7. године добрњску школу добија и четврти разред и тако постаје потпуна четвороразредна, као и школе у Петровцу и Шетоњу.

Из сачуваних ђачких уписница почев од 1894/95. сазнајемо имена свих ђака који су похађали нашу школу, имена учитеља, као и резултате успеха на годишњим испитима, али и о хигијени у школи.

Ђаци из Крвија похађали су добрњску школу све до

школске 1903/4. године, када се отвара школа у Крвију.

После учитеља Петра Марковића у добрњску школу долазе Стеван Добричић (1884-1889), Стеван Гојковић (1889-1891), поново Стеван Добричић (1891-1893), Живко Јовано-

Учишeљ Драгољуб Јевић са ученицима добрњске школе

Учишeљски брачни пар: Миограђ и Цвеја Кузмановић са својим ученицима

вић (1893), Сима Миливојевић (1893-1894), Живота Петровић (1894-1895), Димитрије Алексић (1895-1902), Љубомир Павловић (1903), Живојин Живковић (1903-1907), Петар П. Марковић (1905-1913), Благоје Стаменковић (1908-1910), Душан Милошевић (1911). *(Имена учитеља су са ђачких уписница и Шемањизма за одговарајуће године.)* Већина наведених учитеља у наше село долази из градских школа са богатим педагошким искуством. Није без значаја и њихово активно укључивање у свакодневни живот села. Добрњски учитељ Димитрије Алексић као ловац учествује у оснивању Савезног ловачког удружења Петровац 1900. године и улази у руководство удружења. *(Век ловства млавског краја, Аца Живојин Гера, Пејровац, 2000, 18.)*

Од учитеља крајем 19. века рођених у Добрњу треба поменути сина Петра Марковића, Милана Марковића чијом заслугом је и забележена легенда о настанку имена нашег села почетком прошлог века.

Над Европом су већ лебделе велике ратне страхоте. Почињу балкански ратови 1912. године. Редовни годишњи испит за ђачке добрњске школе одржан је 13. јуна 1912. године. Четврти разред завршава 24 ученика, један ученик није био на годишњем испиту. Успех у свему повољан, ред и чистоћа примерни. Изасланик министарства Вас. А. Симић. Ђачка уписница првог разреда за школску 1912/13. годину не постоји, што наводи на закључак да први разред није ни уписиван. Други, трећи и четврти разред на завршном испиту води учитељ А. Петровић. Задњи испит за 2, 3. и 4. разред одржан је 28. јула 1913. године. Испит су водили учитељи А. Петровић и Дан. А Петровић.

Учитељ Милан Марковић одлази у Балкански рат и од последица исцрпљености умире у Добрњу 1913. године.

Још се нису ни залечиле ране из битака са Куманова и Брегалнице а почиње Први светски рат крајем јула 1914. године. Сигурно да је и у школској 1914/15. години било извесног рада са ученицима у школи. Учитељ Иван Манојловић, обвезник при команди нишких резервних трупа, са платом од 1610 динара, последњи је забележени добрњски учитељ 1915. године. *(О учитељима до Првог свейског рата ој-*

ширније видеџи у Монографији добрњске школе до Првог светског рата од истих аутора.)

Рад школе од 1919. до краја Другог светског рата

Настаје велики прекид у раду добрњске школе. Велики број добрњске деце из више генерација остаје без функционалне писмености до краја свог живота.

Добрњска школа наставља са радом 1919. године. Школу поред ученика из Добрња похађају и ученици из Лопушника. Први облици наставе извођени су по скраћеном поступку - путем течајева. Течајеви су одржавани свакодневно и трајали су шест месеци, а на крају рада вршено је превођење ученика у старији течајни разред. Школске 1919/20. године у првом разреду нашло се 100 ученика (редовно уписани по законској обавези школовања и добровољно уписани за даље школовање).

У послератном периоду у Добрњу раде учитељи: Загорка Циковац, Десанка Михајловић, Даница В. Поповић (на

Седе слева на десно, њрећи, учџиел Јосиф (Јоса), свешџеник Бошко и џисар Власџимир Марковић. Фоџографија је најрављена леџа 1942. године у двориџћу садашње школе

годишњем боловању 1921), Јелисавета Божиновић Ђорђе Божиновић, Марија Бандићка и Драгољуб Јевтић. У овом периоду поменућемо неке учитеље који су остали у сећању бивших ђака Добрњаца. Учитељ Драгољуб Јевтић запамћен је по непедagoшким поступцима према ђацима. Тукао је ученике понекад и без разлога. Почетком тридесетих година учитељску каријеру у Добрњу започиње и брачни пар Миодраг (Драга) и Цвета (Сеја) Кузмановић. Овај брачни пар учитеља тајну првих слова и бројева откриће многим генерацијама Добрњаца, па и старијем аутору ове књиге. Миодраг и Цвета Кузмановић са краћим премештајима проводе цео свој радни век у добрњској школи. Поред учитељског пара Кузмановић, пред Други светски рат у село долази и млади учитељ Драган Јовићевић.

У току рада добрњске школе велики проблем је био неадекватна школска зграда. Школска зграда, позната као “Стара школа”, зидана око 1872. године, била је доста оронула и ризична за безбедност ђака, па је на сеоском збору донета одлука да се ђаци преместе у приватну кућу (кафану) учитеља Миодрага Кузмановића. Пресељење је обављено 1938. године. По наставном плану и програму у основној школи изучавали су се следећи наставни предмети: наука о вери, народни језик, земљопис, народна историја, рачун са основима геометрије, цртање, лепо писање, практична привредна знања и умења, ручни рад, певање, телесно вежбање по соколском систему. Школске 1940/41. године у првом разреду добрњске школе било је 45 ученика.

Добрњске ђаке у кући учитеља Миодрага Кузмановића затиче Други светски рат. Добрњци за почетак рата сазнају преко радио апарата учитеља Кузмановића. На вест о почетку Другог светског рата ученици четвртог разреда, уз помоћ свог учитеља, око зграде копају шанац ради евентуалне одбране од Немаца. Учитељ Драган Јовићевић, као резервни официр Југословенске војске, одлази у немачко заробљеништво. На почетку рата у село долазе и избеглице. Тако се у Добрњу нашло неколико избегличких породица, углавном интелектуалаца из Хрватске, Босне и Војводине. Породице избеглица веома добро се сналазе у новој средини. Својим

радним ангажовањем у свакодневном животу села помажу себи и Добрњцима у том тешком ратном времену. Учитель Јосиф (Јоса) Таталовић, поред брачног пара Кузмановић, ради у школи. Учитель Таталовић рођен је око 1911. године у Дрежници (Огулин). По казивању Мирослава Милићевића, тада његовог ученика, учитељ Јоса, како су га Добрњци звали, веома је успешно преносио знање на своје ђаке, нарочито из рачуна. По потреби, у школи је повремено радила и његова супруга чијег имена Добрњци не могу да се сете. Избеглица свештеник, Бошко Богуновић, поред других свештеничких дужности, у добрњској школи предаје и веронауку. Свештеник Богуновић рођен је 1911. године у Предору у свештеничкој породици. После рата био је прота у Сиску.

За време Другог светског рата у добрњској школи радио је и млади учитељ из Добрња, Драгутин (Дуле) Животић. Остао је у сећању Добрњаца по ангажовању на културном уздизању села. У селу су даване бројне приредбе којима је присуствовала и омладина околних села. Велика гомила песка, која је била донета за садашњу школску зграду, служила је као подијум за глумце који су учествовали у приредбама. *(Сјисак учитеља добрњске школе од 1919/20. до 1950/51. школске године дајџ је у њрилогу 4 ове књиџе.)*

Рад школе после Другог светског рата

По завршетку Другог светског рата добрњска школа наставља рад са учитељем Драганом Јовићевићем и учитељским паром Миодрага и Цвете Кузмановић. Ученици су похађали наставу у двема просторијама куће Миодрага и Цвете Кузмановић, а започиње градња садашње школске зграде. Зграда је усељена 31. децембра 1951. године *(Њодајџак нам је дао Томислав Пејировић, дирекџор Основне школе “Ђура Јакшић” из Орешковице 2001. године.)*

Влада ФНРЈ 1952. године доноси Општа упутства о школовању у школама за опште образовање. Школовање постаје обавезно у основним школама са трајањем од осам година. Отварање основних школа са осмогодишњим трајањем Добрњци дочекују неспремни. Не исказују довољно упорности у одбрани угледа своје школе. Аргументи Добрњаца да имају нај-

старију школу у млавском крају, да су у Добрње долазили ђаци из Крвија до 1903. а ђаци из Лопушника до 1923. године, као ни географски положај села нису упорно заступани на ширем плану. Општински званичници у Петровцу, уз благослов виших бирократизованих државних и партијских структура, зарад ширих народних интереса, потпомогнути јаким партизанским лобијем из Орешковице и Вошановца, отварају осмогодишњу школу у Орешковици. Школске 1953/54. године школа у Орешковици се претвара у осмогодишњу и уписује се пети разред, уз обавезу да у њу долазе ученици из Добрња и Вошановца. Тако ученици после завршеног четвртог разреда из Добрња, због неправде учињене према њиховој школи, нерадо одлазе у осмогодишњу школу у Орешковици. Ако је тада и требало прећутати значај добрњске школе у ширењу писмености у овом крају, бар географски положај Добрња у односу на Петровац и већ поменута села из којих су ђаци одавно ишли у његову школу био је довољан разлог да Добрње добије осмогодишњу школу. Погубност овакве школске политике најбоље се види сада, са временске дистанце од пола века. Добрњци ради својих административних послова и запослења, па и изградњом породичних кућа окренути су Петровцу и потребом за даљим школовањем своје деце. Кад се овом дода и мали наталитет деце у Добрњу и Вошановцу, опстанак осмогодишње школе “Ђура Јакшић” у Орешковици са по једним одељењем од петог до осмог разреда са васпитно-образовног и материјалног аспекта постаје све мање извештан.

Рад четвороразредне школе у Добрњу као подручне осмогодишње школе “Ђура Јакшић” у Орешковици

Новом рејонизацијом школа у комуни Петровац 1957. године школа у Добрњу остаје у саставу осмогодишње школе у Орешковици, која касније добија име песника Ђуре Јакшића. Тада су школу у Добрњу похађала 113 ученика и са њима радила два учитеља. То је био и највећи број ученика од Другог светског рата до данас. Од тада број ученика у добрњској шко-

ли је у сталном опадању. Учитељи су били Миодраг Кузмановић, Драган Јовићевић и Станиша Станковић. Учитель Драган Јовићевић је у више мандата био директор матичне школе у Орешковици (1953- 55, 1958-60, 1960-66). Зависно од потребе учитељи су се често мењали на по годину дана у добрњској школи, долазећи из Орешковице или Вошановца.

Скупштина НРС јула месеца 1959. године доноси Закон о основној школи. Савет за просвету исте године усваја нови наставни план и програм. Осмогодишња школа постаје самостална друштвена установа, јединствена, бесплатна и обавезна за сву децу од 7 до 15 година, и као таквој враћа јој се стари назив основна уместо осмогодишња. Нови наставни план и програм имао је следеће наставне предмете од првог до четвртог разреда: матерњи језик, познавање природе и друштва, познавање природе, математика, ОТО, познавање друштва, физичко и здравствено васпитање, ликовно васпитање, музичко васпитање.

Уз нови наставни план ишло је и упутство о оцењивању ученика. Уводи се оцена довољан (2) као позитивна, а недољан (1) као негативна. Сви ученици од 1. до 4. разреда преводе се на крају школске године у наредни разред, уз обавезу школе да за слабе, недољне, ученике организује допунску наставу. У периоду 1958-78. године наставу изводе учитељи Јаблан Милошевић, Живорад (Жикица) Ивановић, Радмила (Шана) Радовановић, Станиша Станковић, Александар Јојић и Горица Јовић.

Године 1978. донет је Закон о основном васпитању и образовању којим се регулише време ангажовања ученика на свим обавезним задацима васпитно-образовног рада како у школи тако и код куће. Закон прописује норму за ученике од 1. до 4. разреда на 22 часа редовне наставе. У први разред се уписују деца која на крају текуће године навршавају 7 година, али и деца, психички и физички спремна са 6,5 година. Ученичка знања и вештине оцењују се бројчаном и описном, а владање само описном оценом. Општи успех ученика се утврђује на основу збира и односа бројчаних и описних оцена по предметима.

Јуна месеца 1981. године Скупштина СРС је прогласила

Закон о изменама и допунама Закона о основном васпитању и образовању којим је, између осталог, утврђено: ученици могу да уче страни језик у 3. и 4. разреду, ученици нижих разреда (1-4) не могу се преместити по казни у другу школу, а што је дозвољено за ученике (недисциплиноване) старијих разреда (5-8). Општи успех ученика се утврђује средњом оценом. Учитељи у добрњској школи после 1981. године били су Велимир Томовић, Сандра Антић и Емилија Радојковић.

НАТО бомбардовање 1999. године и успешан завршетак школске године

Авијација НАТО напала је нашу земљу 24. марта 1999. године. Тихо и лепо пролећно вече тог 24. марта пореметио је писак сирена за узбуну, прасак бомби и пројектила, бачених на наше градове и села. Већ сутрадан огласио се министар просвете у влади Србије, проф. др Јово Тодоровић, и саопштио да се у свим основним и средњим школама и на факултетима због безбедности ученика и студената настава прекида и да ће бити обновљена када се за то стекну услови. Пролазили су дани и недеље а бомбардовање НАТО авијације не само да није престајало већ се и појачавало. На мети авијације налазиле су се и школе. На срећу, добрњска школа и друге школе у општини Петровац биле су поштеђене разарања, јер у њиховој близини није било објеката који су били на мети њеног дејства. У таквој ситуацији све више је постајало јасно да се школска година не може наставити враћањем ученика у ђачке клупе. Министар Тодоровић се поново обратио ученицима и ђачким родитељима. Уместо редовне, ђаци ће имати консултативну наставу и то само они ученици који желе да поправе успех с краја трећег класификационог периода. Са три четвртине школске године и исто толико пређеног градива школска 1998/99. година може се сматрати регуларно завршеном, оценио је министар Тодоровић. За 73 дана НАТО бомбардовања (24. март - 10. јун 1999) ученици добрњске школе делили су судбину својих вршњака у целој земљи. Били су ускраћени за потпуније дружење, игру и безбрижност коју школа доноси. Сlike на телевизији раз-

рушених градова, села и побијених грађана током бомбардовања, као и бриге за своје очеве који су се налазили у војсци неће лако бити заборављене. Са својим ученицима тешке дане НАТО бомбардовања преживљавале су учитељице Емилија Радојковић и Наташа Бугар.

Ученици добрњске школе некада и сада

Први писани траг о броју ученика у нашој школи налазимо 1851. године. У Шематизму за 1852. годину стоји: Учитель Јован Бранковић у Добрњи има 25 ђака. Нажалост из тог раног периода рада добрњске школе нисмо успели да пронађемо ниједан школски списак ђака. Тако смо поред сазнања о именима ђака ускраћени и за сазнање о њиховом успеху и местима из којих су долазили у нашу школу. Мало је вероватно да су сви били из Добрња. До ових података једино је било могуће доћи преко извештаја изасланика министарства просвете на полугодишњим и годишњим испитима за ђаке који су се одржавали по школама. Како је Добрње доста удаљено од Пожаревца и других места која су имала школе, највероватније да изасланици министарства просвете у Добрње нису ни долазили. Отуда у архивској грађи министарства просвете за Добрње тих извештаја са полугодишњих и годишњих испита нема. Преко индиректних извора ипак смо успели да сазнамо за име једног добрњског ђака, а то је петровачки учитељ 1846/47. године Миладин Радовановић из Бистрице. Из учитељског кадра пожаревачког округа за 1857. годину налазимо да је ”Миладин Радовановић из Бистрице, окружја пожаревачког, стар 53. године, удовац, завршио основне школе у Добрни са добрим успехом, има 17 година службе, станује у Свини, способности слабе и владања примерног, са платом од 100 талира”. (*Бранко Перуничкић, Град Пожаревац и његово ујравно њогручје, 145.*) Наведени податак о годинама службе петровачког учитеља Миладина Радовановића наводи нас на два интересантна закључка: први да је он био међу првим ђацима добрњске школе 1832. године (можда и раније) и други да је тада имао око 21 годину, што говори да добрњску школу нису учила само деца школског узраста већ и одрасли људи.

Као ученици добрњске школе забележени су синови учитеља Петра Марковића: Павле, Милан и Боривоје. Павле (Паја) Марковић као одличан ђак добијао је на поклон разне књиге од пријатеља своје породице. На корици уџбеника школска хигијена од 1870. године пише: ”Ову књигу поклонио Тоша Поповић из Београда Павлу Марковићу из Добрња, ученик 3. разреда, учи код господина Петра Марковића учитеља школе добрњске”. Павле Марковић је касније постао

Школа у Добрњу

општински писар и веома угледан домаћин у селу. Сачувана је његова путна исправа – пасош за пут у иностранство из 1906. године издате у Пожаревцу.

Други син учитеља Петра Марковића Милан, као што смо већ навели, касније и сам постаје добрњски учитељ. Боривоје је трећи син учитеља Петра Марковића који је био ђак наше школе. Умро је у двадесет трећој години живота као несвршени богослов.

О ученицима добрњске школе комплетан увид имамо тек пред крај 19. века. У матичној школи “Ђура Јакшић“ у Орешковици чувају се ђачке уписнице почев од 1894/95. године. Сачуване уписнице тог периода пружају нам драгоцене податке како о именима ђака и учитеља који су радили у нашој школи, тако и податке о целокупно васпитно-образовном процесу уопште. Вачке уписнице сачуване су од паље-

вине бугарских окупатора у селу за време Првог светског рата, вероватно склањањем из школе у кућу неких од добрњских учитеља или мештана села.

Од почетка рада кроз добрњску школу су прошле бројне генерације ђака, и не само из Добрња. Између два рата и после Другог светског рата највећи број добрњских ђака остаје на селу и бави се пољопривредом. После завршетка четвороразредне основне школе у Добрњу и осмогодишње у Орешковици, њени ђаци су настављали даље школовање најчешће у Петровцу, Свилајнцу и Пожаревцу. Од добрњских ђака који су се одлучили за даље школовање највећи број се опредељује сходно традицији своје школе: за учитељски позив. Добрњска школа дала је до сада преко тридесет про-светних радника (учитеља, наставника и професора). Неки

Учиишељица Дражана Пешировић са ученицима групог и четвртог разреда школске 2003/4. године. Стоје слева наредно: Каширина Љубисављевић, Милена Козић, Каролина Савић, Ивана Рагосављевић, Милена Станисављевић, Данијела Сишевић, Милена Павловић и Милица Добросављевић. Чуче: Срђан Милорадовић, Саша Ђурић, Вељко Ивковић, Рагован Добросављевић, Ивица Милосављевић, Милош Козић, Александар Пешировић и Милан Јоксић

од добрњских ђака стигли су и до највишег научног звања (доктора наука). Међу њима су Радмило Давидовић, Љубомир Петровић и Слободан Милорадовић.

Школске 2003/4. године добрњска школа има у четири разреда 36 ученика (два комбинована одељења), и са њима раде учитељице Драгана Петровић и Наташа Бугар.

Ученици првог разреда 2003/4: Јелена Васић, Милан Добросављевић, Сања Добросављевић, Немања Илић, Недељко Крстић, Лазар Љубисављевић, Маја Миленковић, Вера Павловић, Ана Панић, Дарко Ранковић и Радован Телебак. Ученици трећег разреда: Ивана Васић, Андреа Ђурић, Стефан Илић, Ђорђе-Андреи Анастасие, Јована Обреновић, Петар Симић, Вељко Славковићи и Михајло Телебак. Учитељица: Наташа Бугар.

Фудбалски клуб “Петар Добрњац”

У Добрњу се и “најважнија споредна ствар на свету“, фудбал, везује за име Петра Добрњца. Фудбалски клуб у селу од свог оснивања давне 1937. године носи његово име. Игралиште ФК “Петар Добрњац” налази се на потесу “Велике равне”. У време Петра Добрњца “Велика равна” је имала своју намену. Користила је као зборно место за сакупљање устаничке војске из околних села при поласку у велике бојеве.

Први регистровани састав тима 12. јуна 1937. године изгледао је овако: Животић Драгутин, Животић Миодраг, Милетић Драгић, Јовићевић Драган, Митровић Милан, Живковић Драгослав, Марковић Властимир, Јаковљевић Радивоје, Ђурђевић Милош, Животић Драгослав, Грујић Драгић, Динић Јован и Динић Милан. (*Милан Илић, Млавска зора, децембар 1997. Пејровац.*) Овим добрњским младићима није било лако да пропагирају и популаришу играње фудбала у селу. Већина њих били су земљорадници и било је тешко убедити родитеље да треба изгубити један дан, па макар то била и недеља, због трчања за кожном лоптом на уштрб пољских радова и чувања стоке. Младост и прогрес су и овај пут победили. Фудбал у том предратном периоду добија све више присталица у Добрњу. Забава и радост сеоских млади-

ћа фудбалском лоптом кратко је трајала. Дошао је Други светски рат. Неки од фудбалера одлазе у заробљеништво (Немачка), неки у интернацију (Грчка), а неки губе своје животе. Међу њима су Властимир Марковић (стрелан на Бањици) и Радивоје Јаковљевић (гине у Добрњу на страни партизана).

После рата ФК "Петар Добрњац" је обновљен. Већ почетком педесетих година веома успешно се такмичи у Млавској лиги. Занимање за фудбал код добрњских младића почиње нагло да расте, што резултира већим бројем регистрованих играча. Због радова у пољопривреди и обавеза школовања неких играча, фудбалски клуб често игра у измењеном саставу. Поред стандардних играча за поједина места у тиму постојале су и њихове замене. Од стандардних играча у том периоду истицали су се: Радиша-Диле Васић, Радоица Марковић, Стева Илић, голмани Добривоје Ракић и Велибор Добросављевић. На фотографији из 1953. године видимо једну од постава фудбалског клуба. Стоје слева надесно: Брана

Ово је најстарија фототографија фудбалског тима Добрња снимљена 1953. године, фототографијом мр Бранимира Грђића, сада сивудениа грађевинског факултета

Добривојеј, Љубиша Толин, Љупче Мирин, Зеља Равин, Драги Тозин, Мира Живанов. Чуче: Велибор Драгин, Диле Васић, Брана Вељков, Радојица и Славко Миличин.

Неке појединости о фудбалским сеоским екипама које су се такмичиле са Добрњем тих раних педесетих година испричао нам је Мира Милићевић. Најтврђи фудбалски противници Добрња тада су били Бистрица, Забрђе и Стамница. Њему је највише у сећању остала утакмица са гостовања Добрња у Стамници. Комплетан стамнички тим сачињавали су Немци. То су углавном били мајстори разних профила и техничари који су тада радили у стамничком руднику на копу угља а остали после рата (за време рата стамнички рудник експлоатисали су Немци). Играла су само прву лопту са оштрим стартом. Имали су нову комплетну спортску опрему, а током игре комуницирали су између себе само на немачком језику. По сећању Мире Милићевића Добрње је тада од Стамнице изгубило резултатом 3:1.

Крајем шездесетих година посебну атракцију код добрњске публике изазвао је Траоре Бакари. Овог студента пољопривредног факултета из Републике Мали у Добрње доводи и за фудбалски клуб региструје др Слободан Милорадовић, тада студент Природно-математичког факултета у Београду. По неким сазнањима Траоре Бакари живи у Паризу.

После 1971. године почиње препород фудбала у Добрњу. Два незаобилазна имена фудбалског клуба тога времена јесу Живорад Добросављевић и Зоран Васић. И један и други касније настављају каријеру у фудбалском клубу Слога (Петровац). По многим фудбалским зналцима Зоран Васић је до сада најбољи фудбалер који је играо за добрњски тим.

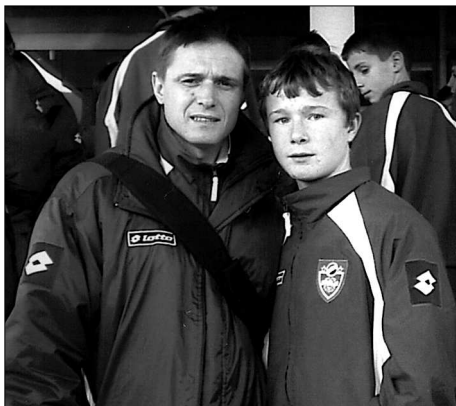
У сезони 1981/82. фудбалски клуб је имао веома јаку екипу предвођену искусним Зораном Васићем, а епилог је освајање првог места и то без изгубљене утакмице и коначно прелазак у виши ранг такмичења МОФЛ Петровац-Жагубица. Године 1987. Добрњци бележе и први велики успех за куп. У овом такмичењу после елиминације Шетоња у финалној утакмици Петровачког подсавеза пехар ОФС Петровац нашао се у витринама "Петра Добрњца". Из даљег куп-такмичења елиминисан је и Железничар из Пожаревца. Следећи

Данашњи изглед сјадиона “Велика Равна”

противник добрњских фудбалера била је екипа Смедеревског гарнизона. За екипу Смедеревског гарнизона играли су: репрезентативни голман Фахрудин Омеровић, члан Партизана, Бошко Ђуровски из Црвене Звезде, Сеад Шоботић из никшићке Сутјеске и још неколицина друголигашких фудбалера. Тог 16. марта 1988. године, на дан одигравања утакмице “Петар Добрњац”-Смедеревски гарнизон “Велика равна“ је била премала да прими, овога пута не војску Петра Добрњаца, већ војску фудбалских навијача Добрња и околине. Утакмица је почела као у бајци. Поготком Зорана Павловића Добрње је повело са 1:0. На крају је искуснија, боље физички припремљена и наравно квалитетнија екипа Смедеревског гарнизона однела победу. (*Миле Илић, Млавска зора, децембар 1997, Пејшровац.*) Добрњци нису жалили због једне изгубљене фудбалске битке и после утакмице остали су у уверењу да је војвода Петар Добрњац и овога пута однео победу.

Да Добрњци не треба да страхују за фудбалску будућност најбоље говори пример Ранка Ивковића. Овај Добрњац рођен је 3.7.1990. године у фудбалској породици. Ранков отац Миодраг и деда Тихомир били су одлични добрњски фудбалери. Ранко Ивковић одличан је ученик, прошао је све фудбалске селекције (од општинске и браничевске до републичке) да би постао репрезентативац у класи пионира. Своју каријеру започео је у матичном клубу “Петар Добрњац”, затим у петровачком клубу Слога да би стигао до Партизана. Побеђивао је на многим спортским надметањима, а атлетика му

**Ранко Ивковић у
друштву са Драганом
Стојковићем –
Пиксијем**

је послastiца. Скоро на свим турнирима где је учествовао (фудбал или мали фудбал) био је најбољи стрелац или играч турнира. У Партизану игра од фебруара 2003. године.

Ловачка секција “Петар Добрњац”

Ловачка секција Добрња носи име “Петар Добрњац” и припада ловачком друштву “Трест”. Нема писаних података да је Петар Добрњац у слободном времену ловио дивљач попут неких других устаничких старешина. Ако је ловио, то је једино могао да ради пре устанка, када је проводио више времена у Добрњу, или о Божићу. Историчар Лазар Арсенијевић Баталака бележи: “У Срба је, одискона, постојао обичај да на Божић рано ко год из куће, особито које су задружне, оде у лов те да какву дивљач улови да се њом прво омрсе. И овај обичај упражњаван је свакад, но понајвише у породицама, које су задружне биле, а дивљачи је сваког рода и сувише било, јер је Србија сва у шуме обрасла била, у којима се је дивљач здраво и непријатно патити могла.” (*Лазар Арсенијевић, Историја српског устанка, 1, 335.*) Сигурно да је у време Петра Добрњца дивљачи било у изобиљу у околини села, јер је оно окружено храстовом и буковом шумом. У Добрњској (Поповој) бучини расте специфична врста букве на малој надморској висини од 100 метара, и то је један од најнижих локалитета у Србији где уопште могу да расту букве. (*Аца Живошић, Век ловства млавског краја, Пејровац 2000, 207.*)

За разлику од Петра Добрњца, његов млађи брат Стеван био је страствен ловац. По неким писаним изворима, а и усменом предању, почетак организованог лова у Добрњу вежује се за његово име. По тим изворима Стеван Добрњац је

имао ограђена ловишта на потесима “Козјак“ и “Кремењар“ у којима се налазила дивљач, међу којом је највише била заступљена срна и дивља свиња. Међу Стевановим ловиштина помиње се и некакав “Кошутњак”, али се не наводи потес у селу где би се он могао налазити.

До почетка двадесетог века нема писаних извора о организованом ловству у Добрњу. Добрњски учитељ Димитрије Алексић постаје члан управе новооснованог савезног ловачког удружења Петровац 1900. године. Неколико година касније оснива се савезна стрељачка дружина “Петар Добрњац” у Добрњу. Први писани траг о постојању стрељачке дружине “Петар Добрњац” налазимо 20. маја 1907. године. На предлог тадашњег председника Живојина Петровића, тог дана одржана је скупштина стрелаца на којој је одлучено да се избебре нова управа, пошто прошле године стрељачка дружина није радила. На скупштини су изабрани председник, потпредседник, благајник, секретар и управни одбор. За новог председника изабран је Милан Јовановић.

Имена познатијих ловаца из времена пре Првог светског рата, а и између два светска рата, као и њихове ловачке приче остала су у сећању и садашњих добрњских ловаца. Ловац Мића Аксентијевић забележио је причу свога деде како је Јовановић Живота (Нешин) пушком каписларом убио два вука на брду звани “Жути песак”. Ловац Славослав Јоксић, рођен 1932. године, добро се сећа имена старих ловаца из генерације свог деде. После Другог светског рата ловила је генерација ловаца његовог оца. Међу њима су били: Милча Катаринин, Лазар Пауљев, Велимир Нешић (син Животе Јовановића), Раша Вукашинов, Чеда Видин, Тоза Грујичин и Милосав Милкин.

Од оснивања прве стрељачке дружине, па све до садашњих дана у лову су се огледали бројни појединци из сваке генерације Добрњаца. Ако је улов био мршав, ловачких је прича увек било на претек. Први ловци који су ловили фабричким пушкама пре Другог светског рата били су Добривоје Грујић (Попов) и Милан Митровић. Остали су ловили пушкама ручне производње, а правио их је Станко Пушкар из суседног села Бошњака.

Седамдесетих година прошлог века Ловачко друштво “Петар Добрњац“ имало је највећи број чланова. Поред лова на ситну дивљач, у Добрњу је постојала веома добра група лисичара, који сада ређе лове јер лисица мање има, а и њихово крзно се више не откупљује. У 1978. години уловљене су 23 лисице. Продајом њиховог крзна добијено је 19.500,00 динара, или претворено у доларе по тадашњој курсној листи 1.147.058. Доброг улова нема без добрих керова. Добре псе, керове теријере имали су Милан Миљивојевић и Душан Јоксић. Када је реч о ловачким керовима, име једног налазимо и у писаним изворима. Реч је о керуши балканки по имену “Шана”, ловца пре Другог светског рата Милана Митровића. Ловца бекрију Милана Митровића (његову омиљену песму “Кад ја пођох у лов на јелене” у кафани певао му је хармоникаш Стојан Ленин) и керушу “Шану“ помиње Миланова супруга Станка (Станица) Милетић у својој књизи “Стазе трновитих ружа” издатој у Њујорку 1987. године.

Од крупне дивљачи ранијих година највише је ловљена срнећа, а најбољи ловци су били: Славослав, Мијајло, Илија, Живан, Паја Ђорђевић, а од младих ловаца: Јокса, Пера и Милан Рицис. (*Аца Живошић, Век ловства млавског краја, Пејоровац 2000, 206-210.*)

Данашњи ловци Добрња су: Горан Миленковић, Славослав Јоксић, Вишеслав Богосављевић, Драган Миљковић, Милан Р. Миленковић, Марко Живковић, Сениша Ђорђевић, Љубивоје Ђорђевић, Љубивоје Стевић, Ратомир Јовановић, Милош Кузмановић, Радмило Милетић, Мића Аксентијевић, Слободан Јоксић, Власта Димитријевић, Милорад Милосављевић, Горан Милорадовић, Зоран Милорадовић и Јован Милићевић.

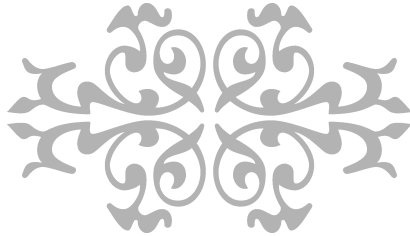
(II)

**Петар Тодоровић Добрњац
и његова браћа**

У породици Тодора Влаховића била су три сина: Петар, Стеван (Стефан) и Никола. Сва три брата имају календарска имена по православним свецима и рођени су у Добрњу. Петар је у младости трговао и хајдуковао, а у Карађорђевој устанку постаје војвода; Стеван је био трговац у Карађорђево време, а борац у Другом устанку; Никола се бавио трговином. Сву тројицу браће везује заједничка судбина. Протерана су из земље и умрли у туђини. Петра је истерала из земље Карађорђева, а Стевана и Николу Милошева Србија. Породична кућа била је у доњем делу села, на крајевима потеса “Равне”. Из усменог предања зна се и приближна локација места њихових кућа. Петрова кућа налазила се негде на данашњем дворишту Радојице Марковића и Вере (поч. Буде) Петровић. Куће друга два Петрова брата, Стевана и Николе, биле су са друге стране “Равне” преко потока, на потесу куће Стеве Периног, а сада Стојана и Драгише Петровића. Од материјалних трагова из Петровог времена није остало ништа. Куће све тројице браће су попаљене и порушене 1823. године од стране кнеза Милоша Обреновића због учешћа Петровог брата Стевана у буни против њега, познатој као Абдул-Добрњчева буна 1821. године.

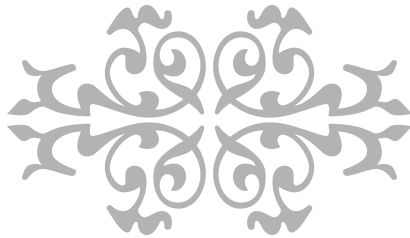

1.

Петар Тодоровић Добрњац

Петар Тодоровић, војвода из Првог српског устанка, родио се у Добрњу, у округу пожаревачком. По селу у коме је рођен прозван је Добрњац.

Предустаничке активности Петра Добрњаца

У младости Петар Добрњац је хајдуковао. Хајдучија је пре Карађорђевог устанка била општа појава у Србији. Скоро све касније познате устаничке старешине биле су хајдуци. Већина њих, па и Петар Добрњац, прилазе Карађорђевој устаничкој војсци 1804. године и постају њен елитни део. Када није хајдуковао, Добрњац је живео као сељак тргујући стоком и другим ситницама. (*Милићевић, Поменик, 87.*) За време Кочине крајине Петар Добрњац је био млад да би се прикључио Кочиной војсци под заставом Аустријанаца 1788. године у борби против Турака. У списку војника Кочине чете не налазимо ниједног Добрњаца. (*Душан Панџелић, Кочина Крајина, Београд, 1930, 142-162.*)

Склањајући се у планину, Петар Добрњац избегава сечу кнезова почетком 1804. године, мада он вероватно није ни био на мети дахија. У сечи кнезова, која је претходила Првом српском устанку, из млавског краја страдали су од Турака “Кнез Рајица из Забрђа, поп Милосав из села Бистрице, па онда неки Станиша о коме се ништа више подробније није знало”. (*Вук Караџић, Српска историја нашег времена, Бз. 1975, 82; Миролуб Манојловић, Жабари 1998, 28.*) Дахија Кучук-Алија некако је домамио ове угледне људе из Млаве у Ћуприју и ту им одсекао главе. (*М. Вукићевић, Карађорђе 1, 275, 370; Мирослав Р. Борђевић, Србија у устанку 1804-1813, Београд, 1979, 54.*) У монографији села Велики Поповац на страни 46 се наводи да је забрђски кнез Рајица на превару погубљен на месту званом Точак у Великом Поповцу. Мишљења смо да је то мало вероватно. О људима погубљеним у млавском крају за време сече кнезова од стране дахија мало се зна. Међутим, сигурно је да њиховом смрћу млавски крај губи појединце који би у каснијој борби са Турцима заузели значајно место међу устаницима.

Са орашачког збора 2/15. фебруара 1804. године Карађорђе шаље писма свим познатим и чувеним људима по нахијама, па и Петру Тодоровићу. У писмима их обавештава о својој намери да се бори са Турцима. Ово Карађорђево писмо упућено Добрњцу говори да је Добрњац њему био познат и пре устанка. Карађорђе је био у вези са Ђушом Вулићевићем, главним трговцем из смедеревске нахије преко кога су преношене његове заповести у пожаревачку нахију. (*Др Мирослав Ђорђевић, Ослободилачки рај српских устаника 1804-1806, Војноиздавачки завод Београд 1967, 77.*) По неким изворима о збивањима са орашачког скупа и после њега Добрњац је био обавештаван од Стевана Синђелића.

Година 1804 - Петар Добрњац у првим борбама против Турака и ослобађање Пожаревца

Петар Добрњац се одазива Карађорђевом позиву и одмах се прикључио устаницима. Устанак се ширио свуда по Србији, па и преко Мораве. Миленко Стојковић из Кличевца, Петар Тодоровић из Добрња и Момир из Лучице, чим су чули шта Карађорђе ради у Шумадији, скупили су око себе бегунце и хајдуке у своме крају и на Турке ударили по селима. (*Милићевић, Кнежевина Србија, 1038.*) Велика храброст и умешност у ратовању против Турака постају несумњиве Добрњчеве највеће врлине.

По усменом казивању Радослава Аксентијевића из Добрња први Петров окршај са Турцима у околини Добрња догодио се код Мелнице, а затим на Дробежу (Каменову). После ових успешно окончаних борби са Турцима Добрњац иде из битке у битку по целој Србији, изузимајући њене западне делове.

Већу борбу као предводник устаника на Турке Добрњац је имао код Ђуприје на Дубоком потоку. Поред Добрњца у овом боју одликовали су се још Пауљ Матејић, неки Милосав Н. и неки Милутин Н. (*Миленко М. Вукићевић, Карађорђе 2, Београд 1912, 63; Др Мирослав Ђорђевић, Ослободилачки рај српских устаника, 113.*) После ових окршаја са Турцима долази велика борба за освајање Пожаревца од Турака маја

1804. године. Од ове битке за Пожаревац почиње успон у Добрњчевој војничкој каријери до највиших војних звања, па и војводског.

Устанички шанчеви око Пожаревца били су на брду Сопоту, у Горњој мали, на Липи код Кулича. Осим ових шанчева борбе су се водиле и на Петки код ушћа Мораве и Ћириковца. Петар Влаховић (Добрњац) налазио се на положају код Велике липе са 100 људи и држао прелазе на Морави. Миленко Стојковић је био на положају код Костолца (*Милићевић, Кнежевина, 1038; Мирослав Ђорђевић, Ослободилачки рат српских устаника 1804-1806, 92, 99; Алекса Ивић, Сјиси бечких архива о Првом српском устанку, 1. 1804, Београд 1935. 0, 25.*)

Петар Добрњац и Миленко Стојковић нису имали довољан број људи за освајање Пожаревца, па су затражили помоћ од Карађорђа. Карађорђе долази са делом војске и једним топом у Пожаревац и са Миленком и Добрњцем 12/24. маја 1804. године заузима Пожаревац. Вук Караџић бележи да је овај топ којим је освојен Пожаревац био први топ код Срба, а купио га је Јаков Ненадовић у Немачкој заједно са муницијом. Турци су у Пожаревцу оставили велики ратни плен. Устанике је највише обрадовала заплена од Турака посребрених сабљи, јатагана и добрих коња, које је Карађорђе поделио старешинама и истакнутим војницима. Интересантно је да су устаници по освајању Пожаревца од Турака добили и десет хиљада оваца које су биле на испашу у Кривом Виру и педесет кеса новца од Турака као уцену. Овце је Карађорђе послао српској војсци која је опседала Београд, а новац узео за војне потребе. (*Српско наслеђе - Историјске свеске бр. 14, фебруар 1999; Е. Гофман, Велики вожд Карађорђе, 43.*)

По освајању Пожаревца од Турака Карађорђе је за главног старешину поставио Миленка Стојковића, а за млађег старешину Петра Добрњца. Петар Добрњац је под својом командом имао Пауља Матејића из Мелнице, Момира из Лучице и Илију Стошића из Жагубице. Њихов задатак је био да народ “на оружије прибирају” и да се старају о реду и поретку у округу. Турцима су Миленко и Добрњац дозволили да мирно напусте град и лађама отплове у Видин и Адакале. (*Лазар Арсенијевић - Баџалака, Историја српског устанка, 1, 142.*)

После ослобађања Пожаревца Петар Добрњац се већ афирмише као познати устанички старешина. Из Топчидера, 17. јула 1804. године, Петар Добрњац заједно са другим устаничким вођама и Карађорђеом пише молбу аустријском цару позивајући га да лично дође у Земун и да их прими под своју власт, а ако цар то не жели, онда нека бар пошаље своје људе који би били јемци уговора који ће они склопити са пашом. На овој молби аустријском цару Петар Добрњац се потписује као Петар од Јагодине. (*Алекса Ивић, Сјиси бечких архива о Првом српском устанку, 1, 1804, 259; види регистар књиге.*) То је уједно и први потпис Петра Добрњца на један званични устанички докуменат датиран 17. јула 1804. године.

Као војни старешина пожаревачке нахије, Петар Добрњац се налази међу потписницима молбе устаника из Пећана упућене турском султану крајем априла 1805. године.

Година 1805 - битка на Иванковцу, Добрњац постаје војвода

После ослобађања Пожаревца од Турака Добрњац и Миленко се са војском упућују долином Мораве према југу Србије. Борба Срба отпочета само против дахија претвара се у отворену борбу против турског царства. Циљ је јасан: ослобођење Србије од турског ропства. Порта (турска влада) је тражила да се раја умири и покори или да се устаници сасвим униште. Видевши да од умирења Срба нема ништа, Порта априла 1805. године нишког Хафис пашу поставља за београдског везира са задатком да уђе у Београд и угуши устанак. Очекивао се пролазак Хафис-паше од Ниша за Београд. Карађорђе наређује да му се затворе путни правци према Београду. Миленко Стојковић са својим одредима заузима положај код Сења, а Петар Добрњац десно од њега на Краљевом брду близу села Иванковца, заједно са Стојаном Козаром из Стига. У шуми код Супске са својом војском налазио се Стеван Синђелић. Добрњац и Козар на свом положају сместили су војску под коверке (колибама од грања), свака је могла да прими од три до пет војника. Петар Добрњац одлази у Супску да обиђе Стевана Синђелића и погледа његов

положај. Видећи да Синђелић није утврђен, даје му предлог да се он, а и сви други одреди дуж десне стране Мораве пре-групишу код Иванковца. Овај предлог се прихвата. Тако је добијен суженији фронт, а тиме и чвршћа одбрана и јединственија команда. (*Бој на Иванковцу 1805. САНУ, 50.*)

Миленко и Добрњац на Иванковцу одмах граде један већи шанац на друму и утврђују га палисадом. Испред њега на вису граде два мања шанца и један на истуреном положају. У истуренији смештају један гвоздени топић. Ова два истурена шанца запоседају бећари и добровољци. Поред војника у шанчевима, било је још пешадијских и коњичких одреда изван њих. Војницима, бећарима и добровољцима поред Петра Добрњца, Миленка Стојковића и Стевана Синђелића командовали су још Илија Стошић, Пауљ Матејић и Милисав Ђорђевић. Сви ови команданти располагали су војском око две и по хиљаде војника. Заузимањем положаја код Иванковца Хафис-паши затворен је пут десном обалом Мораве. Правац старог цариградског друма према Београду код Јагодине (Гиља) запосео је Карађорђе са својом војском од око пет хиљада људи.

Од ова два путна правца према Београду паша је могао да изабере један.

Турски заповедник Хафис паша се после двоумљења одлучио за пут преко Иванковца. После неуспешних преговора са Миленком о мирном проласку до Београда, са шестоструко већим бројем војника напада устанике 18. августа 1805. године. Турски напад започео је овог дана изјутра и трајао је цео дан. Напад на истурене устаничке шанчеве био је силовит и са свих страна. Ништа није помогао ни топић, који је више личио на већу прангију него на топ. Од прегрејаности метална цев се распрсла у парампарчад. После освајања првог шанца борба се преноси на други шанац. На овом шанцу остало је забележено јунаштво Кара-Петра из Прова (Александровац пожаревачки). Овај јунак са седам рана, сав искасапљен, и даље је покушавао да се бори са Турцима. После огорчених борби Турци успевају да заузму и други истурени шанац. Остатак устаничке војске повлачи се у велики шанац. О овом почетном успеху Турци су одмах послали из-

вештај у Цариград. У Цариград су биле послате и главе побијених Срба, међу којима је била и глава, како су Турци тврдили, њиховог старешине Петра, мислећи на Добрњца. (*М. Ђорђевић, Ослободилачки рај српских устаника 1804-1806, 220.*) Да би се умирила Порта, турски заповедници на Иванковцу очигледно су прибегли ратној пропаганди. Али ово је остала само пуста жеља Турака. Они никада неће видети одсечену Добрњчеву главу.

Први турски успеси поколебали су пожаревачке старешине. У једном тренутку Миленка Стојковића и Петра Добрњца захватила је малодушност и почели су да се колебају да ли да се супротставе Турцима или да напусте велики шанац и повуку се у планину.

“Петар и Миленко, војводе пожаревачке, као да хтедоше страном ка планинама, куда беше само пут од Турака отворен, измаћи, али им храбри Милован то не даде учинити, заповеднички Петру под пазуом рече му: Стани војводо! Куда си наумио?”

У планину, одговори му војвода. Нећеш, богме, но овде да сви гинемо.

И тако ји врати у шанац и потом се срећно битка добије”. (*Бој на Иванковцу 1805, САНУ, 1979.*)

Тешко је поверовати у колебљивост Добрњца када се већ био исказао као веома храбар старешина у претходним борбама. Међутим, иако је дошло код Миленка и Добрњца до извесне недоумице после почетка битке, јер је наспрам њега стајала турска регуларна војска од око 15 хиљада војника, она је брзо разрешена. Концентрацијом устаника у великом шанцу повећава се убитачност пушчане ватре. Добрим командовањем Добрњца и осталих старешина устаници су се бранили читав дан и успели да одбију преко двадесет турских напада из великог шанаца. Сазнавши да ће Миленку и Добрњцу у помоћ да стигне Карађорђе, када пада мрак Турци се повлаче у Параћин, остављајући устаницима велике количине наоружања и опреме. Карађорђе који је био улогорен у јагодинским брдима долази са пет хиљада људи и три топа. Стигавши ноћу, Миленко помисли да су се Турци повратили, па отвори ватру по њима. У тој “пријатељској” борби

које изгинулих које рањених било је 10 Срба. Ударањем у добош Карађорђевих људи устаници су се међу собом препознали. Постоје различити подаци о томе да ли је Карађорђе одмах по доласку на Иванковац или сутрадан кренуо за пашом на Параћин. На положају изнад Параћина Карађорђе је Хафис-пашу поздравио са неколико топовских хитаца. Кажу, игром случаја, један је баш погодио пашин шатор. Паша са војском сутрадан одступа према Нишу. У Нишу и умире. Да ли од рана задобијених од Карађорђевог топа или од резила због изгубљене битке - не зна се. (*Бој на Иванковцу 1805, САНУ, 55-84; Живуловић, Највеће бишке Првог српског устанка, 51-64; Ранке, Српска револуција, 80; Ристићновић, Први српски устанак, 74-80; Проћа Ненадовић, Мемоари, 162.*)

Шта је Хафис паша спремао Србима и опис српских бораца на Иванковцу видимо из одломка песме “Први важни бој” песника Симе Милутиновића Сарајлије:

*“Сиремивишијем лико и бријивице
Да оиаше и дарива Србе,
Најанув их с шридесет хиљада
Мало сиремне, слабо оружане,
Ал’ разјарне и њознаше бојце,
Та Миленка швргосиална друџа,
Милована л’ њобједоносноџа
И Добрњца, значећеџа госица,
Шарамџовчић оџрадили мали,
Збила с’ у њеџа, и оиџерла вјерна,
Десеџину дана бранила се”.*

Победа српске војске на Иванковцу била је веома значајна због затварања пута Цариград-Београд као главне турске комуникације. Ово је била и прва победа српских снага над регуларним турским трупама. После ове битке устаници добијају још више самопоуздања, а Турцима постаје јасно да се српска раја више умирити не може.

За ратне заслуге у претходним биткама Совјет крајем 1805. године Петра Добрњца производи у чин војводе. Матеја Ненадовић, као председник Совјета, упутио је из Смедерева децембра месеца 1805. године пожаревачком бимбаши Пет-

ру писмо у коме се каже да ниједну скелу не може узети јер ће Совјет на њих поставити своје људе.

Благонародни Г. Вимбаша
Петре, Здраво!

Вашим момцима који су дошли по заповести Господар Ђорђа у скупштину ради скела Пожаревачких за вас дајемо ово писмо; и вама јављамо, да је овај совет народни, закључио, да се ни једна скела никоме не прода; него да овај Синод свуда на све скеле своје људе метне; Тако Ми не дамо ни једном поглавару скеле држати, да се народ не буну; као што су почели били, - И тако смо већ метнули на Забрешкој и Грочанској скели наше људе; а на друге спремамо. - Зато вам отписујемо да ће скупштина ова и Пожаревачке скеле држати, као и друге. - И Ви више немојте ништа у скеле мешати и руке извадите - а наш ће човек тамо скоро постављен бити. С тим вас љубазно поздрављамо, (П. С). Ви сте војвода, - мани-те се таквих послова, и скела - већ добро војнике ваше гледајте, и уређујте.

У Смедереву

15. Децембра 1805.

Протореј Матеј Ненадович

Председатељ Совета

и целог Синода

(Вук, Српска историја, 182.)

Из овог писма види се да је Добрњац био заинтересован за закуп скела. Совјет није био вољан да скеле даје војводама под закуп, јер је било одређено да приход од скела иде у државну благајну како га не би остале војводе, па и Добрњац, користиле за лично богаћење.

На потребу за Совјетом указали су Руси приликом посете прве српске дипломатске делегације Русији 1804. године у којој је био Прота Ненадовић, а у циљу боље комуникације са целим српским народом а не само са Карађорђем. На почетку Совјет се звао Синод или Скупштина. Синод је основан августа 1805. године. Први председник Синода био је Прота Матеја Ненадовић. Од 1807. године председник Совјета постаје Младен Миловановић. *(Проџа Ненадовић, Мемори, 162, 163.)*

На Смедеревској скупштини донет је и ратни план Србије. По том плану Миленко Стојковић треба да пође низ Дунав и да заузме Пореч и Кладово, а Петар Добрњац да крене уз Мораву и заузме Параћин, Ражањ и Сокобању.

Година 1806 - Делиград

После успешне битке код Иванковца Миленко Стојковић се упућује у Крајину, а Петар Добрњац наставља освајање јужних делова српске територије, како је ратним планом било предвиђено.

Најуспешнија Добрњчева ратна година била је 1806. Почетком ове године Добрњац заузима Параћин, Ражањ и Алексинац. Турци су нарочито жесток отпор пружали Добрњцу код Ражња. Наступајући према Сокобањи, на Цивцибарам, код планине Ртањ, Добрњац са Пауљом Матијевићем, Милијом Ресавцем и Милосавом Ђорђевићем разбија Турке и приморава их на примирје, али Сокобању нису успели да заузму. Да би Добрњац сачувао заузете територије и задржао се на њима, неопходно је било да се ове утврде. Очекивала се велика турска сила из правца Ниша. На десној обали Мораве, на пола пута између Ражња и Алексинца, на улазу у Ђуниски теснац између дреначког потока и Мораве, Добрњац са својим војницима изграђује и утврђује један шанац. Срби су га називали Делиград (Делишанац), а Турци Делилогор (град јунака). Некада се ово место звало Курвин-град. Предлог за изградњу Делиграда Добрњцу је дао Карађорђе. Радове на утврђењу Добрњац је поверио свом капетану Жикићу. Делиград постаје симбол целокупне српске одбране и у песмама ће бити опеван заједно са Добрњцем. Помен Делиграда одмах асоцира на славне бојеве и војводу Добрњца. Пошто је Добрњац своју највећу ратну славу стекао управо на Делиграду, казаћемо нешто више о његовом градитељу Жикићу и самом утврђењу.

Градитељ Делиграда био је капетан Велчо Жикић (у неким изворима налазимо име Вучо а презиме Џикић). Добрњчеви војници су га звали капетан Жика. Жикић је био родом из Маврова (Македонија). Чин капетана стекао је у аустриј-

ској војсци за време Кочине крајине. У Србију пребегао је из Срема и одмах се прикључио војсци која је била под командом Добрњца. Он је био један од ретких школованих официра инжењераца у тадашњој српској војсци и са Добрњцем се одлично слагао. Добрњца је као командант уважавао Жикићево инжењеријско знање. Отуда је Делиград био утврђен у смислу модерне фортификације. Жикић је пак од Добрњца усвајао практично командно војно знање и заједно са Добрњцем успешно командовао војском у одбрани Делиграда. Жикић је на Делиграду и погинуо 1808. године. (*Арсенијевић, Историја 1, 2, 196, 197, 981; Ристић, Први српски устанак, 89; Љушић, Вожд Карађорђе, 1, 180; Добровољачки гласник, Београд, 2003.*)

Делиград је прво био мањи шанац ограђен кољем. Касније дограђују се шанчеви као објекти високог профила са два рова: унутрашњим и спољним. Спољни ров на Делиграду био је ширине до 5 метара, а дубине 3,5 метра. Делиградско утврђење изграђено је тако да је први редут био главни, а постојала су још два помоћна. Од земље, дрвета и сламе били су урађени лежајеви за људе, земунице за старешине, складишта за муницију, заклон за рањенике и наткривени простор за стоку. Делиград је био и наставни центар. Војска је свакодневно увежбавана, како би сваки војник могао да изврши свој задатак. Испред шанчева постављене су препреке као што су: дрљаче, курјачке рупе и засеци. На левој обали Мораве на Топољаку код горњег Љубеша и Витковца подигнут је други шанац, који је био повезан са Делиградом јендеком. Тако ће Делиград сталном доградњом од раног пролећа 1806. до 1813. године постати права тврђава-град и срце одбрамбеног система целе Србије. Делиград је Сима Милутиновић поредио са турском престоницом:

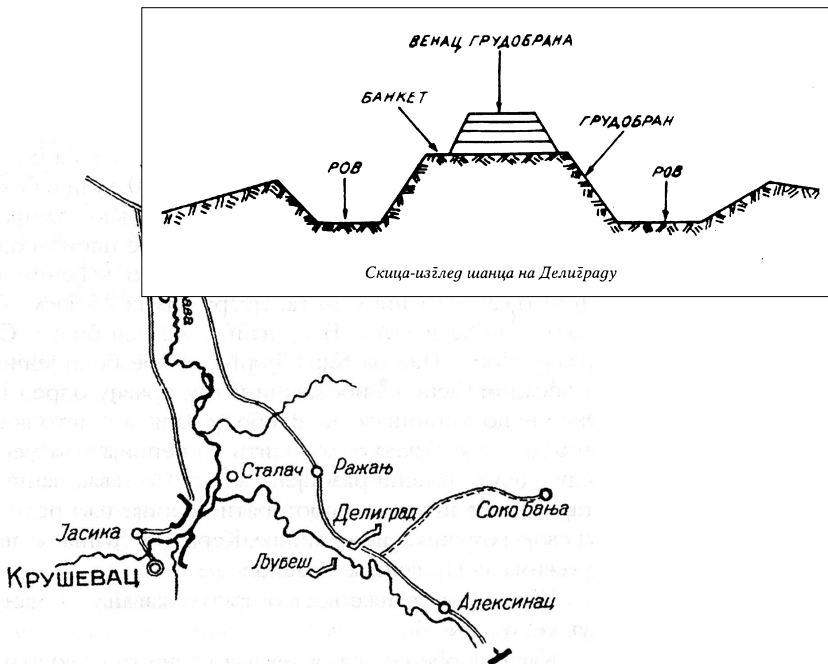
*Делиграде, зајажало Турсива,
Сојернице самог Цариграга.*

Делиград је био снабдевен свим “градским потребама”. На излазима за коњицу и пешадију налазиле су се кафанице. Жика Живуловић у књизи “Највеће битке Првог српског устан-

ка“ наводи да су у овим “меанама” пре борбе пешадинци и коњаници узимали по полић љуте ракије (биће да је то била мека ракија; препеченица је изум новијег времена у Србији).

Турци су тешко поднели пораз од Миленкове и Добрњчеве војске на Иванковцу и зато лесковачки Шашит паша добија наређење од своје команде да одмах нападне Делиград. Устаничка војска се дели у две армије. Једном армијом према нишком фронту заповеда Добрњац, а другом на Дрини према Бошњацима Карађорђе. У самом Делиграду, где се очекивао најжешћи турски напад, Добрњац задржава 6000 устаника, и они су били под његовом непосредном командом. На десном крилу у Топољаку налазио се са војним одредима Младен Миловановић, а на левом крилу Станоје Главаш. По потреби са ових крила издвајала су се поједина одељења. Од Младенове војске издвајана су одељења за дејства уз Мораву, а са левог крила одељења на положаје између Делиграда и Бање.

**Ушврђења у Моравској долини, Гофман, Карађорђе, 83;
скица - изглед шанца на Делиграду, часопис
Добровољачки гласник, Београд, децембар 2003.**

Шашит паша од Ниша креће према Делиграду са 16000 војника. Јула 13. године 1806, у првом судару са устаницима, Турци бивају успешнији и полази им за руком да пређу Мораву. Претрила је опасност да продру у српски одбрамбени систем. Добрњац наређује да се то онемогући по сваку цену. После огорчене борбе устаника, којима су у помоћ пристигли мештани из околине, Шашит паша бива приморан да се повуче на почетне положаје.

После три дана долази до новог турског напада. Добрњац је овај кратак предах искористио да још боље консолидује одбрану утврђења. Успешном комбинацијом топовске и пушчане ватре турски напади су успешно одбијани и Турцима на отвореном пољу наносени велики губици у живој сили.

Из одломка песме непознатог аутора “Бој на Делиграду” види се и део тактике коју је Добрњац користио у одбрани Делиграда:

*“А кад Пејџра Турци оџазише;
на Пејџра се Турци наџоњау:
Пејџар џири момке у џараду,
На Турке је вајџру оборио,
И Турке је џуџио изранио”.*

У јеку најјачег напада на средишни део утврђења Младен Миловановић из шанца у Топољаку неочекивано изводи противудар, прво пешадијом, а затим коњицом која је била скривена у једној шуми. Изненадном појавом српске коњице ствара се забуна у турским редовима и Турци се дају у бекство. Видећи ово, Младену се прикључују устаници из других шанчева у јуришу за Турцима. Међутим, Шашит паша успева да спречи расуло међу војском и окрене се поново ка гониоцима. Долази до жестоког судара Турака и устаника, са великим жртвама на обе стране. На крају, ипак, Турци бивају разбијени. Остављајући опрему и своје мртве војнике нагну у бекство према Нишу и околним брдима. Овим је пропао и други покушај Шашит паше да освоји Делиград.

Турска главна команда и поред великог губитка у људству није одустајала од освајања Делиграда. Шашит паши у

помоћ долази Ибрахим паша скадарски са корпусом добро наоружане и одморне турске војске. Почиње поновни напад Турака на Делиград који ће трајати шест недеља и чијом ће се одбраном Добрњац прославити.

*“Када виђе Бушајли везире
Где не може нишија на јуришу,
Таде војску најраг њоврнуо,
Па намесиши шабље и шойове,
Те на Пејра вајру оборио
Оборио шойе и кумбаре.*

...

*Турци бију Пејра од Добрње,
Бију њега шойом и кумбаром”.*

(Бој на Делиграду - одломак)

Добрњац је био стално на бедемима делиградског утврђења храбрећи војску да не посустане у његовој одбрани. Постојала је велика опасност да устаници поклекну испред турске јаке артиљеријске ватре. Вест да ће им у помоћ стићи и Карађорђе још више је војсци уливала самопоуздање. У једном силовитом нападу турске артиљерије Добрњац бива тешко рањен у десну руку, и гине му доста војске.

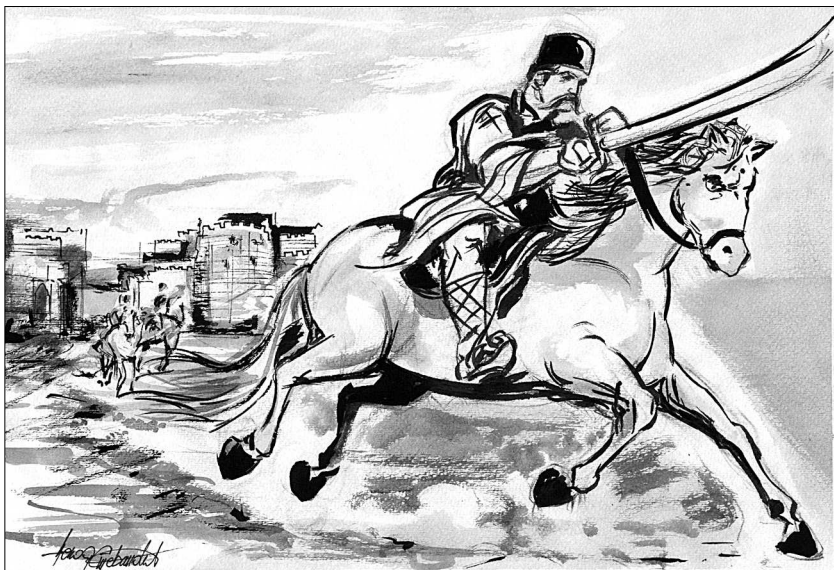
*“Ешо њуче њроклеја кумбара,
ше удари Пејра гасиодара,
удари га у десницу руку,
клону рука низ чохану доламу”.*

(Бој на Делиграду - одломак)

Потамнела лица, без јаука, Добрњац је подносио болове не раздвајајући се од својих војника. Лежао је под шатором заједно са својим барјактарем Глишом Гуслеровићем, из Златова, који је такође био рањен. Повремено је излазио из шатора да би наређивао војсци шта треба да ради, па би се поново враћао у шатор и превијао рану. Одједном у шатор улете турска кумбара и паде тачно између њих. Фитиљ гори, а она напред шатора окреће ли се окреће. Ко ће сад, војвода или барјактар да покаже већи страх, да скочи и избаци је из ша-

тора. И један и други седе и мирно посматрају ову незвану гошћу. Изгубивши стрпљење Глиша повиче: “Та пуцај, над пашином главом пукла, да видим већ и твоју силу!” Иза тога се саже, узне крчаг са водом, тресну њим у кумбару и угаси је.

У критичним тренуцима рањавања и губитака у војсци Добрњцу је од велике помоћи био Младен Миловановић, који је са десног крила из Топољака попуњавао његову војску. Добрњац је успео за три недеље да залечи рану и још жешће да се одупре турским нападима. Видећи да не могу ништа да ураде, Турци кроз центар појачавају нападе на крила делиградског фронта. Али и ту не успевају. Младен Миловановић и Станоје Главаш 3. септембра 1806. године одбијају турску војску. Уследио је противудар средишног дела српских снага под командом Петра Добрњца. Разбивши турске положаје, он принуђује Турке на повлачење према њиховом главном стану код Алексинца. У снажној противофанзиви Добрњац заузима главни турски стан са топовима, муницијом и војном благајном. (*Мирослав Ђорђевић, Ослободилачки рај српских устаника, 1804-1806, 399; Ж. Живуловић, Највеће бишке Првог српског устаника, 80-85; Љушић, Вожд Карађорђе, 1, 180,*

**Крећемо у бој,
ђоѓане мој**

188, 189; *Рисџановић, Први српски устџанак, 90, 91; К. Ненадовић, Живој и дела великог Ђорђа Пејровића, 2, 805.*)

Победничкој војсци Петра Добрњца која је напредовала ка Нишу прикључује се и Карађорђе после сјајне победе на Мишару. Победа на Делиграду Добрњцу доноси велику славу и уводи га у ред највећих српских војсковођа. После боја на Делиграду Добрњчево јунаштво опевано је и у песмама. Жене у Београду су певале:

*“Госјодар Пејшар на царевом груму;
Он ми чека седам џаша војске,
И осмога царева везира!”*

(Милићевић, Поменик, 88)

Година 1806. била је година највећих српских успеха и на другим фронтovima. Сјајном победом српске војске на Мишару и ослобађањем Београда крајем године читав српски пашалук био је слободан. У борбама за ослобођење Београда Петар Добрњац је учествовао два пута. На Врачару Добрњац је био половином маја 1806. године. Крајем 1806. године Добрњац са војском из пожаревачке нахије учествује и у коначном заузимању Београда од Турака. Добрњац заједно са Вујицом Вулићевићем је држао положај од Видин-капије до Дунава. (*Причања Пејра Јокића, Мемоарска џроза 18. и 19. века, 1, Нолић, Београд 1989, 230-233.*)

Година 1807 - Штубик и Малајница

Петар Добрњац остаје у Делиграду до пролећа 1807. године. Тада се упућује према Крајини. Намера му је била да са Хајдук-Вељком крене према Видину и споји се са руском војском из Влашке. У Крајини Миленко Стојковић је већ успешно водио битке са Турцима. Код села Штубик подигао је јако утврђење са намером да освоји Неготин. Неготин је било тешко освојити, јер се у њему налазило око 7000 Турака. Мула паша добија задатак да избаци Миленка из Крајине и тиме отклони сваку могућност да се устаници споје са руским трупама из Влашке. Мула паша на Малајници, на три сата хода од Неготина а пола сата од Штубика, подиже читав низ утвр-

ђења. На тај начин је начинио обруч око Миленкових устаника, онемогућивши им снабдевање храном и водом. У помоћ Мула паши долази и кладовски командант Гушанац Алија.

После неуспешне опсаде Берковице у Бугарској Хајдук Вељко и Добрњац се повлаче: Вељко према Гургусовцу (Књажевцу), а Добрњац добија наређење од Карађорђа да се упути на Штубик и помогне Миленку. Тако Добрњац заједно са Миленком и око три хиљаде бораца постају Мула-пашини заточеници. У помоћ Миленку и Добрњцу полази Карађорђе. Са војском из Лепенице, Јасенице и дела смедеревске нахије долази на Штубик.

У борбама на Штубику и Малајници учествује и руска војска из Влашке. То је био први прелазак руске војске на српску територију. Главномандујући руских снага на Дунаву, Михелсон, даје сагласност за такву операцију. На Великом острву у преговорима око прелаза руске војске на српску земљу са генералом Исајевим, поред Карађорђа, Миленка и Вујице Вулићевића, учествовао је и Добрњац. После постигнутог договора руски генерал Исајев прелази Дунав и долази на Штубик 30. јуна 1807. године. Карађорђевој војсци се прикључује и Хајдук Вељко са својим одредима. Првог јула 1807. године извршен је напад на Мула-пашине шанчеве. После жестоког боја у коме су руски војници исказали велику храброст Мула паша је побегао заједно са Гушанцем према Неготину. У овој бици удружене српско-руске трупе сатрле су Турке. Турци на ратном пољу остављају 1500 мртвих, 4 топа, муницију, војну касу, 13 барјака и много других ствари. Иако руска војска није била бројна (1500), постигнут је потпуни ефекат изненађења на Турке.

Победом на Штубику и Малајници остварена је добра комуникација са руским трупама преко Дунава и омогућена даља сарадња Руса из Влашке са устаницима. Међутим, Руси неочекивано склапају примирје са Турцима (18. августа 1807. год. у Слобозији). У одредбама овог мира руска војска је била у обавези да се врати преко Дунава у Влашку. Повлачење Руса поново преко Дунава у жеку ратних операција у Крајини посебно је изазвало незадовољство код Добрњца. Добрњац се нашао на Великом острву (између Прахова на

нашој страни и Гогоша на румунској страни). Знајући важност острва за везу устаника и Руса, Карађорђе је наредио Добрњцу да се утврди и да га што боље од Турака брани.

Разочаран у Русе Добрњац пише Миленку Стојковићу: ”Сада остајем сам на острву и Турци ме могу опколити са свих страна и већ на Прахову шанац граде а стигла је тамо и војска на лађама, већ брате, гледајте да по пријему овог писма скуpite најмање две хиљаде добрих бораца и да дођете до крста, па чим од мене примите друго писмо, то одмах да будете на дунавској обали те да спасете нас, наше топове и барут... Али брате, ти добро разумеш, шта то значи, то јест видим да ми данас сасвим пропадамо, нас остављају на грабеж Турцима, стога што су они углавили мир са Турцима, а нама мира нема; то је већ јавно да ће се сва сила турска на нас слегнути. Тешко нашим душама што смо толики народ и познато име узели на нашу главу, а данас се сасвим друго преобруло. Пиши брате, на све стране, како ми данас под Турцима остајемо и пропадамо и јавите свима нашим старешинама, како би се потрудили и потражили лека у спољним приликама, како не би полако пропали. Спремите ми десет теретних кола за барут и олово... и спреми ми 8 амова, коње имам готове. Одговори на писмо што пре, а ја очекујем сваког тренутка извештај из Букурешта. Ви будите готови и немојте се шалити, јер знате да ја немам обичај да се шалим и узалуд пишем... Баш у тренутку кад ово пишем Турци заузимају Брзу Паланку и намерни су сасвим опколити ме. Стога неминовно треба сутра увече да сте овде”. (*Живуловић, Највеће бишке Првог српског устаника, 155-194; М. Вукићевић, Карађорђе 2, 592, 593; Р. Љушић, Вожд Карађорђе 1, 235, 214, 215.*)

Уз Миленкову помоћ Добрњац успева са топовима и војском да напусти Острво и врати се на десну страну Дунава, али тиме се прекида и веза устаника са Русима у Влашкој. Добрњчево писмо Миленко је одмах проследио Совјету, у Београд, и оно је изазвало узнемирење код старешина, а и обичног народа. Јавља се неверица да ли уопште Србија може да рачуна на савез са Русијом у борби са Турцима или да тражи друге савезнике и покровитеље.

После склапања мира Русије са Турцима августа 1807. године, и наредна цела година 1808. на српском ратишту биће

релативно мирна. Војници су добили предах и у ослобођеним нахијама могли без бриге да се посвете својим породицама, обнове куће и засеју њиве очекујући богату летину.

Српско-руска војна сарадња у борбама са Турцима у Крајини у неку руку је проширена и на дипломатском пољу. Руси августа 1807. године шаљу Константина Константиновича Родофиникина у Србију као неку врсту руског представника (конзула). Родофиникин је из Влашке допутовао у Неготин и преко Хомољских планина и Смедерева стигао у Београд. (*Леонџије Павловић, Смедерево у време Првог српског устанака, Монс Ауреус, Смедерево 2004.*) Овај руски дипломата битно ће утицати на касније догађаје у Србији, као и на међустарешинске односе у Србији, посебно на релацији Петар Добрњац - Карађорђе.

Добрњац и турски посланици

После бојева на Штубику и Малајници Добрњац се поново враћа на Делиград. Као главни командант овог краја, Добрњац борави на Делиграду и у Параћину.

Један недовољно разјашњен догађај са турском преговарачком делегацијом која се нашла на Делиграду и Параћину, а у којем је Добрњац био главни актер, донеће њему касније велике проблеме. О чему се овде радило забележио је Вук Караџић.

“У почетку год. 1807. кад Петар Ичко с кнезом Милићем из Тићевца, са Живком Параћинцем и с Кара-Ђорђијевим писаром, Стефаном Јефтићем, с Турскијем посланицима пође из Цариграда у Србију и дошавши у Делиград разумије, да су Срби Београдскога пашу убили и све Биограђане побили и опљачкали, онда он остане са свијем Турцима у Параћин код Петра Добрњца, а Стефана Јефтића пошаље Кара-Ђорђију да пита хоће ли се ови Турци пустити у Биоград или ће се вратити натраг. Али Петар, који је и казао да Турци остану овдје, не чекајући Кара-Ђорђијева одговора све ове Турке (којих је са слугама било 12) изведе из Параћина па побије и опљачка, а кад му потом Кара-Ђорђије, договоривши се са осталијем старешинама, пише да Турке пошаље у Биоград,

одговори му да их је он послао по риби у Видин (а послје се изговарао да их је побио зато што су Кара-Ђорђије и Младен с осталијем поглавицама из Шумадије Турке у Биограду побили и опленили без њега).

Ово је све мени овако приповједао и Петар у Бесарабији године 1819. и Младен у Крагујевцу године 1822, први хвалећи се како се није бојао Кара-Ђорђија, а други тужећи се на Петра додајући још, како су се они били договорили да кажу овијем Турцима како паша и Биограђани нису хтјели да седе с миром него подигли оружје на Србе, па их Срби за то побили; па онда да им даду неколике иљаде гроша на пут и да их испрате натраг”. (*Вук, Историјски списи 2, 422.*)

Сличну верзију овог догађаја о страдању турских посланика од стране Добрњца износи и Лазар Арсенијевић - Баталака као његов савременик. Он тврди да се догађај није десио 1807. већ 1808. године и да Добрњац турску делегацију није погубио иза Параћина него више Параћина. Арсенијевић о овом случају додаје још неке појединости.

Како су писма нишког паше Карађорђу и обрнуто у вези са турским посланицима ишла преко Добрњца, који је становао у Параћину, он о овим писмима извести Родофиникина, руског конзула у Србији. Родофиникин бојећи се да Карађорђе не склопи сепаратни мир са Турцима без знања Русије, који се није тада уклопио у руско решење српског питања, “намигне” Добрњцу да “потуче” турску посланичку делегацију. Тако Добрњац целу турску делегацију од 12 чланова, на чијем је челу био изван Узур бег, уз помоћ Стевана Синђелића који је био на Делиграду, “потуче” октобра месеца 1808. године више Параћина. Добрњац ово дело у договору са Родофиникиним припише хајдучима и тако обавести Карађорђа. Овај, мислећи да је то истина, извести нишког пашу са жаљењем о овом случају, обећавајући да ће хајдуке који су ово урадили пронаћи и казнити.

Већ је истакнуто да је крајем 1807. године главни командант Делиграда био Добрњац, који је под својом командом имао Стевана Синђелића. У то време доста официра бежећи из Аустрије придруживало се српским устаницима. Међу њима били су извесни Поповић и Гаврило. Када су дошли у Па-

раћин, Добрњац их прослеђује Синђелићу на Делиград за обуку војника, а служили су по потреби и као командни официри. У одсуству и Синђелић је своју команду остављао њима. Одлазак Стевана Синђелића у родну Ресаву стварао је тамошњем народу велике проблеме, јер је тражио да се кулчи код њега, а и непримерно се понашао према женама. Преко људи који су из Ресаве доносили храну и преобуку на ратиште Ресавци дознају за ове поступке Синђелићеве. Како нису ишли кући три до четири месеца због сталног егзерцира, а још озлојеђени овим Синђелићевим поступцима, Ресавци ступају у отворену побуну. Тада замоле Поповића и Гаврила као писмене људе да напишу тужбу Карађорђу против Синђелића. Поповић и Гаврило су се у први мах нећкали, али су напоскон пристали. Нису ни слутили да су написавши ову тужбу Карађорђу против Синђелића себи потписали смртну пресуду. Карађорђе одреди Младена Миловановића да оде у Делиград и испита наводе из тужбе Ресаваца. Сазнавши за тужбу против њега, Синђелић упућује писмо Младену (са којим је иначе био побратим) побијајући све наводе из тужбе, наводећи да је то све измишљотина горе наведених официра у договору са Турцима ради пада Делиграда. По доласку Младена Миловановића на Делиград Ресавци бивају пуштени на одсуство својим кућама, а ову двојицу официра одмах затворе. Осетивши Младену намеру, Ресавци су хтели Поповића и Гаврила да поведу са собом. Младен им је одговорио да они не могу напуштати фронт као плаћени официри, већ да морају остати са војском. Онда их Младен Миловановић побије и везане за крушке обеси на путу од Делиграда према Ражњу. (*Лазар Арсенијевић, Исиџорија српског усташанка, 1, 439-442. 445, 446, 455-463.*)

Тако је Младен Миловановић, Синђелићев побратим, стицајем околности и из нужде свом политичком противнику Добрњцу помогао да заташка ову аферу са турским посланицима. Младен Миловановић за свој допринос на стишавању побуне Ресаваца бива награђен. Од Прозоровског (главнокомандујући генерал руских снага на Дунаву) добио је златну медаљу, а од Карађорђа на поклон Аду Циганлију. (*Арсенијевић, Исиџорија, 1, 462; Љушић, Вожд Карађорђе, 2, 16.*)

Већина историчара прихвата Вукову верзију овог догађаја.

И док је 1808. године у Србији трајало ратно затишје, тако није било код Срба у Срему и Банату. Српско становништво у Хабзбуршкој монархији охрабрено победама српске војске и њеном савезу са Русима у 1807. години, у појединим њеним деловима устаје против аустријске владавине и свих недаћа које су га пратиле том владавином. Избија буна у Влашко-илирској региони, а њени организатори били су капетан Маријан Јовановић, поручници Тома Скрипеће и Пиву Жуманка, као и свештеник Димитрије Георгијевић. Организатори побуне били су у контактима са српским војводама Миленком Стојковићем, Луком Лазаревићем и Петром Добрњцем. Поред учешћа граничара у овој побуни организатори су рачунали и на велики одазив српских и румунских сељака у Банату и Ердељу и на помоћ српских војвода. План вођа побуне у Банату био је веома амбициозан: заузимање Темишвара, а затим покрет војске према Пешти. У циљу што веће мобилизације људства, вође буне су се послужиле прокламацијом војводе Петра Добрњца упућеном из Смедерева 31.4.1808. године банатском свештенству. У прокламацији се каже како је 6000 граничара спремно да удари на спахије који муче народ као змија жабу, због чега се он одлучио да устанике помогне са 10000 војника, па апелује на свештенство да дигне све људе од 20 до 50 година старости, да их закуне на верност и слогу и доведе на зборна места одакле ће, уз српску и руску помоћ, кренути у борбу за ослобођење. Занимљиво је да Добрњац поменути прокламацију потписује као Петар Тодоровић, генерал из Смедерева. Како од Добрњчеве и руске помоћи није било ништа, а и услед слабог одазива сељака, средином јуна 1808. године поп Димитрије Георгијевић бива приморан на предају аустријским властима у селу Лесковици. Наклоност према Србији организатори ове неуспеле буне у Банату платили су главама. Неки су обешени, а неки умиру у аустријским затворима. (*Историја српског народа, 5. књига, 2. том, СКЗ, Београд 2000, 22-29; Леонтије Павловић, цитирани часопис, 55.*)

Година 1809 - чегарска трагедија, пад Делиграда и први одлазак Добрњца из Србије

Почетком марта 1809. године Порта (турска влада) објављује рат Русији. Главномандујући руских снага на Дунаву Прозоровски (наслеђује Михаљсона који умире) извештава Родофиникина о овоме и тражи од Карађорђа да и Срби крену са њима у заједничку борбу против Турака. Карађорђе је са задовољством примио прекид примирја Русије и Турске. Одмах почиње припрема српске војске за јужни фронт према Нишу. Циљ је заузимање Ниша и ширење ослобођених делова Србије на југу. За ову велику ратну операцију требало је одредити команданта. Сви су очекивали да место команданта нишког фронта једино може да заузме Петар Добрњцац. Његове командне способности доказане су у претходним борбама, а већ се и налазио у Делиграду као командант. Када је Карађорђе сазнао за наведени Добрњчев испад са турским посланицима добио је повод, који му је требао, да Добрњца не постави за главног команданта јужног фронта. Одлучује се за Милоја Петровића. Тиме Милоје постаје главни заповедник Делиграда и целог нишког фронта у предстојећим борбама за освајање Ниша. Карађорђе ову одлуку доноси под притиском свемоћног Младена Миловановића као председника Совјета. Овом Карађорђевом одлуком све команде с десне стране Мораве, па и Добрњчева, потпале су под Милојево надлежност.

Добрњцац је у први мах помислио да је у питању неспоразум. Првобитно Совјет је Добрњцу поверио команду над Ресавом, Параћином и једном половином пожаревачке нахије. Међутим, “ова одлука је после тога измењена те је Милоје Петровић - Трнавац добио војно повереништво над овим крајем, са задатком да нападне Ниш и уђе у Бугарску”. (*Живуловић, Највеће бишке њрвоѡ српскоѡ усѡанака, 280.*)

Карађорђевоом одлуком први није био задовољан Добрњцац. Као искусан командант није желео да буде подређен Милоју, који се по заузимању Београда више истакао у пљачки турских кућа него јунаштвом. Колико је Карађорђеова одлука била неочекивана говори и то да при поласку Милоја Петровића из

Београда пут Делиграда није ни саопштавана да се народ не би бунио. Било како било, Милоје бива испраћен из Београда од Карађорђа и Младена Миловановића крајем марта 1809. године.

Одмах по доласку Милоја Петровића на Делиград почиње нетрпељивост између њега и Добрњца. Ову нетрпељивост још више је увећавало његово надмено понашање према Добрњцу и осталим искусним старешинама. Старешински раздор који је започео после битке на Иванковцу сада достиже врхунац и имаће погубне последице у предстојећим борбама за освајање Ниша.

Из Делиграда српске јединице полазе према Нишу и опкољавају га. Недисциплина и неслога међу старешинама била је видљива на сваком кораку. Копању шанца на најистуренијем чегарском положају од стране Стевана Синђелића успротивио се Милоје Петровић. Спор је покушао да изглади Младен Миловановић знајући да је Синђелић на Добрњчевој страни. “Будало војвода! Коју ти своју правду тераш? Против Милоја си, а Петру Добрњцу ниси пришао. Када се Срби поделе, тешко оном ко није ни са једном страном. Ако Хуршид паша и ако Турци из Ниша крену на тебе нико неће доћи да те брани!” (Милован Вишњезовић, *Синђелић се са сунцем смирио, Београд 2000*, 94.)

По доласку испред Ниша одржано је ратно саветовање старешина око стратегије будућег освајања Ниша. По једној верзији командант Милоје Петровић хтео је да се одмах удари на Ниш, јер у њему није било много турске војске. Овом мишљењу се супротставио Добрњац тврдећи да Турци имају много топова. Милован Кукић, Добрњчев буљубаша (за време Милоша млавски кнез), тврдио је обрнуто. Добрњац и Хајдук Вељко били су за то да се Ниш одмах нападне док се Турци не би умножили, али други не дадоше. Очигледно команданти су се поделили на “милојевце” и “петровце”. (Жика Живуловић, *Највеће бишке Првог српског устаника*, 256.) Уз Добрњца су стали Хајдук Вељко и Пауљ Матејић. Српске старешине су изгледа виделе Ниш у својим рукама са богатим ратним пленом. Неки мемоаристи наводе да је будући ратни плен и навео Карађорђа да за главног команданта постави Милоја Петровића, плашећи се да до њега не дође Добрњац по узимању Ниша од Турака.

На најистуренијем шанцу према Нишу, на брду Чергу, са две хиљаде Ресаваца поставио се Стеван Синђелић. Због саства војске на овом положају долази до несугласице између Синђелића и Добрњца. Наиме, због важности положаја на Чергу он је био запоседнут војницима из свих нахија, што се Синђелићу није свиђало. Ушао је на састанак старешина који је држао Милоје и обратио се Добрњцу: “Побратиме Петре, овај шанац или да га чуваш или да га чувам, нећу више онаке мешавине да држим”. Војвода га зачуђено упита: “Зашто, побратиме Стеване? Није ли боље да га сви чувамо, него да га један држи?” Синђелић је одговорио: “Нећу ја тако.” Тактични Петар није хтео да прави свађу. “Е, добро, побратиме Стеване.” Окренуо се свом буљубаши Кукићу и наредио: “Миловане, да идеш и да изведеш све моје напоље.” Кукић је наредбу свог претпостављеног извршио одмах. Када су се Стеван и Добрњац нашли после тога, “Ресавац је претећи рекао: ј... му оца који сад рекне да је Ниш његов, мој ће Ниш бити. Добрњац је опет приморио игру. Да ти је просто, брате, дај да га добијемо, па нека је твој”. (*Жика Живуловић, цитирана књиџа, 258.*) Да ли је Стеван тражио да само његови Ресавци буду са њим у чегарском шанцу због лакшег командовања или је било нешто друго у питању - тешко је рећи.

Други шанац у Горњем Матејевцу запосео је Добрњац са три и по хиљаде пешака и Хајдук Вељко са коњицом. Улога Хајдук-Вељка је била да притекне са коњицом у помоћ оним шанчевима где буде било потребно. У трећем шанцу, на брду Репишту, сместио се војвода параћински Илија Барјактаревић из Извора. У средишни шанац на Каменици сместио се главни заповедник Милоје са нахијским четама, комором и муницијом. Пети шанац изнад Каменичке цркве ископао је и у њега се сместио Пауљ Матејић из Мелнице са Пожаревљанима. У Доњем Матејевцу, шестом шанцу, били су Милојеви бећари. (*К. Ненадовић, Живој и дела великог Ђорђа Пејровића, 2, 818.*)

Турски гарнизон у Нишу био је веома слаб. Имао је само три хиљаде војника. Док су се српске старешине колебале да ли одмах да нападну Ниш или не, Турцима стигне велико појачање.

Да би ослабили српски фронт према Нишу, Турци су извршили диверзију према Гургусовцу (Њњажевац) да би предвојили устаничке снаге. На овај начин измамили су Хајдук-Вељка да напусти свој шанац и са својим коњаницима похита у Гургусовац. (*М. Ђорђевић, Србија у устанику 1804-1813, 270; Д. Николић, Српске војсковође, 193.*) За Хајдук-Вељком креће и Добрњац са шестсто коњаника и два велика топа. Оправданост оваквог Добрњчевог поступка остаје споран код историчара до данашњих дана. По једним изворима Добрњац је можда имао Милојеу усмени налог за одлазак Вељку. По другима Добрњчев одлазак за Вељком је била смишљена издаја.

Други дан по одласку Добрњца 19/31. маја 1809. године Турци ударе на најистуренији шанац на Чегру и Стевана Синђелића. Очевици су овај турски напад забележили овако: “Изађоше, веле, коњици турски прво све на белим, па за њима на зеленим, па на алатастим, па доратастим, па најпосле на црним коњима. Па пошто сврше дову (молитву), избацише два топа, па се почну лагано од Ниша приближавати к шанцу на Чегру”. (*К. Ненадовић, Живој и дела великог Ђорђа Пејровића, 2, 818.*)

Битка је почела 19/31. маја 1809. године ујутру, а завршила се у подне. Турци су безуспешно неколико пута јуришали на Синђелићев шанац, али су успешно одбијани уз велике губитке. Испред шанца, преко мртвих Турака ускакале су нове турске снаге. Настала је права кланица између Синђелићевих бранилаца и Турака. Милоје Петровић није се усудио да прискочи у помоћ Синђелићу из свог шанца, већ “заповеди да се нико није макао него свак да чува свој шанац.” (*Вук, Српска историја нашега времена, 201.*) Синђелић се полакомио да постане командант у Нишу, па се зато и истакао на Чегру. “На част му, али нека сам крвари ако му треба”, говорио је Милоје. Очигледно је Милоје своју и Младенову претњу Стевану при копању шанца на овом положају спровео у дело. Тако су и остале старешине из околних шанчева немо посматрале шта се дешава са Синђелићевом војском. Једини Пауљ Матејић, Влак из Мелнице, усудио се да помогне Синђелићу. Без ичије наредбе искочи из свог шанца са војском, али закаснивши у помоћи Синђелићу, и после великих губитака у судару са турском коњицом, врати се са војском у свој шанац. Нашавши се у

безизлазној ситуацији, Синђелић из пиштоља потпаљује цебану у свом шанцу ”и отиде у вјетар са многијем Србима и Турцима“. Гледајући све ово, Милоје први напусти шанца, а за њим и остале српске старешине упутивши се у Делиград. (*Љушић, Вожг Карађорђе, 226; К. Ненадовић, цитирана књиџа, 822.*) Изненадни и неочекивани потез Стевана Синђелића одвешће га у бесмртност, а овај цео догађај дубоко ће се утиснути у свест српског народа. Леополд Ранке, немачки историчар, наводи: “Петар се управо вратио са неког обиласка војске када се све било одиграло; рекао је својим људима: спасавајте што можете и распустио их“.

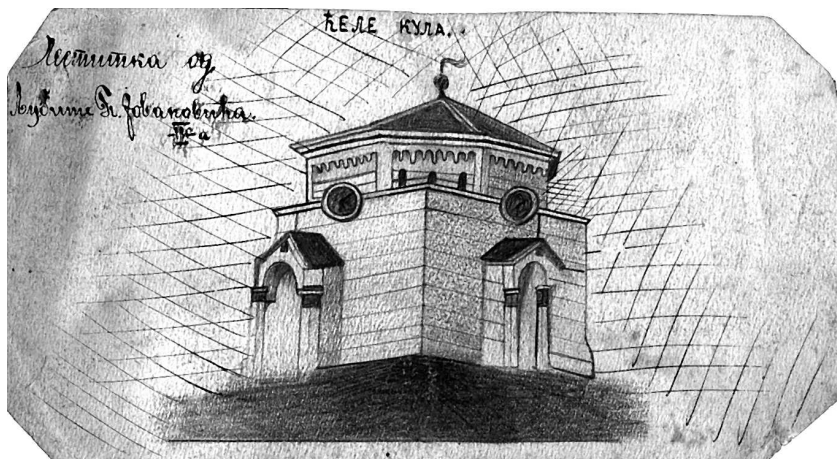
У боју на Каменици изгинуло је око три хиљаде Срба, и то највише Ресаваца. У томе се слажу сви историјски извори. Број преживелих у истим изворима креће се од броја десетак, преко три, до једног човека. Милоје Ђук из Ћићевца са 7 рана, Дача из Дреновца са 12 рана, оба из алексиначке нахије, и један Ресавац коме је глава до пола расечена била. Превијеног Стеван Кара доведе жива у Делиград. (*К. Ненадовић, цитирана 2. књиџа, 819.*) Вук бележи да је жив остао само сеиз Стевана Синђелића, “младо и врло црномањасто момче, узјаше на кнежева ата и, умјешавши се међу Турке, који су мислили да

је циганче и сеиз каквог турског поглавице, остане у животу и, дошавши међу Србе, каже како је било”. Сеиз (коњушар) Стевана Синђелића звао се Петко. (*Дејан Николић, Српске војсковође, 194.*)

После освајања Каменице нишки паша нареди да се погинулим Србима одсеку главе. За сваку донету главу плаћао је по 25 гроша. Цигани који су одсецали српске главе зарад веће зараде протурали су и турске главе. Сазнавши

за ову подвалу, нишки паша нареди да се и њима одсеку главе. Од глава погинулих Срба Турци су подигли на цариградском друму више Ниша Ћеле-кулу. У четвороугаону кулу са 56 редова, у свакоме по 17 глава, укупно је уграђено девет стотина педесет две српске главе. (П. Љушић, *Војска Карађорђе*, 2, 27; К. Ненадовић *цивирана књиџа*, 823.) Ћеле кула постаје симбол српског страдања и улази у ђачке свеске и цртанке. Храбрим српским ратницима и бесмртном војводи Синђелићу подигнут је на Чегру споменик.

После чегарске трагедије српске војске тражио се кривац. Карађорђе је највише кривио руског конзула Родофиникина, као и ратну руску политику према Турцима на Дунаву. Најпре Родофиникина због обмањивања устаника да су Руси већ прешли Дунав, што није било тачно, а Прозоровског што није уложио већи напор да пређе са руском војском на дошли Дунав и нађе се у Бугарској. Својом пасивношћу руски командант је оставио Србе саме у офанзиви ка Нишу, са малим изгледом на успех. Било како било, Руси су још једном изиграли Србе за остваривање својих ратних циљева.

Међу подељеним српским старешинама кривце је свако тражио у супротном табору. Присталице, окупљене око Младена Миловановића, за пораз на Чегру кривиле су Петра Добрића. Тврдили су да је напустио самовољно положај и отишао у Гургусовац Вељку, иако за то није било потребе јер није био толико угрожен од Турака.

Старешине око Добрњца сву кривицу сваљивале су на Младена Миловановића и Милоја Петровића. Другог су кривили што није био довољно способан командант за овако велику војну операцију, а првог због његовог притиска на Карађорђа да за главног команданта постави Милоја. У осуди Младена и Милоја придружио им се и руски конзул Родофиникин. После чегарске трагедије Родофиникин је упутио писмо кнезу Прозоровском у коме наводи: “Милоје, не гледећи на захтеве других опробаних старешина а нарочито на захтеве Петра Добрњца, поделио је војску своју из упорности и тврдоглавости само да не послуша савет других на четири шанца”. (*Ж. Живуловић, цитирана књига, 275.*)

У свом деловодном протоколу писама Добрњац износи своју верзију криваца за чегарску трагедију. Поред Младена и Милоја криви још и Југовића. У једном писму упућеном руском генералу Засу Добрњац наводи да наша делегација у посети Прозоровском (командант руске војске на Дунаву), коју је предводио Југовић пред наступајуће драматичне догађаје 1809. године, не само да није тражила помоћ од Руса већ је њима нудила српску помоћ у људству и материјалу. Народ и војска убеђени да ће им Русија помоћи кренули су у битку са Турцима и доживели катастрофу. Добрњчево сазнање потврђује и Вук. Он наводи да је Југовић тражио од Руса признавање српског краљевства, нашта му је Прозоровски узвратио: “А чији ће да буде Цариград?” “Ако је по правди, требао би да буде наш, пошто Руси имају своју престоницу” одговорио му је Југовић. Југовићев разговор са Русима око граница будуће српске државе био је један од захтева српских устаника, али војна помоћ Руса свакако је требала да буде приоритет.

За каменичку трагедију, која је била почетак краха Првог српског устанка, песник Сарајлија окривио је Милоја Петровића и Петра Добрњца:

*По несрејној мучно л' заборавној
Овда расїри двојице ѿрезрених.*

Користећи Сарајлијно певање, осуди Добрњца и Милоја касније се придружује и Константин Ненадовић. За Милоја је

говорио “да је од паше нишког пуну лубеницу дуката примио да изда Србе на Каменици.“ Добрњац се окривљивао да није испоштовао Карађорђеву заповест да се са Милојем слаже као са братом. Константин Ненадовић је толико ишао у кривњи Добрњаца за напуштање Каменице да је тврдио како Добрњац није могао да умре док се није исповедио и признао своју кривицу за издају на Каменици, као и то да му се породица затрла због исте кривице.

После пада Каменице Турци све своје снаге и артиљерију упућују на Делиград. Подигли су логоре око утврђења и пресекли све путеве У таквој ситуацији, у Ћуприји као сабирном месту нашле су се скоро све старешине из источне Србије заједно са Карађорђем и шумадијским старешинама. Добрњац се враћа на Делиград и преузима команду над војском. Покушаће да поновном одбраном врати стару славу овој тврђави. Миленко запоседа љубешки шанац на левој обали Мораве. По њиховој жељи њему се прикључују Младен и Милоје. Одбрана Делиграда трајаће тридесет шест дана. Борбе су биле даноноћне. Добрњац је једне ноћи покушао снажним противударом да одбаци Турке од делиградског утврђења, али безуспешно. То исто је чинио и Миленко одбацивши Турке са љубешких шанчева, али узалуд. Турци су стално довлачили нове снаге. Устаницима је понестајало муниције. Турци су успели да се примакну делиградским бедемима копајући дубок тунел у намери да устаницима пресеку воду, у чему и успевају.

Добрњац је знао да је напад најбоља одбрана. Ко се стално брани никада се не одбрани. Схватио је да време ради против њега. Зато треба изаћи из Делиграда и извршити јуриш на непријатеља. Он у оваквој ситуацији то најмање очекује. Пође ли им с руком да пробој успе спасени су и они и Србија. Више и онако нема шта да се изгуби, пошто помоћи нема ниоткуда. Остати у тврђави, значи касапницу и сигурну смрт. Добрњац је одмах видео да то нису они стари борци од пре три године. Потиштеност због изгубљеног Чегра видела се на њиховим лицима, па и на Добрњчевом. Изнурени по великој августовској врућини, без икакве наде, многи су се одлучивали на бекство из војске. Породица и кућа им је била стална брига. Поновна победа Турака и велика несрећа лебдела је у ваздуху.

О својој замисли Добрњац је хтео да се консултује са Карађорђем, који се налазио у Јасики. Полазећи за Јасику, Добрњац је прво посетио Миленка на љубушком шанцу да чује и његово мишљење. Миленко се сложио са Добрњцем да топове треба извући из Делиграда у Ћуприју ради осигуравања устаника ако код Делиграда не би успео. Са овим се није сложио Младен, сматрајући да се без топова на Делиграду ништа неће урадити. Остало је да Карађорђе да последњу реч. Као замену, док се Добрњац не врати од Карађорђа, Младен одређује несрећног Милоја Петровића. Добрњац креће ка Карађорђу, а Милоје у Делиград. После обиласка утврђења Милоја хвата страх. Не задржавши се ни дан у утврђењу, у ноћи између 15. и 16. августа 1809. године са војском напушта Делиград и повлачи се у Топољак.

Турцима су остављена 22 топа док су устаници извукли само 8 топова. У Делиграду је остало и двеста рањеника. Видевши шта је Милоје урадио, Миленко је хтео одмах сабљом да му пресуди. У овоме га је спречио Атанасије Чарапић. После свега и Миленко се одлучује на повлачење. Негде на путу за Јасику и Добрњац сазнаје да је војска напустила Делиград. Нека одељења Миленкова, Станоја Главаша и Добрњчева успела су да сачувају неки поредак и да се са што мање губитака повуку. Да ли је за ово заслужан Добрњац који је успео да се врати или његове ниже старешине не зна се. Турци улазе у празан Делиград, убијају остављене рањенике и настављају јуриш коњицом на устанике у одступању носећи им велике губитке. (*Ж. Живуловић, Највеће бишке Првог српског устанака, 305-326; Р. Љушић, Вожд Карађорђе, 2, 32-40.*) Падом Делиграда и Ћуприје цела десна страна Мораве постаје угрожена турским надирањем с југа. Само велико Карађорђево пожртвовање, бележе историчари, спасло је тада Србију потпуног краха.

По паду Делиграда Добрњац одлази у Добрње. Скупља породицу и у пратњи свог шурака Благоја одводи је у Панчево. (*Арсенијевић, Историја, 2, 603.*) Добрњац се затим упућује за Београд, где га дочекује руски конзул Родофиникин. Добрњац конзула упозорава: “Карађорђе стиже у Београд следеће ноћи, Младен и Милоје су га наговорили да ухапси цело руско посланство и да све вас преда Турцима као главне крив-

це и виновнике тако дуге борбе с њима. Грк се није одликовао неком нарочитом храброшћу, а поред тога добро је познавао Вождову наглост. Па шта у овом случају да радимо? упита Родофиникин. Ако вам је стало до главе, треба бежати одавде, рече Добрњац”. (*Ж. Живуловић, Највеће бишке Првог српског устџанџа. 343.*) Добрњчева замисао је била да сви скупа оду у Пореч код Миленка. Успут Добрњац је сазнао да су Турци већ заузели Рам и Градиште. Зато мења своју одлуку и враћа се за Панчево.

Карађорђе мислећи да је Добрњац у Поречу упућује му писмо преко свог поштоноше. (Писма су датирана по старом календару.)

Од Црнога Ђорђа к команданту пожаревачком Петру Теодоровићу Добрњцу, од 16. августа 1809. из Београда

“Када сте ви јуче, узевши амуницију, хтели поћи, ја сам држао да ви одлазите у вилајет да сабирате војску, и да ћете ићи против непријатеља; а данас дошавши у Београд, дознам да сте пребегли у Панчево. С почетка истина је нисам управо знао где сте ви, и зато сам вам писао по куриру у Пореч, па тек после тога уверио сам се да сте у Панчеву. Ја не могу да разумем шта то све значи шта се је с вама учинило, и какво је ваше намерење. Ако је намера ваша да нас оставите, то нам кажите без сваког околишења и повратите нам амуницију. Наша намера није покорити се и предати се Турцима. Намерење наше борити се против непријатеља докле је год Богу угодно. Бог је добар: ми се у милост његову и у милост и помоћ руског Императора уздамо, но ако нас и он остави овако шат ће се наћи опет когод који ће нас покровитељствовати. Ми имамо намеру у име Божје борити се с непријатељем дотле, докле нам се и најмања могућност указивала буде, а ви ако се хтенете повратити, то се превезите у Смедерево, сабирајте војску и идите обалом низ Мораву. Ми сви одлазићемо уз Мораву на више, и нико из нас неће остати”. (*Лазар Арсенијевић-Бајалџа Историја српског устџанџа 2, 703.*)

У писму Добрњцу Карађорђе истиче могућност да Србија потражи новог покровитеља уместо Руса. Он је ту могућност

видео у Француској или у Аустрији. Карађорђе је био љут на Русе и Родофиникина сматрајући их главним кривцима за чегарску и касније делиградску пропаст српске војске. Руси су имали податке да се сами Срби овом приликом не могу одбранити, али су их употребили за своје ратне циљеве.

Није се много чекало на Добрњчев одговор Карађорђу. Он је стигао два дана касније.

Од Петра Добрњца к Црnome Ђорђу,
17. августа из Панчева

“Ја сам примио ваше писмо и видео шта ми пишете. Видео сам како држите као да сам вам издајник, ја нити сам вам кад био издајник, нити сам вам и до овог часа неверан. Ово је што ја кажем и Богу и народу познато: саберите народ и упитајте га: је ли Петар при команди његовој у Делиграду био кадгод издајник. Издајници су код вас. и ти су вас заслепили а народ вргли у погибију. Докле Младен и Милоје живе у Србију ја се тамо не мислим враћати. Чрез те људе пропашће и ви и сав народ, а ви им притом јоште имате веру а нећете да видите до чега су вас ти људи довели. Што се тиче амуниције, за коју ме ви питате да вам је одовуд повратим, ви знате да сам ја био у намери опет војску сабирати, но кад сам дознао да сте ви наумили с Милојем сав Совет народни и г. генерала Родофиникина убити, онда сам ја, за избећи и недочекати такву несрећу, узео генерала и советника Јову Протића и прешао сам преко Дунава у Панчево, одкуда сам науман био спустити се у Пореч; но кад сам дознао да Турци на њиховим шајкама већ по Дунаву плове, и да нема никакве могућности сабрати војске, онда сам остао овде да издржим карантин.

Пишете ми да нас цар руски неће оставити, и ја никако другчије не држим, када представим себи колика нам је благодејанија до сада учинио, народ наш није ни у чем крив, и за то следујем његовом (царевом) генералу. Овде сада не заповедам ја, него заповеда генерал, и за то куд он сад заповеди поћи онамо ја и поћи морам. Ја се нисам бојао турске толике силе, нити сам због других каквих причина побегао но да би се избавио од великог стида и несреће народне, у коју су га

Младен и Милоје извргли, принудивши генерала оставити га и удаљити се од њега”. (*Арсенијевић, Историја, 2, 704.*)

У одговору на Карађорђево писмо Добрњац преузима одговорност за Родофикиново бекство из Србије и посебно истиче разлоге његовог напуштања. Он није издајник и нема намеру да се враћа у Србију док су у њој Младен и Милоје, главни кривци за чегарску трагедију, а уз то су с Карађорђем хтели и руског конзула Родофиникина да убију. Добрњац Родофиникина ословљава генералом иако он то није био. Да је ова сумња била основана потврђује и Карађорђева намера да оде у Београд и убије “пса”, мислећи на руског конзула.

Иако су заузели Делиград, Ћуприју, Јагодину и Пожаревац а Београд им био надохват руке, Турци због ратничког замора и временских неприлика нису испољавали већу ратну иницијативу. Руска ратна иницијатива преко Дунава на бугарском фронту приморала је Турску на извлачење војске из Србије. Свађа између турских заповедника ко ће од њих да управља београдским пашалуком, иако Београд нису освојили, отушила је оштрицу турских операција према Београду. Ове моменте користе успешно устаници и до октобра 1809. године враћају се на своје старе границе и у Делиград.

Октобра месеца 1809. године Карађорђе у Хасан-пашиној Паланци сазива скупштину старешина на којој би се расправљало о бекству руског конзула из Србије и уопште о односима са Русијом. На Скупштини је изабрана српска депутација која би требало да иде руском цару са захтевом да Русија помогне Србији. Ову депутацију су чинили: Миленко Стојковић, Милан Обреновић, Хаџи Милентије и Грујовић. У међувремену Аустријанци јављају Карађорђу да су спремни да у Цариграду издејствују за Србе склапање мира са Турцима и добијање аутономије. Карађорђе одмах обавештава Милана Обреновића о овоме тражећи од њега да му достави руску понуду, а да се прихвати боља. За ово сазнају Миленко и Добрњац и успевају Милана да привуку у свој опозициони табор. Када је депутација стигла у Пореч одлучено је да уместо Миленка у састав депутације уђе Добрњац, који се налазио у Влашкој. Добрњчево чланство у депутацији као неиза-

браног члана од Скупштине Карађорђе ће касније узети као његов велики грех. Тако су први захтеви депутата у Поречу преформулисани у захтеве опозиционих устаника. Остао је захтев да Русија неизоставно помогне Србију, а остали су преформулисани у захтеве: да Србија дође под руску управу, повратак Родофиникина у Србију као руског изасланика и утврђивање Карађорђевих грешака за претходне догађаје. Када је депутација стигла у Крајову код Родофиникина, поднела је своје захтеве наводно потписане од већине српских старешина. Уместо да иду код руског цара, у пратњи Родофиникина отишли су код главнокомандујућег генерала Багратиона (наследио место команданта руске војске на Дунаву од Прозоровског који је умро). Што је најважније, депутати су открили Русима о Карађорђевим преговорима с Аустријом. *(П. Љушић, Вожг Карађорђе, 2, 64-65.)*

Година 1810 - Повратак Добрњца са руском војском у Крајину

Напуштена од Руса Србија се нашла у великој опасности. Да би спасао народ од пропасти, Карађорђе се крајем 1809. године истовремено обраћа за помоћ и заштиту и Аустрији и Француској у циљу добијања покровитељстава над Србијом. Карађорђе нуди Аустрији да њена војска запоседне српске градове на Дунаву. Бечки двор не прихвата ову српску понуду. После пораза Наполеонове војске Аустрија није имала снаге да врши било какав притисак на Турску. Карађорђе се обраћа и Француској са истом понудом. Из обзира према Турској Наполеон је не прихвата. Пошто је изгубио сваку наду за помоћ Аустрије или Француске Карађорђу не преостаје ништа друго него да се окрене поново Русима, сматрајући да је у датим приликама то једина реална политика.

Турска је намеравала да у 1810. години реши питање српских побуњеника. Спремао се напад Турака из свих праваца на Србију. Руси су обећали да ће прећи Дунав и сјединити се са српским трупама. Почело је и прикупљање новчане помоћи и добровољаца у Влашкој, при чему Петар Добрњац преузима главну улогу. Нови командант руских трупа против Турака

постаје гроф Каменски, а генерал Цукато био је задужен за садејство руских снага са Србима. Поред војне генералу Цукато поверена је и дипломатска активност тако да је Родофиникину, на задовољство Карађорђево, био онемогућен повратак у Србију. Зна се да је Карађорђе руског конзула сматрао једним од главних криваца за српску пропаст на Каменици и касније Делиграду. Руси су тражили од Карађорђа да се хитно успостави српска слога и старешине међу собом измире. Ово се нарочито односило на Миленка, који се био одметнуо у Пореч 1809. године, не признајући Карађорђеву власт. Корене Миленковом одметништву треба тражити у ранијим старешинским размирицама, а кулминација је настала изменом захтева упућеног Русима са скупштине у Хасан-пашиној Паланци. Петар Добрњац долази из Влашке у Србију априла 1810. године и настањује се у Поречу. Повратак Добрњца посебно је обрадовао Миленка, знајући да ће са њим ослободити Крајину од Турака. Према руским инструкцијама Добрњац исказује мирољубивост и толеранцију и према Карађорђу.

На Карађорђев позив Добрњац долази у Београд, на Народну скупштину, 13. маја 1810. године. Као најпознатији старешина убеђује Карађорђа да опрости Миленкове грехе и да сви сложено ударе на непријатеља. И Миленко је био за помирење са Карађорђем, али под условом да Милоја Петровића казни смрћу. Ово се у међувремену и догодило. По ранијем споразуму са Карађорђем, аустријске власти испоручују Милоја Петровића из избеглиштва у Срему Луки Лазаревићу у Шапцу, где је и погубљен, а његова глава послата за Београд.

На Скупштини се доноси одлука да се Добрњцу повери и “јак” војно звање. Поред команде над пожаревачком нахијом, њему се додељује војска грочанске и смедеревске нахије. Као командант источног корпуса добио је и задатак да води војне послове са Русима. Карађорђе је и даље био неповерљив према Добрњцу и наређује му да се не упушта ни у какве преговоре са Русима без знања Вујице Вулићевића.

Од врховног предводника и Совета народа српскога

Господару Петру Тодоровићу Добрњцу, команданту Нахије пожаревачке препоручујемо команду војске наше, која ће

заједно са русијском војском поћи; такође и преговоре у корист народа са господином генерал мајором грофом Цукатом; осталим старешинама препоручујемо да га у потпуности слушају. Господару Петру заповедамо да никакав поса без господара Вујице Вулићевића не завршава и све преговоре које буде имао са господином грофом Цукатом господару Вујици да саопштава. Овога прилагањем нашег печата потврђујемо.

У Београду

7. маја 1810. године

Карађорђе Петровић

(Добрњчев ћрошокол, 118.)

По одласку из Београда Добрњац одмах приступа припремама за дочек руске војске. Руску војску, која је требало да пређе Дунав и споји се са српском војском у Крајини ради ослобађања већих градова од Турака, предводио је гроф Цукато. Генерал Цукато био је веома способан официр, а био је и наклоњен Србима. Војска којом је командовао састојала се од пешадијских и козачких пукова. Пешадију су сачињавали војници заврбовани од насељених Срба у околини Кијева, а коњицу су чинили козаци са Дона. Ова војска је имала око седам хиљада људи. (Баранин, *Хајдук Вељко*, 300.)

По одласку из Београда Добрњац се јавља писмом Совјету да је постављени задатак извршио.

19. маја 1810. у Београду

Високославном Правитељствујућем Совјету,

Народа Српског

По одласку мом из Београда, јавио сам вам у два писма цео састав скупљене војске која је дошла на одређено место међу којима су сви кнежеви пожаревачке нахије, а осталим војскама надам се за два или три дана да ће доћи. По сабирању свих војски наредбу договорену следићу. Будући да овде потребу за провијантом (храном) имамо, најпокорније молим, да би по сакупљању нашем, још више га прибавили, само потребно би било да га на време пошаљете. Иако мали број кремена сада при себи имам а потребне га је имати довољно. Уосталом, из писма његове светлости Грофа Цукато, опширно ћете се извести о потребности обједињавању са војскама

које нас штите, да би се отворила на време комуникација ради успешнијег дејства против заједничког непријатеља.

С истинитим високопоштовањем и преданошћу остајем
Вашег Славног Совјета

најпокорнији слуга

Петар Тодоровић

(Добрњчев Деловодни њројшокол 99)

Добрњац је у сталном контакту са потчињеним старешинама по кнежевинама како би се организација војске што боље извела.

22. мај 1810. у Поречу

Благодарни војвода

Павле Матејићу

Будући да сам свим потчињеним заповест издао што скорије са војском да иду и да се распореде у Поречкој Реци селу Тополници то и вама пишем да по пријему овога, са вашом изабраном војском нахије млавске пођете, и распоредите се у горе назначеном месту.

Петар Тодоровић

Свака кнежевина у нахији давала је одређен број војника, а била је дужна да обезбеди и остале потребе за војску. Добрњац обавештава неке кнезове да нису испоштовали његову заповест.

3. маја из Пореча у Поречку Реку село Тополницу.

Благодарни Господару војвода

Вељко Петровићу!

Ја сам вам јуче писао да се припремите и спустите у Поречку Реку, где ће те се спојити са делом коњице Смедеревске, Грочанске, Моравске, Млавске и Омољске кнежине - која ће под вашу команду подпасти, и са вама узмите чиновника Атанасија Чарапића. Но будући да ја због важних послова овде остајем, а Господар Миленко Стојковић с Господином коњичким капетаном Тодоровићем тамо долази - од кога ћете упуства примати.

Петар Тодоровић

26. мај 1810. год. у Поречу
кнезу Стоилу млавске нахије
Благодарни кнеже Стоило!

Пошто је при боравку мом у Београду наређено, да свака кнежевина пожаревачке нахије понаособ, новац на име курирских коња од људи скупи, и све потребе и храну истим припреми, да никакав курир се по местима не би задржавао ја видим да ви тако строгу заповест уопште нисте у дело спровели, и мени за то тужбе долазе. Због тога вам и пишем да по пријему овог писма у року од 6 дана са свим тим готови будете.

Петар Тодоровић

Писма исте садржине Добрњац је упутио: Кнезу Спасоју рамске кнежевине у Бродарце, кнезу Лазару звишке нахије у Крушевцу, кнезу Милораду печке нахије у Смишљеновцу, кнезу Ивку голубачке нахије у Сумраковцу, кнезу Момиру Кнежевићу Моравске нахије у Лучици. (Добрњац негде употребљава назив кнежевина а негде назив нахија, иако се свуда ради о кнежевинама.) *(Добрњчев Деловодни њрошокол, 104)*

Поред активности на припреми око дочека руске војске у Крајини, Добрњац се интересује и за безбедоносно стање у својој позадини. Тако пише писмо Илији Стошићу, хомољском војводи, 25. маја 1810. године и наређује му да се извести о кретању Кафтан-аге. Добивши повратну информацију Добрњац се 26. маја обраћа писмом Павлу Матејићу, кнезу млавске кнежевине:

26. маја 1810. года. у Поречу
у Поречку Реку село Тополницу
Благородни Господару војвода Павле Матејићу!

Ја сам се известио да Кафтан-ага у Црној Реци при себи мали број Турака има, и власе црноречке купи да попуни већи број, у намери да иде да похара кнежевину омољску; знајући да војници кнежевине омољске овде су. - Тога ради шаљем тамо, код вас, Господара Вујицу Вулићевића пошто ће те се са овим упуством, као што вам овде пишем, у Омоље с вашом кнежином и неким бројем коњице упутити и он ће ту команду за то време уместо вас примити.

За случај ако су Турци већ ушли у Омоље онда ви слеђа их изненадите и путеве запречите и опколите, и одмах јавите ми. Ако нису ушли - онда ви поверљиве људе пошаљите у Црну Реку, да се можете тачно известити о Кафтаг-агиним намерама. Буде ли имао намеру доћи, онда се ви распоредите, и положај против њега на добром месту ухватите. Не буде ли имао ту намеру, онда ви будите ту једно шест дана, и вратите се натраг, на своје пређашње место. Притом препоручујем вам брзи бити; сиротињу ту, како ту у Омољу, тако и ову нашу под непријатељем не притежите, него кнеза позовите вилајетскога, и он за све потребе, то јест за храну вама нека се стара да припреми.

П. Тодоровић

(Добрњчев Деловодни протокол, 104)

Велики проблем за Добрњца је био како снабдети војску храном за предстојеће ратне операције у Крајини, јер је у том делу Србије владала велика глад. У априлу месецу Срби су уз помоћ и гаранцију Руса закључили тајни уговор са богатим румунским житним трговцима за снабдевање Крајине хлебом. О транспорту брашна Дунавом за ту намену говори следеће Добрњчево писмо.

28. маја 1810. у Поречу

У Добру

Благородни Господару Јефто Савићу!

С великим задовољством из данашњег вашег разумео сам писма, да сте срећно са лађом натовареном брашном сишли у Добру. Зато ја шаљем тамо код вас једног вештог крманоша и два момка, који ће лађу видети, и ако виде да исту могу је сигурно кроз Ђердап спустити, онда се ви слободно на њих ослоните; ако ли виде да не могу спустити, онда ви узмите из села добре људе, и у мање лађе изручите брашно, и спустите низ Ђердап брашно на Рибници; ја сам на истој све потребе припремио за печење хлеба.

Петар Тодоровић

Видимо да је Добрњац био добро информисан о постојању посебно обучених људи (думенције) у Добри за управљање

пловним објектима кроз ђердапски део Дунава.

Добрњац 5/17. јуна извештава Карађорђа у Тополи да је дошло до спајања српске и руске војске на Дунаву. Руска војска је из Влашке на нашу страну прешла код Гогоша крај Дунава.

5. Јунија 1810. года у Тополу с Дунава

Врховном предводителу Народа Српског

3-г овог месеца јавио сам вам да по добијеном извештају од Господина Генерал-мајора грофа Цукато с нашом војском кренуо сам ка Дунаву. 4-г са целом војском на Дунаву између земљаних утврђења и брзопаланачких на горњи крај великог Острва срећно дошли смо. Одмах о нашем доласку, преко једног именованог дао сам јавити његовој Светлости, који је са целим одредом Руске Императорске војске у Гогошу крај Дунава са Влашке стране на нас чекао. Чим је гроф о доласку нашем сазно, одмах је кренуо са целим одредом на нашу страну, прешао и са нама се сјединио. За такав наш срећан успех заједничку благодарнос свевишњем исказали смо.

Сутра ћу упуство даље од Грофа добити како нашу војску распоредити. Гроф ми је јавио да вама намерно пишем да би потребно било ради користи наше опште, да вам јавим, да одмах, како овај извештај добијете кренете с осталом војском нашом, која је под вашом командом, и да утврдите Делиград и Ћуприју, и тако до даљег Грофовог упуства чекате. Такође, Гроф ми је јавио, да вам јавим, да је из Цариграда Реис-Ефендија дошо ради мира. Главномандујући такву његову молбу, за сада, неће ни да чује ни да зна, него свој план следи. Само му је предочио 5 тачака за Србију које су се показале сасвим непријатне за Реис-Ефендију. О свему томе, и намерама господина Главномандујућег, Господин архимандрит Филипович известиће вас, који, такође, писма за вас и за Совет од Главномандујућег има.

Петар Тодоровић

(Добрњчев Деловодни њрошокол, 108)

Сусрет двеју војски био је веома срдачан. Руски генерал Цукато био је одушевљен борбеном готовошћу и изгледом српских војника. Наредио је да се постави сто са столицама и

изнесе пунч. Узео је своју чашу, дигао је и куцнуо се са Добрњцем и Хајдук-Вељком.

Испијимо ове чаше за братски савез нашега оружја и за ратну срећу. За здравље и дуг живот нашег императора Александра и вашег војда Карађорђа! За величину и славу Русије и Србије! Ура! (*Д. Баранин, Хајдук Вељко, 301.*)

Ради што бољег дочека руских војника у Крајини Петар Добрњац упућује прокламацију народу позивајући га да испољи храброст, али и покорност према својим покровитељима и заштитницима од Турака.

6. јун 1810.

Прокламација народу!

Будући да се давнашња општа жеља наша почела остваривати и сами својим сопственим очима будуће наше спасење видети можемо, да само посредством великог императора Александра и храбре његове војске који су наши саплеменици једног језика и једне вере (закона) врхунац спасења нашег достићи можемо - Сетите се, још од почетка нашег устанка против свог непријатеља. Основу и наду нашу полагали смо на свеавгустовски двор руски, а данас удостојио нас је Бог да жељу нашу на самом делу видимо. Ја, будући уверен у такву вашу приврженост, да ви баш сваког Руса као избавитеља јарма нашег, раширених руку, чиста срца у загрљај ваш примите, препоручујем вам да, сада у време уједињеног нашег војног дејства, највеће напоре уложите, и да како храброшћу, тако и покорношћу и слепим повиновањем, упуства начелства тачно испуњавате како би мере наше код вас благовремено имале успеха.

Ја потпуну наду у вас полажем да ви ове препоруке моје тачно испуњавати хоћете.

Петар Тодоровић

(Добрњчев Деловодни њрошокол, 109)

У прокламацији народу Добрњац посебно истиче да само Руси, наши саплеменици истог језика и исте вере, Србију могу да спасу (Неки наши политички мислећи људи у ово и данас верују (*Њодвукли М. М. Б.*)).

Поред набавке муниције и опреме Добрњац велику паж-

њу посвећује и српским рањеницима. Од Руса је захтевао да му неизоставно шаљу лекаре и пољске болнице. Разне болести у овом периоду су харале Крајином, а међу цивилним становништвом нарочито је био раширен тифус.

9. јуна 1810. године из логора под Брзом Паланком
у Пореч

Благодарни Господару Јово Стефановићу

По овим људима шаљем вам муницију натоварену на 81
коња, коју изволите примити како доле следи:

23 коња натоварених с пушкама

450 пушака

34 ком. олова

32 бурета патрона

450 комада шаитова

62 бурета голог барута

15.665 куршума. Чим ту муницију примите, а ви одма од
ње, то јест 4 комада олова, 2 бурета барута и куршума остави-
те код вас и одма фишеке правите, а остало неизоставно Со-
вету пошаљите.

Господина доктора који је одређен од стране Главног Рус-
ког Императорског Начелства да у Поречу буде, ради наших ра-
њеника, кад дође, добро дочекајте, кућу за њега једну спреми-
те такође и с оброком од 4 оке мяса на дан и 4 оке хлеба снаб-
дејте га. За рањенике, такође, једну кућу опремите и очистите.

Са тим остајем

Ваш покорни слуга

Петар Тодоровић

Истог дана Добрњац писмом обавештава Правитељству-
јушћи совјет о распореду примљене муниције и шаље квите од
примљене муниције.

Бр. 1

1 топ, 94 ђулета, 13 картеча 84 артуца, од Његове Свет-
лости Грофа Цукато тачно је, а доле назначени у име потре-
бе Народне примио сам што и потписујем у логору на обали
Дунава при Великом острву 5. јуна 1810. год.

Петар Тодоровић

Бр. 2

1 топ, 108 ђулади, 108, артуча, 50, фитиља, а доле назначени од артиљериског поручника Кутузова у име потребе народне примио јесам о чему и потписујем у логору на обали Дунава при Великом острву 5. јуна 1810. год.

Петар Тодоровић

Бр. 3

2 топа, 30 картџча, 30 фишека са ђуладима, 4 ама од великог топа, 23 свеће од великог топа, 2 палника, 29 фишека од малог топа 29 са картечима, 69 с ђуладима, 23 свеће, 1 трубашник са трубама, 2 сума од малог топа, 28 ђулади 2 палника, 70 бурета голог барута, 500 пушака, 500 шајтова 15665 куршума, 5242 тестета патрона, 34 комада олова примио 6. јуна 1810. год

Петар Тодоровић

При себи задржао сам:

4 топа, 230 ђулета, 72 картеча, 221 артуч, 99 артуча с ђуладима, 50 фитиља 8 ама, 2 трубашника с трубама, 4 сума, 46 свеће, 4 палника, од 73 бурета голог барута топовског 8 бурета у лагеру задржао сам, од 500 пушака и 500 шајтова, 50 пушака и 50 шајтова у логору оставио сам, 5243 тестета патрона у лагеру оставио сам.

Наредбу сам издао Господару Јови да остави од 62 бурета барута два бурета пушчаног барута да остави ради фишека, од 34 комада олова остави 4 комада и 15662 куршума 450 пушака и 450 шајтова на поверење Правитељства у Поречу.

Високославном Совјету одпремио Господар Јова из Пореча у Београд; 60 бурета голог барута, 30 комада олова.

П. Т. *(Добрњчев Деловодни њројшокол, 111)*

Средином августа 1810. године Хуршид паша с великом војском креће од Ниша низ Мораву. Због критичног стања на јужном фронту, гроф Цукато упућује пук руске војске са добром коњицом и једним одредом добровољаца Срба и Грка

из Влашке, под командом генерала Орука, у помоћ Карађорђу. Знајући величину турске војске са југа, а и турску опасност из Босне, из Варварина 1/13. септембра Карађорђе пише Добрњцу и хитно од њега тражи помоћ у војсци: "... Много Турака је са свих страна навалило него сад гледајте пиштите куд год знате да овамо у помоћ дође што више војске, јер ако одавде помоћ на Дрину не пошаљемо Турци ће лако у Београд доћи зато што их је јако много. Сва се Босна овамо кренула, тако и Албанија и овај везир од Румелије. Ако мислите да одсад отаџбину одржимо сада гледајте, ако не она ће сада сасвим пропасти без ваше помоћи и ова писма пошаљите коме треба. Овим вас поздрављам и од вас нови одговор и добар глас очекујем. Ако не буде више друге војске, а ви барем гледајте ту позицију нека они (Руси) заузму, а ви са нашом свом војском дођите овамо. Гледајте на сваки начин да овај народ сад не пропадне." (*Добрњчев Деловодни њрошокол, 120.*)

Због тешког положаја устаничке војске на Морави и одбране Крушевца, Карађорђе шаље и друго писмо Добрњцу 5/17. септембра 1810. год.

Благодарни господару Петре Тодоровићу здраво

Имам част да вам јавим како сам још доброг здравља, али у тешкој збуњености и великој бризи коју никада трпео до сада нисам, јер су се људи веома поплашили. Не само што су због робља (од нас) побегли крушевачка и левачка, са којима ништа урадити не могу и да сада ови москови (Руси) нису дошли до сада би Турчин морао бити на Дунаву. Но хвала богу те дође овај господин гроф и народ се мало ослободи и поврати.

И ове смо Турке на Крушевац добро подупрли и не би им дали проћи доле ако би овај господин гроф остао барем и још месец дана, а имају довољно хлеба меса и зоба... Данас ваше писмо од 31. августа примио сам и разумели смо шта нам пишете - да сте дали заповест пожаревачким кнезовима да пошаљу војске од четири кнежевине, а Пауља са Млавом и Моравом да ће дати 2000. људи. То ћете веома добро учинити, и то што пре, да на Дрину помоћ пошаљемо. Али, за потребно налазимо да сада што пре иде Господар Милан и Господин архимандрит Филиповић код главнокомандујућег, да наше

потребе искажу, да би ову војску код нас задржали и да би још помоћи примили. Јављам вам и то да наши шанчеви сви чврсто стоје, а и касније шта ће бити, то ћемо вам јавити. Јављам вам да од Босне казују да има 40 хиљада Турака, а овде у Крушевцу 30 хиљада. Верно и истински ми ћемо се трудити до последњих сила, до последње капи крви, да бог не да пропасти до краја, и, ако нам помоћ од покровитеља дође, према њиховом обећању, које се већ види у свим њиховим делима.

у Враћевшници   Карађорђе Петровић
септембра 5. дан 1810. врховни предводник народа српског
(Добрњчев Деловодни протокол, 119)

Због напада на Кладово Добрњац није лично могао да иде на моравски фронт, али излази у сусрет Карађорђу и шаље му помоћ од 2000 људи из четири кнежевине пожаревачке нахије под командом Пауља Матејића. Удружене српско-руске снаге однеле су победу код Варварина и принудиле су Хуршид пашу на повлачење према Нишу.

Опседнуто Кладово од удружених српско-руских трупа пада 14. септембра, а пет дана касније Прахово и Неготин. (Р. Љушић, *Вожд Карађорђе 2*, 99.) Руси су били одушевљени борбеношћу српске војске и командним Добрњчевим способностима. У Кладову Добрњцу и руском пуковнику Цвилленеву предаје се турска посада од 500 људи, 21 топ и 6 барјака. Турке руски пуковник ослободи под условом да више не ратују против Руса. (М. Милићевић, *Кнежевина Србија. 1*, 990.)

По уласку у Кладово Руси га предају Србима, а Добрњац постаје старешина града. Диздар полазећи пољуби праг на градској капији и даде кључеве руском старешини говорећи на турском: Алал да буде теби, а Добрњцу арама нека је! Када му ово преведоше, руски старешина одговори: шта вичеш Турчине! Све је исто: што је Рус то је Србин, што је Србин то је Рус, и затим потрпа Турке у лађе. (*Повесница - од њочейка времена војда српског Карађорђа Пејровића најисана од Анџонија Прошића 1853 у Смедереву, Сјоменик 19, Београд 1892.*)

На освајању Кладова Добрњац добија честитку од Јакова Ненадовића који се налазио на дринском фронту. "С немалом радошћу известио сам се о добијеној тврђави Кладово

с муницијом градском и провијантом; благодарим вам на вашем труду и подвигу за отечество наше, ваша услуга и труда о роду српском неће бити ненаграђена”. (*Л. Арсенијевић, Историја српског устанка, 2, 811.*)

После успешних битака против Турака у сарадњи са руском војском Карађорђе се све више окреће Русима. Одређује депутацију Миленка Стојковића, Милана Обреновића и Доситеја Обрадовића за одлазак у главни руски стан са циљем да издејствују долазак руске војске за српска утврђења, као и да Руси ураде законодавна акта за Србију. О овом Карађорђе извештава Добрњца следећим писмом.

Од врховног вожда народа српског!

Високоблагодарном Господару Петру Добрњцу

Не каснећи вам јављам да сагласно са Совјетом и свим старешинама ја данас у име народа опуномоћјем господара Миленка Стојковића, Господара Милана Обреновића и Господара Доситеја Обрадовића да са важећим пуномоћјем пођу господину главнокомандујућем да раде за општу добит. Ви се изволите састати са господом Пуномоћеницима и замолите да сазнате садржај овог посла. После не сумњам да и ви ако сте истински чувар општег добра народног нећете бити сагласни, а од осталих начелника одобрена је. Заједно са овим вам препоручујем да извршите захтеве господина генерал-лајтанта Заса. Пут и ћуприје од Неготина до Господар Велькове нахије по вашем налогу што скорије наредите да се поправе.

Непријатељ из Босне чини нам штету на граници свакодневно – имали смо више пута неважне и за нас добро окончане битке и убудуће шта буде јавићемо вам. Јесам (остајем) са добрим жељама.

У Лозници

врховни вожд народа српског

Октобра 9: 1810.

Георгије Петровић

(*Добрњчев Деловодни протокол, 120*)

Добрњац није имао разлога да не прихвати садржај пуномоћја, јер их је већ знао. Депутатска пуномоћја су практично била по ранијем договору и жеља опозиције, а општа добит би била долазак руских гарнизона у Србију и руска по-

моћ око закона о уређењу земље. Добрњац, Миленко, Јаков и Милан Обреновић су их само Карађорђевићевим неопрезним одобрењем легализовали. Сазнавши да опозиција, доласком руских гарнизона у Србију са законодавним актима, има намеру да га онемогући у намери централизације власти, Карађорђе одлучује да ситуацију предупреди.

Пре доласка руске војске у Србију треба извршити уставну реформу. Младен и Михаило Грујевић су је били осмислили, као и њено практично извођење. У основи реформе јесте идеја да се у Србији успостави централна власт оличена у установи врховног војводе и Савета. Реализација идеје треба да се озваничи кроз Скупштину.

Без договора са Саветом Карађорђе сазива Скупштину на Мали Божић 1811. год. Упућује позив свим старешинама да присуствују Скупштини ради доношења важних одлука, па и Добрњцу који се налазио у Кладову.

Благодарни Господару Петре Тодоровићу
здраво

Јављам ти како сам сада писао свим старешинама. Будући да се приближава Нова година ваља да се договоримо. Новца нема, ничег нема, како ћемо се држати, да се договоримо о свачему. Сви ће доћи сада, на Мали Божић, сви ће бити у Београд и трећи дан по Малом Божићу. Сада је време да се предају скеле и ђумруци. Старо што је било ваља рачуни да се предају зато дођи: сви на скупу да будемо и о свему да разговарамо. Сви ћемо говорити, чија реч буде боља ону да прихватимо. Друго, и то сам свим старешинама писао за џебану да прикажу колико код у кога има џебане, топова, ђулади, голог барута и фишека и олова, свако рачун да донесе. Зато и ви све попишите све што имате да видимо имамо ли са чим чекати лето. Ако немамо, да гледамо како да набавимо од кога било. Него то ми је врло жао што сам чуо да си болестан, али како год можеш дођи на овај разговор. Ту нареди ко ће наређивати у твоје име - до вашег повратка. И пре би ваљало да сабор чинимо али ваши депутати закаснише. Пошто време даље пролази није могуће више чекати, а и ја сам ти у слабом здрављу, из собе на ветар не смем да изађем; а да

бог да и теби и мени здравља, немој закаснити, него доћи макар како до Пореча, пак оданде лађом можеш у Београд. С овим остајем вас поздрављајући.

У Београд
децембра 19. 1810.

Карађорђе Петровић
верни предводник народа српског

Петар Добрњац је Карађорђу одговорио следећим писмом.

Врховни предводителју народа српског
Милостиви господине!

Ваше писмо мени послато 19. овог месеца исправно примио сам. Што ми пишете да вам објавим за муницију ја сам вам 23. овог месеца под бр. 212 рапортирао колико се муниције у тврђави Кладово налази, и не сумњам да поменуто писмо ви нисте добили и из истог опширно се известили.

Будући да ме у садашњем писму у Београд на Скупштини позивате, ја бих на исту дошао, но будући да овамо долазе два батаљона руске војске за београдски гарнизон, то сами знате да их овде нема ко дочекати, такође и кроз земљу пропратити и снабдевати га потребама. Друго, надам се да ће наши депутати скоро доћи са којима ћу и ја заједно у Београд поћи, и по извештају њиховом о томе шта су урадили код господина главнокомандујућег грофа Каменског сакупићемо се и договорити се око онога што се тиче наше користи и користи наших покровитеља.

Са отменим високопоштовањем остајем
вашег високогблагорођа
најпокорнији слуга

26. децембра 1810. год. Петар Тодоровић
(Добрњчев Деловодни протокол, 121)

Русима није било по вољи јачање вождове врховне власти, јер су зазирали од његовог окретања Аустрији. Да би Руси осујетили Карађорђеове намере упутили су војни гарнизон у Београд, зашта велику заслугу има Милан Обреновић као депутат при руској команди у Букурешту. Он је уживао велики углед код Руса.

Знајући шта се на Скупштини спрема, Добрњац није хтео

да долази у Београд без руске војске и руског става о уређењу земље. Знао је да једино уз помоћ Руса може Карађорђу да се супротстави на Скупштини око новог уређења власти. Зато је чинио све да са њом стигне пре Скупштине у Београд, али Руси су каснили са преласком у Србију.

Добрњац обавештава Карађорђа да су руски пукови прешли на нашу територију 10. јануара 1811. год, али због лошег времена (великог снега и јаке хладноће) артиљерија и терет не могу ићи кроз Пореч већ преко Црне Реке према Београду.

12. јануара у Београд

Врховни предводителју Народа Српског

Милостиви господине!

Ваше писмо мени упућено под 8-мим овог месеца исправно примио јесам из кога све опширно разумео јесам.

10-ог овог месеца 2 батаљона руске војске и цела опрема пуковска на нашу страну код Кладова прешла је. Зато по упуству вашег пређашњег писма распоред следећи учинио сам. Сву опрему пуковску упутио сам јуче преко Црне Реке, а пешадију данас преко Звижда послали смо. Сутра шеф пуковник Александар Феодорович Бал, а и ја, у име божије кренућемо за пешадијом.

Ја сам пријатеље наше за прву руку дочекао како сам могао и колико сам могућан био, да не би наши пријатељи сада на првом кораку узрока имали на шта пожалити се. Такође постараћу се исто и кроз земљу свим потребама снабдећи их. Са више поменутом опремом отпратили смо Г. Стефана Живковића да проведе конвој кроз Крајину и Црну Реку. Такође сам писао тамошњим старешинама да би унапред све потребно ради наших пријатеља припремили и љубазно их дочекали. Зато је потребно да и ви црноречким старешинама пишете, а и у Ћуприју за припрему скеле, ради превоза. Такође, и од Ћуприје до Београда тамошњим старешинама да препоручите да би за потребе наших пријатеља припремили, такође ради вожње терета и артиљерије волове по местима да спреме. Јуче је дошао овде Риста Петровић курир са писмом на мене послатог од господара Миленка, у ком писму пишу ми да их данас навече овде очекујем. Сигурно зајед-

но са пешадијом поћи ће - Господин Симеон Орловић, секретар архиепископа Црноречког који је дошао овде, с намером у Београд поћи.

С отменим према вама високопоштовањем и преданошћу остајем заувек

вашега високорођија

свепокорни слуга

Петар Тодоровић (*Добрњчев Пројкокол, 114.*)

Година 1811 - Изгнанство Петра Добрњца из Србије заувек

Скупштина у Београду је заседала од 19. до 25. јануара 1811. године. Карађорђе је на Скупштини одржао два говора. У првом говору осврнуо се на односе са Русијом, а у другом оштро је напао неке старешине да не поштују Савет и да су у својим нахијама постали неограничени господари. Као одговор на вождове беседе скупштинари су положили заклетву вожду и Савету на верност и покорност, и то су потврдили својим потписима. Скупштинским актом Савет је преуређен и враћен му је назив Правитељствујушчи совјет. Совјет се састојао из два дела. У првом делу били су попечитељи (министри), а у другом чланови Великог суда. Председник Совјета је и врховни вожд, а то је Карађорђе. Сада као председник владе, Карађорђе је имао право да поставља и смењује чланове владе, односно министре. Карађорђе узима и извршну и законодавну власт у своје руке. На Скупштини је потврђен концепт централистичког државног уређења. “Један ваља да влада а други да слушају, а они који заповедају јесу врховна власт”. Извршена је потпуна субординација власти од војда до кмета. У Правитељствујушчи совјет именовани су следећи чланова у рангу министара: Младен Миловановић (војни), Миленко Стојковић (спољни послови), Доситеј Обрадовић (просвета), Јаков Ненадовић (унутрашњи послови), Петар Добрњац (правде) и Сима Марковић (финансије). Министри су били самостални у свом послу у оквиру својих министарстава, али за свој рад одговарали су вожду и Скупштини. (*Вук, Српска историја, 217-219; С. Ристићковић, Први срп-*

ски устџанак, 157, 158; Р. Љушић, *Вожд Карађорђе 2*, 115, 116, 123.)

Добрњац је требало да се прихвати посла министра правде и великог вилајетског судије. Министар правде је уједно био и председник Великог суда.

“Господар Петар Теодоровић он јесте велики Судија вилајетски, које ћете за такво од њега упуство тражити који скриви како ће га кажњавати”. (*Вук, Српска историја*, 227.)

Најважније за Добрњаца јесте да је Скупштина донела уредбу да онај који не прихвати понуђено министарско место буде истеран из земље. Вук наводи да је ова уредба смишљена и пре Скупштине, само се чекало да је Скупштина објави. Очигледно се претпостављало да Добрњац и Миленко неће да се прихвате понуђених места министара.

Скупштина је завршила рад 25. јануара и старешине које су учествовале у њеном раду отишле су кући. Карађорђе је потписао дипломе министара који су били у Београду, а Добрњац и Миленка су очекивали да пристигну са руском војском у Београд.

Добрњац и Миленко са пуковником Балом и руским пуком долазе у Београд 10. фебруара 1811. год. У Београду Добрњац је био смештен у кући Стевана Живковића. Добрњац о свом доласку у Београд каже: “Када сам у Београд дошао учинио сам дужно подворење врховном војду на коме ми он одмах предложи ново уређење и с претњом ме је принуђивао на иста да пристанем.” Добрњац је одбио да прихвати одлуке Скупштине, јер није хтео од војводе да постане Карађорђев чиновник.

Нашавши се пред Карађорђем, Добрњац и Миленко, напуштени од остале опозиције и већ клонули духом, очекивали су драматичан расплет догађаја који се мерио сатима. Расплет се и догодио у стану шефа руске војске Бале, где су се нашле све старешине. Вожд добро “накићен”, јер су сви код Бале дошли после ручка од Младена, започео је свађу са Миленком око његовог и Добрњчевог одбијања да прихвате министарске дужности. Да ли је Карађорђе имао намеру да се обрачуна са оба команданта или само са Миленком са сигурношћу се не може тврдити. Лазар Арсенијевић - Баталака бележи да је у свађи “Карађорђе повикао на своје момке да

Миленку и Добрњцу сабље отпашу и да их под стражу узму“. Историчар Љушић наводи: “Аустријски доушници су начули да је Карађорђе хтео да масакрира оба команданта”. Вук бележи да су на Карађорђеву наредбу његови момци хтели само Миленка да разоружају, а затим да га затворе. Ово исто потврђује и Добрњац у свом деловодном протоколу. ”Преко ноћи са бог зна каквом намером хтео је врховни вожд Господара Миленка насилно код себе у конак одвести. Господар Миленко је посумњао у то време с њиме поћи, па се због тога и посвађа са врховним вождем.” Из овог Добрњчевог сведочења се види да су одбијање диплома Добрњца и Миленка Карађорђу била само повод за свађу и обрачун са њима. Бала се успротивио Карађорђевом нападу на Миленка узевши га у заштиту. Видећи ово, Карађорђе се обратио руском официру речима: ”Шефе, тако ти хљеба царевога, јеси ли ти дошао у Србију да браниш Миленка и Петра од мене?” Бала му је одговорио: ”Господару Ђорђије, нити сам ја дошао у Србију да браним Миленка и Петра од тебе, нити тебе од њих, него ме је мој старији послао народу српскоме у помоћ, а под твоју заповест”. Карађорђе је управо ово хтео и да чује. Руси су одлучили да у овом сукобу остану неутрални, и заправо таквим својим ставом су се сврстали на Карађорђеву страну. Овим је Миленкова и Добрњчева судбина била одређена: или ће се повинovati Карађорђу, или ће напустити Србију. (С. Ристић, *Први српски усџанак 158, 159*; Арсенијевић, *Историја, 2, 872*; Вук, *Српска историја нашег времена 221*; Вук, *Историјски списи 2, 92, 84*; Р. Љушић, *Вожд Карађорђе, 2, 124 125*; Добрњчев *џрошџокол, 122.*)

Сутрадан, 15. фебруара, Карађорђе и саветници отишли су да уруче дипломе Добрњцу и Миленку. Добрњац и Миленко нису хтели да приме дипломе, већ су их вратили са приложеним својим оставкама. У оставци Добрњац тражи да остане у Србији и да живи као обичан грађанин васпитавајући своју децу.

У Београду 4/16. фебруара 1811.

Високо Правитељство народа српског!

Заслуге моје у отаџбини учињене, које ми нико одрећи

не може, познате су и вама, а колико много желим да се виде будућност ће показати, ако вас сада у то довољно уверити не могу. Ово ми даје за право да могу у отаџбини док ми је судбина одредила мирно живети, чекајући општу судбину. Да не желим никоме на терету бити доказујем тиме да никакве почести нити награде од вас не тражим. Своја признања за моје заслуге одајте ми слободним отпусним писмом да могу у Србији, где место изаберем, живети и старати се о васпитању своје деце, која не само мени него и отаџбини на служби и користи по мојој жељи дужна су бити. А послове, који се тичу општег уређења од чега проистиче опште благостање, остављам управитељима које сте сами одредили нека се старају без мог најмањег мешања. Бог и помазаник његов Александар, који су нас довели до умереног благостања и показали нам пут спасења чврсто се надам да ће нас до краја пута довести и потпуно спасти. А потомци наши истински ће одавати славу у олтару бесмртности пред истином која обасјава Сунцем само заслужне, а коју сада овде због пристрасности и незнања и онима који нису заслужни одају. Најскорије решење очекујући.

Истог дана када је написао оставку, Добрњац пише писмо и генералу Засу обавештавајући га о догађањима у Београду.

4/16. фебруара у Београду

у Крајову

Ваше превасхотство

Милостиви господару!

Будући да је господин главнокомандујући гроф Каменски други, одредио два батаљона руске војске за београдски гарнизон, ради бољег поверења и међусобне сагласности и управе народу српском, што би било у корист општег добра.

Када је исти гарнизон приспео у Кладово наш врховни вожд нас предухитрио је: сакупио је чиновнике који су под влашћу нас неколико старијих команданата, привржени Русији, и намерно очекивали гарнизон да би, посредством њега, на неки начин било који ред и управљање међу нама увели у циљу општег добра. Врховни вожд је, насупротив томе на-

шим нижим командантима, који су били под мојом командом и нас старијих команданата дао власт да управљају и угњетавају народ по ранијем обичају. Само оне који су привржени Русији да уништи од којих је нас неколико старијих команданата заједно са Митрополитом уништио. Још је објавио, да је овај гарнизон само ради подршке њему у Београд постављен, да он под тим изговором све своје намере може извршити. Ново уређење које бедни народ угњетавају је устројио; на сиротињу порез ударио: објављујући да ће овај порез бити употребљен за куповину хране за издржавање руске војске; новог команданта Михајла Станковића над тврђавом кладовском је поставио не обавештавајући ме.

Будући да се ја овде налазим он може тајно на разбојнички начин да нападне мој дом. Због тога најодлучније молим ваше Превасходство да мене узме у заштиту и да нареди господину мајору Фанвинклеру да предузме мере према оном ко би дошао да тврђаву Кладово прими (нам), да не учини напад на мој дом пре мог доласка. Јер се овде страشان знак показао, будући да је јуче на већу врховни вожд хтео господара Миленка убити. Срећа то је било у присуству господина пуковника и кавалира Бале, који спаси господара Миленка од овог несрећног случаја. Цело ово ново уређење врховног војводе које је супротно општој срећи и добру, као последицу неће имати ништа друго него погибелъ На сва ова његова уређења није могуће пристати ономе, ко се стара за срећу народа.

Видимо да Добрњац у овом писму Засу наводи да не може пристати на Карађорђево ново уређење. Прећутао је своју жељу, како је у оставци написао, да жели мирно и повучено у Србији да живи, не мешајући се у државне послове.

Пошто је одбио власт и достојанство прво у земљи, Добрњцу је уручен већ припремљен акт оптужбе за учињене преступе и погрешке. Оптужни акт за Добрњца гласио је:

Од врховног војводе и Правитељствујушћег совјета

Службенику српског народа дејствујућем војном команданту господину Петру Тодоровићу Добринцу

Будући да смо се, како ја, тако и Правитељствујушчи совјет народни, непрекидно старали да вас у склад и садејство

са добром народа нашег доведемо давали смо вам повод у разним случајевима и са овим предметом, кога се ви у писму вашем од 3. овог месеца одричете и не слажете се са уредбама општенародним донетим на општенародном сабору од 9, 10. и 11. јануара месеца пошто смо предосећали да ви такве одлуке нећете поштовати, као и друге до сада, и нећете се у складу и садејству са нама сложити око добра народног, онда је на последњем сабору свих вођа народа закључено овим речима: ”За случај да господин Петар Добрњац не уступи приходе народне каси народној којој и припадају и да се не сложи да прими место службе и наименовани чин и почаст, нека буде прогнан из наше отаџбине.”

Будући да ни ја, ни Правитељствујушчи совјет нисмо ради нити хоћемо да се ни једном нама потчињеним, услуге и заслуге за веру и отаџбину показане одрекну и неправедно сакрију, још мање ћемо вама као једном од првих вођа народа такве неправедно сакрити нећемо. Ми уопште све услуге које сте учинили вери и отаџбини нисмо сакрили нити помрачили. Али из истинског признања нашег, праштајући вам најважније ваше погрешке, дадосмо вам власт и почаст, прву у земљи, на коју ви с неблагодарношћу узвраћате, т. ј. откривате је. Иако нам је веома непријатно да се сложимо са вашим одбијањем, али да не бисмо ничим учинили штету вашим услугама показаним за отаџбину вашу изјаву и вас од даљих услуга ослобађамо.

Али будући да ви са признањем нашим задовољни нисте и не примате указану почаст само ваше одбијање тера нас да се обратимо и да вам напоменемо о учињеним погрешкама вашим, за њих вам праведно судимо. Оне су:

1. 1809. год. при постављању вечно почившег господара Милоја Петровића за главног вођу наше војске насупрот Ниша у свакој прилици сте се супротстављали, исказивали непоштовање и неблагодарност према њему, због чега је наша војска пала на Каменици и следио пад Делиграда.

2. После пада Делиграда, против непријатеља који се ширио по нахији пожаревачкој до Дунава нисте хтели да сакупите сав народ под вашу команду, него сте се од њега удаљили у Београд, из кога сте, у сагласности са господином на-

именованим државним саветником Родофиникином тајно, не обавештавајући нас, кренули у сеобе у Влашку да се спасете, а народ сте побудили на бекство по вашем примеру под овим изговором: врховни вожд народа је хтео да господина Родофиникина и целу његову свиту стави под мач; и такве глупе измишљотине употребљавали сте по целој Влашкој од чега сте видели малу корист.

3. 1809. год. новембра месеца при слању делегата код господина главнокомандујућег Багратиона ви сте са сагласношћу оних, а по дозволи господара Миленка Стојковића пуномоћја наша сакрили, а друга по вашој вољи предали.

4. У ствари, преко наше воље поставши депутат наговорили сте ваше друштво да се сагласи да писмено да господину главнокомандујућем и ову тачку: убудуће ни једном пуномоћију српског народа не веровати, на коме не буду потписи и печати вођа народа. Таква је ваша намера била, али вас срећа није послужила.

5. При повратку вашем априла месеца 1810. године у Београд по вољи његове светлости господина главнокомандујућег грофа Каменског, који нам је саветовао да вам опростимо грешке - што се и догодило - после чега смо вас и именовали за главног вођу наше војске у Крајини. У то време пак, пошто сте видели себе у новој почастии, заборави ваши на претходне ваше погрешке: почели сте поново сурову упорност, непослушност и непокорност да нам исказујете. Друге чиновнике које смо ми именовали сматрали сте за мало важне људе; и хтели сте насиљем под претњом у покорност себи да их уведете. И то не само чиновнике, него и просте људе. С безмерним и непримереном претњом наваљивали сте, тако да је већ јавно прост народ почео да се жали на вас. У Београду, пак, при вашем боравку пре одласка у Крајину на команду, из Београда заклетву обновљену имали сте, а ви сте више чиновника који служе народу привукли за ваше лоше намере. Оне саме лишавају вас слободног живота у отаџбини.

6. Све грешке које сте починили нису могле да служе на пример вашег побољшања него, преко свега тога, заједно с господином Миленком не слажете се са народним добром него се њега одричете.

7. Ви сте учинили лош покушај који доказује писмо ваше из Кладова господину Јакову Стефановићу у коме говорите: Ја ћу у Београд са гарнизоном доћи. С тим вас упознајем да би се и ви што скорије потрудили да убедите вашу осталу браћу која су Русији привржена - а следује вам оне који нису привржени јавно показати, јер такви гадни захтеви општу несрећу за собом носе, а вас из отаџбине изгоне.

8. Од пада Кладова под вашу власт до 31. децембра 1810. дужни сте, као и остали, чист рачун свих прихода показати, и за напред поменуте грешке које сте учинили положите доказе да нису ваше; тада само бићете часно ослобођени. Јер за ове, на које смо вам указали имамо јасне доказе, на које имате времена да одговорите до сутра - после ћете примити заповест другу.

У Београду   врховни српскога народа вожд
7/19. фебруара, 1811. год.   Георгиј Петровић
  Правитељствујушчи совјет народа српског

На овај акт оптужбе Карађорђа и Совјета Добрњац је одговорио на сваку тачку.

Врховном вожду и Правитељствујушћем совјету
народа српског
од Петра Тодоровића

Истина је да смо се увек од почетка наше војне старали да покровитељство над нама имамо које нас од заједничког непријатеља штитити може. Из свих наших прилика видели смо да нас у свим нашим невољама и од заједничког непријатеља Русија највише штитити може, што ме је принудило да јој будем чврсто привржен и да од исте судбину заједничког спасења очекујем.

Али ваше писмо француском конзулу о коме ће засведочити руско начелство довело ме је у сумњу у вези са будућим вашим односима и постојаношћу, и не дам да се подозрева (сумња) у оно што за Србију свето јесте, јер чврсто убеђење имао сам, а и имам да само Русија српска срећа бити може. Такође ми објављујете да сте се још пре досетили да ћу се ваших уредби одрећи. То сте могли лако да се досетите, јер сте знали

да без скупштине општенародне, којој ћу и ја лично присуствовати на уредбе ваше нећу пристати или би вас морала сопствена савест грести да сте нешто против мене учинили.

А да нисте ради, моје учињене заслуге за веру у отаџбину умањити - то још јасније сами себе противуречите, јер сте измишљене, неправедне пороке мени набрајали, на које увек имам право да одговорим да би се судило како треба.

1. О отвореној војни 1809. год. и доласку господара Милоја Петровића у Делиград, понашању неслози, и његовој безмерној тиранији, надмености над свим старешинама, и дејствовању против непријатеља, позивам се на народ, коме је јасно све, да посведочи.

2. После пада Делиграда народ се сам расејао и само се старао да се са својом чељади спасе; ту, дакле није било времена, где у једном тренутку свако живот свој спасти жели, расејани народ сакупити. Док је непријатељ дошао на реку Мораву и ушће исте, а народ је сав у цесарију пребео, где више није било начина народ скупити за дејство против непријатеља, него је требало старати се за будуће општенародно спасење, што ме је принудило, да самом господину главнокомандујућем Багратиону са мисијом господина државног саветника Родофиникина пођем, и сазнам од истог, имали помоћи. Тада ме је господин главнокомандујући кнез Багратион известио да до тог времена није тражена помоћ. Напротив депутати 1809. извештавали су да Србија Русији помоћ давати може; а народ је увек кратке памети био и у незнању страдао чекајући помоћ.

3. 1809. год. новембра месеца, при одласку делегације код господина главнокомандујућег књаза Багратиона, по доласку у Влашку, мени депутати нису показали пуномоћја. А када су ми показали да имају друга пуномоћја онда смо уз њихову сагласност, а не мојим лукавством, и у споразуму са господином Миленком Стојковићем, друга пуномоћја предавали, која су такође, заједничком добру водила.

4. Када је господар Миленко Стојковић видео да наши депутати дупла пуномоћја имају, онда он није хтео у делегацију поћи, него је мене уз сагласност свих уместо себе послао. Писмо, ради ваљаности од неколико војвода народних

потписано, за које главно начелство руско доказаће, показали смо; али, да се другом пуномоћију од тог доба не верује, само оном које су потписали и печатали све вође и народ. Ова представка је дата зато што смо укоравани били, да ви имате односе са Аустријом и Француском.

5. По доласку мом у Београд априла месеца 1810. никако ми нисте ставили до знања да сам погрешно, значи, ни разлога нисте имали да ми опраштате. Поврх тога, доказали сте да нисам крив, јер сте ми поверили силну војску српску да садејствује са руском императорском војском. Што се тиче увреда чиновника моје команде, то се ни један пожалити не може, да сам некога насилно у покрет терао, јер за то потребе није било, а јасан доказ од вас молим, на шта сам ја приморавао прост народ. Овакве измишљотине мора се стидети частан човек, што сте ми недавно приписали без доказа да сам ја, при свом боравку у Београду у Хамаму неке чиновнике неком заклетвом и лошим намерама завео. Ова неправедна измишљотина ствара међу нама непријатељство.

6. Докази ваши за ове погрешке, које сте ми предали на које сада одговарам, служиће ми за будуће побољшање. Добра општег не одричем се, него оног што штети добру.

7. Вашу неприврженост Русији јасно ће показати писмо које сте ви послали господину Миленку Стојковићу у јануару месецу 1810. год.

8. Како приходе кладовске до 31. децембра 1810. тако и расходе које овде при себи имам показаћу вам. Доводите ме у сумњу да баш јасне доказе за грешке које сам починио немате, и то баш јасно доказујете, јер сте ми овако кратко време одредили да на оптужбе одговорим.

У Београду 8. /20 фебруара   Петар Тодоровић
1811. год (*Добрњчев деловодни протокол, 123-126*)

Међутим, Добрњац је унапред био осуђен на изгнанство из земље. Младен и Михаило Грујовић смислили су још раније уредбу о протеривању Добрњца и Миленка из земље, ако се не прихвате посла министара, само су чекали да Скупштина то само обелодани.

Добрњчев одговор на акт оптужбе није се ни чекао. Спрем-

љено му је било отворено писмо са наређењем да напусти земљу у року од двадесет дана. Отворени лист уручен му је одмах по добијању његовог горе наведеног одговора реда ради. Отворени лист је био срочен истог дана када му је достављен акт оптужбе.

Отворени лист

Господару Петру Тодоровићу Добрњцу!

Будући да се ви не слажете са добром народа и његовим уређивањем, којих се писмено одричете, ви се отпуштате као што вам је речено за ваше преступе, т. ј. вама се не дозвољава да у Србији живите. Остаје вам времена до 20 дана да се са свима вашима и фамилијом у иностранство иселите. То вам је награда коју сте ви за указано поверење нама дали. Одређујемо вам 5 козака који ће вас пратити до Пореча - у Пореч вам се не дозвољава да уђете; него прихватите наше мере - све што се ваше налази оданде раније дигните; већ је издата наша наредба да вас у Острво више не пуштају.

У Београду 7/19. фебруара   врховни српског народа
1811. год.   вожд Георгиј Петрович

Правитељштујушчи совјет народни

(Добрњчев деловодни протокол, 126)

Отворена листа као пресуда Добрњцу и Миленку била је на свим већим раскрсницама по граду и на зидовима кућа прикована.

Добрњац, видећи Карађорђеву намеру исказану речима “прихватите наше мере - у року”, напушта у најстрожој тајности Београд у пратњи Карађорђевих момака и пет козака. Упућује се пут Кладова ради прикупљања фамилије и имовине за изгнанство. Из Смедерева јавља се у Београд следећим писмом.

Високославни Правитељствујушчи Совјете
народе српски

Будући да сам вам у рачуну, тј. билансу 1000 дуката предао, које сам примио од Господина државног саветника Родофиникина, на поменућу суму признаницу од вас нисам добио него сведочанство на сав приход и расход, зато је нужно да ми посебно дате и признаницу на поменућу суму; коју,

покорно молим, по пријему овог писма да ми пошаљете за мноштво у Кладово.

високославног Правитељства

најпокорнији слуга

Петар Тодоровић (*Добрњчев деловодни протокол, 126.*)

У деловодном протоколу Добрњац наводи своје даље пушествије ка влашкој граници.

Шеснаестог фебруара 1811. дошли смо у Кладово да прикупимо имање и тако са фамилијом да пођем преко Дунава у Влашку. Седамнаестог неке ствари дадосмо на чување облигацијом како доле гласи:

4 фебруара дадох господару Јефти Савићу у Београду 8000 хиљада гроша. Од старог рачуна остаде ми дужан 900, на облигацији 1400. Свега 10030 гроша.

16. фебруара господар Радован Николајевић остаде ми на облигацији од ракије и рибе дужан 1250 гроша и до два месеца, тј. до 16. априла текуће године да ми плати 16. фебруара од лађе Манојло и кнез Јанко из Кладова остадоше дужни 2427 гроша и 16. марта да исплате.

17. фебруара на облигацији од вина остаде ми дужан Димитрије Вулевић, тугеџији из Пожаревца, 2000 гроша с термином до Ђурђевог дана да ми плати.

Ова сам добра по одласку мом из Кладова продао и 18. фебруара заједно са фамилијом дошао сам у Влашку на скелу на супрот Брзе Паланке. Двадесетог фебруара писао сам његовом Превасходству господину, генерал-лајтнанту и кавалеру Засу писмо следеће садржине (*писама нема, само њезан писма*).

Фамилију и ствари из Добрња у Кладово Петру Добрњцу допремио је Илија Вла (Преда), његов коњоводац из Добрња. По усменом предању, испративши Добрњаца Илија није хтео да прихвати његову понуду да заједно са њим напусти Србију. Вратио се у Добрње. На добрњском гробљу постоји споменик Илије Предића (*казивање њезанка Илије Предића, професора Добривоја Миладиновића из Добрња*).

Пут Петра Добрњаца са фамилијом и стварима води у Крајову. Петар Добрњац у свом деловодном протоколу даље

наводи: “26. фебруара добио сам заједно са господаром Миленком Стојковићем милост од његовог превасходства господина генерал-лајтнанта кавалера Заса да можемо где хоћемо у Малој Влашкој место изабрати за наше живљење, по коме 3. марта кренемо са скеле и до 17. дођемо у Крајову. Из Крајове следећа писма у Србију писао сам”.

По доласку у Крајову генерал Зас је тражио од Добрњца да му да објашњење због чега је он протеран из отаџбине. Добрњац 25. марта 1811. године предаје генералу Засу писмо следеће садржине.

Његовом Превасходству

Господину генерал-лајтнанту и Кавалеру Засу

Будући да сам од почетка побуне народа српског против непријатеља рода хришћанског, сам увек мислио да ми сами, без помоћи, против силе поменутог непријатеља одржати се не можемо, због чега сам увек сам се (особито) старао на који начин можемо доћи до нашег благостања. Али будући, како у претходна времена, тако и данас, никаквим другим средствима, сем помоћу и посредством августовског монарха сверуског Александра I до потпуног спаса нашега доћи не можемо, у шта сам своје снаге улагао да народ уверим да ми истоверни Русији привржени будемо. Као што је народ у многим опасним случајевима лично и видео да смо једино уз помоћ покровитеља нашег од погубљења сачувани били.

После примирја у отвореном рату 1809. год. народ је био по заповести врховног војда и нашег Правитељства (владе) уверен да су наши депутати 1809. год. који су били код покојног фелдмаршала Кнеза Прозоровског измолили, да нама, у сваком случају, буде дата помоћ. Сироти народ, у то уверен, не знајући са каквом тајном намером тајни непријатељи отаџбине Младен Миловановић и Јутовић иду, и због којих намера се десила несрећа да је војска побијена на Каменици и пад Делиграда. После пада Делиграда отишао сам у Београд да се известим од господина саветника Родофиникина има ли помоћи, али сам од њега схватио да наши депутати нису тражили помоћ, него напротив уверавали покојног генерала Књаза Прозоровског да у случају потребе Србија Русији помоћ давати мо-

же. Још овоме ако се придода да Младен и Југовић, не само што Русији привржени нису, и него и сам живот његов угрожен је од њих. Поменуте лоше представљене намере наших депутата довеле су до тога да је народ у незнању очекивао помоћ.

Постојао је разлог, који је принудио господина државног саветника Родофиникина, да побегне из Београда и ја сам отишао са њим код господина главнокомандујућег Багратиона да се од њега известим да ли је тражена помоћ, но и он ме је, такође, известио о поменутој молби наших депутата.

После овог извештаја 1809. год. месеца октобра дошао сам у Пореч да известим господара Карађорђа Петровића због којих тајни непријатеља се десио наш пад, мислећи да он сам о таким тајним намерама није обавештен. Но кад сам видео да сам га довољно известио о намерама Младеновим и Југовићевим и да је он отворено узео да их штити, ту сам довољно могао да се уверим, да је врховни вожд са Младеном и Југовићем у сваком споразуму, и да заједно са њима нимало привржености према Русији нема. Заиста, кад би народ о таквим тајним намерама њиховим опширно извештен могао бити да ни камен на камену њихових домова остао не би, а камоли да са њима у животу у отаџбине и трпе.

После овога врховни вожд је употребљавао свакојака средства да ме принуди да мрзим оно што је Србији свето; али ту су сви његови напори били узалудни јер сам ја тврдо решио да жељу општенародну испуњавам и да је следим. Но када се врховни вожд већ довољно уверио, да ја жељу народну желим да следим онда је све тражио, чиме би ме из посла општенародног искључио, то јест, на овај начин неправедне оптужбе у вези самном износио и јавно пред народом говорио да сам ја са знањем и у споразуму са господином државним саветником отаџбину у бици 1809. год. Турцима за новац издао. Ова гадна и неправедна измишљотина врховног војда ништа друго није изазвала до лоше понашање и међусобне сукобе у народу.

Видевши господар Карађорђе Петровић да ме са народом омрзнути не може, на сваки други начин старао се да нађе начина да народ одвоји од Русије. Због тога је тајне односе предузео са Аустријом и Југовића послао у Беч у априлу месецу 1810. год и у то време народу отворено говорио да Ру-

сија нити хоће нити може, нити сме и ако хоће нама помагати, а камоли нас срећне учинити. Али на велику срећу народну крајем априла месеца 1810. год. биће прокламација и усмени налог преко господина штабног коњичког официра Тодоровића од господина главнокомандујућег грофа Каменског II за цео народ и све поглаваре народне у којој се народ уверава о сигурном покровитељству свеавгустовског монарха сверуског и потребном сједињавању наши војски са руским војскама и њиховом садејству против општег непријатеља.

Дакле, ја сам, по савету господара Миленка Стојковића, отишао са поменутиим штабним коњичким официром Тодоровићем у Београд да народ још боље и јасније уверим у покровитељство, где су се и остале народне вође скупиле и у њиховом присуству и присуству врховног војводе поменути прокламацију прочитали. Народне вође су посебно дирљиву захвалност изразиле због старања руског начелства за наше будуће добро за које је потребно било сјединити се са војскама које штите Србију и садејствују против општег непријатеља. Због чега Правитељство и врховни војвода поверише ми јаку команду српске војске." (*Деловодни њрошокол Добрњца, 117, 118.*)

За време боравка у Влашкој Добрњца је политички веома активан у главном руском стану у Букурешту. После закључивања Букурештанског мира између Русије и Турске 1812. године Руси се повлаче из Влашке, а то је значило истовремено повлачење и српских избеглица. Лазар Арсенијевић наводи: "Миленко, Добрњца, Јеремија Гагић и Стефан Живковић, трговац, оду у Влашку... прва тројица из Влашке оду у Одесу. Руси су врло благодетелно ову тројицу прихватили. Првој двојици даду војне чиновне, Миленка произведу за полковника а Добрњца за подпулковника, сходно њиховим чиновима даду им пензију, децу им њихову приме у царске војне, највише школе, а мало доцније обдаре и са понеколико хиљада јутара земље".

Петар Добрњца није са Миленком Стојковићем отишао за Одесу, већ је остао у Бесарабији. Анте Протић о протеривању Петра Добрњца наводи ово: "Миленко и Петар у Поречнису свраћали, но управ у Поречку реку и чекали док им Вуле није све њине ствари до једне испратио, па оданде преко Мироча у Влашку. И тамо се у Краљеви бавили. Но када су

Руси закључили мир у Букурешту, и стане се војска враћати у Русију, то и они оду. Миленко оде у Крим у Башче-Сарај и тамо се посели, а Петар остане у Бесарабији у Кишинови“. (*Ј. Ђурић - Г. Панџелић - П. Јокић - А. Пројић, Казивање о српском устџанку 1804, ѓрпредила Драђана Самарџић, Београд 1980, 304.*)

У Поречку Реку Вуле Илић је донео ствари Миленка Стојковића из Пореча пошто је њему био забрањен улазак у Пореч, док је Петар Добрњац ишао у Кладово за своју фамилију и ствари, што се из његовог деловодног протокола, а и из усменог предања види. Са породицом Петра Добрњаца у изгнанство отишао је и његов шурак Благоје са својом породицом.

Петар Добрњац из Крајове у Кишињев долази крајем 1814. године. (*Деловодни ѓројокол Добрњаца 127, 127, 99.*)

Пропаст Србије, Милошев устанак, убиство Карађорђа и опозиционе активности Добрњаца у емиграцији

Иако је Добрњац напустио Србију, он и даље остаје Карађорђев највећи опозиционар у изгнанству. Ради праћења његовог даљег животног пута, у најкраћим цртама пропратићемо најважније догађаје у Србији по његовом одласку 1811. године: пропаст Србије 1813, Милошев устанак 1815. и убиство Карађорђа 1817. године.

Због похода Наполеона на Москву, Русија склапа мир са Турском 1812. године у Букурешту. Овим су биле покопане све наде Срба за добијање помоћи од Русије. Руска војска напушта Србију која је, иако у малом обиму, била неки гарант заштите Срба.

У јуну месецу 1813. године Турска је решила да се коначно обрачуна са Србијом. По већ раније припремљеном турском ратном плану који су израдили Наполеоновии официри, напад Турака на Србију ишао је из три правца: од Ниша румелијска и албанска војска од шездесет хиљада војника. Из Босне сто тридесет хиљада и са истока од Видина шездесет хиљада људи. Сва та турска војска је бројала од двеста до двеста педесет хиљада људи Српска војска се распоредила на три правца: у Крајини под вођством Хајдук-Вељка, на Де-

лиграду са Младеном Миловановићем и на Дрини са Симом Марковићем. Карађорђе је код себе задржао стратегијску резерву у Јагодини. Српска војска била је пет пута мања од Турака. (*Е. Гофман, велики вожд Кара-Ђорђе, 137, 138.*)

Срби су на свим фронтovima пружали херојски отпор. Код Неготина гине Хајдук Вељко. На Засавици прославља се Зека Буљубаша и његови “голаћи”. Напредујући Турци су редом освајали утврђена места по Србији. У Београд су чак ушли и без борбе. Уплашени народ који је већ искусио турске зулуме није знао куда ће. Стекао се утисак да се цела Србија преселила на обале Саве и Дунава. По неким историчарима Србију је тада напустило око 130000 људи. (*Арсенијевић, Историја, 1072.*)

У рано јутро, 3. октобра вожд је са породицом прешао у Земун. Митрополит Леонтије и руски конзул Недоба учинили су све да Карађорђа убеди на бекство из Србије. Вожд је напустио Србију, а Милош Обреновић је дошао до обале Саве и стао. Тај тренутак га је предодредио новим вођом Срба.

Када је у Цариград стигла вест о паду Србије, три дана су по три пута пуцали топови у граду на Босфору у славу турске победе. (*Владимир Ђоровић, Историја Срба, шрећи гео, БЗ. 1989, 57.*) Да једна невоља никада не иде сама показало се и овога пута. Турци су из Тракије у Србију донели кугу која је косила становништво где је стигла. (*Леополд Ранке, Српска револуција, Београд 1999, 140.*)

Историчари су навели низ чинилаца који су проузроковали пад Србије 1813. године. Ми ћемо да наведемо само онај који се тиче наше теме. Вук вели да се Карађорђе опростио од својих противника Добрњца и Миленка, “али тијем окрчи и Турцима пут, те лакше земљом овладају и њега из ње истерају”. Слободан Јовановић истиче: “Борећи се за државни централизам, Карађорђе је одвојио од војске велике војводе, који су, све докле је устанак трајао, били неопходно потребни на челу трупа”.

Карађорђе креће на пут изгнанства попут оних које је сам изгонио. После боравка у више градова Аустро-угарске септембра месеца 1814. године долази у Русију и настањује се у Хотину. Са собом је повео бројне српске старешине: Ја-

кова Ненадовића, Младена Миковановића, Луку Лазаревића, Вујицу Вулићевића, Вула Илића, Јанаћија Ђурића, Антонија Пљакића, Пауља Матејића, Илију Стошића и друге. Са вождовом пратњом било је 742 лица. (*Р. Љушић, Вожд Карађорђе, 2, 224.*)

Карађорђев боравак у Хотину добро је дошао Добрњцу за рапчишћавање старих рачуна са њим, а посебно са Младеном Миловановићем. Зато је често из Кишињева одлазио за Хотин. Добрњац је био и даље убеђен да један од главних криваца за његово протеривање из Србије и за коначан њен пропаст 1813. године јесте управо Младен Миловановић. Изгледа да је то све више увиђао и Карађорђе. Добрњац је успео својим интригама тако да завади Карађорђа и Младена да је Карађорђе у једном тренутку потегао пиштољ на њега. Младена су спасли људи који су се нашли у Карађорђевој окружењу. Анте Протић, као српски емигрант у Хотину и савременик овог догађаја, наводи сведочење плац-мајора: "Севодње захотел вожд српскиј застрелит свог генерала". (*Ј. Ђурић - Г. Панџелић - П. Јокић - А. Пројић, Казивање о српском устјанку 1804, Београд 1980, 305.*)

И док је Карађорђе са овом групом Срба јадиковао у Бесарабији над својом судбином, у Србији Милош априла 1815. године диже Други српски устанак против Турака.

Петар Добрњац крајем 1814. године долази у Кишињев, главну варош Бесарабијске области. Узима нека спахијска имања под закуп, а бави се и трговином. Поред прихода од закупљених имања уживао је и руску пензију од 300 дуката годишње. Живео је веома лепо. Међутим, и даље остаје политички активан. Милош га именује за главног опуномоћеника за заступање српских интереса у Русији. Отуда и најмање времена проводи у Кишињеву. Године 1815. и 1816. стало је у Милошевим дипломатским мисијама од Беча, Париза, Букурешта, Хотина до Петрограда.

Српски емигранти су пратили догађаје у вези са исходом Наполеоновог рата у Европи и о томе редовно извештавали Милоша. Милош је оценио да такви савети могу бити од користи за Србију. Скупштина на Руднику 27. јула 1815. године доноси у име народа одлуку да се да пуномоћје Петру

Добрњцу, који ће са протом Матејом као првим опуномоћеником заступати српске интересе на Бечком конгресу. У пуномоћју српске војводе су Добрњца овластиле да за сваку народну потребу може говорити "богом собраном" конгресу бечком, да може показивати нужду народну, а све споразумно са првим пуномоћеником, протом Ненадовићем. (*В. Н. Пејровићи, Грађа за историју краљевине Србије, 2, 23.*)

Гаврило Николајевић, секретар Великог народног суда за време Карађорђа, после пропасти Србије налазио се у Земуну. Из Земуна пише Милошу како да поступи у новоствореној ситуацији у Европи. Обавештава Милоша да су сада сви цареви дошли у Париз као срећни победници, и да је сада прилика да се наше молбе изнесу њима, те да се они због среће и великодушности неће оглушити на њих. У молби царевима треба навести узроке зашто је народ у Србији поново на оружје устао и какве су га муке на то натерале. Зато би било добро да српски народ одреди два делегата за Париз, који би нашу молбу пренели царевима. Писма од народа делегати треба да понесу и за њихове министре, јер од њих све зависи. Делегати треба да буду паметни, који знају добро да говоре и о свему да буду добро упознати како би знали на царева питања одговарати, и ситуацију међународну добро проценити.

Милош је послушао савете Гаврила Николајевића. За једног делегата имао је као створеног Петра Добрњца, који је био у Бечу. За другог делегата одређује Стевана Живковића уместо проте Ненадовића који се вратио из Беча у Србију. Сазнавши од Николајевића да је Младен Миловановић већ пошао за Париз, Милош пише 27. августа 1815. писмо Петру Добрњцу у коме му даје смернице шта треба нашем покровитељу руском цару изложити. Како ово писмо није могло да се пошаље, Милош пише друго Петру Добрњцу 6. септембра.

У логору Беличком 6. септембра 1815. год.

Господару Петру Добрњцу

Унутра спаковано писмо 27. августа писано нисмо могли послати, зато вам опет саопштавам да до данас наши посланици из Цариграда дошли нису, само је дошо Татарин који јавља да су тамо примљени лепо и да је цар драговољно тужбу при-

мио. Ми намеравамо, чим ови наши посланици дођу, друге са описом глоба и ропства опет послати и при том захтев шта ми можемо и како смо ради остати, а затим, кад се наш захтев одобри онда ћемо заклетву положити. Зато, љубезни брате, ако ишта може бити падни пред ноге нашег превисоког покровитеља у име целог српског народа, нека нам једанпут каже: добро или зло да не идемо све базирајући се уназад, него да се прилепимо за Турчина и код њега даљу милост молимо и срећу тражимо. Само смо ради да знамо: хоће ли ове јесени почети непријатељства међу руским двором и отоманском Портом или не и какво ми упутство за поступање можемо имати. Тако љубезни брате, ако ће бити рата, захтевај да нам се дотури џебана и у новцу помоћ да нам се учини и војске нека прође онолико колико је за царске градове потребно. Тако ћемо ми сигурни бити и свесрдно и драговољно оружје против Турака подигнути, иначе смо принуђени да са Турцима мир и савез вечне љубави (слоге) и привржености склопимо и заклетву положимо. Ми смо схватили да су неки руски официри у Темишвар дошли и са њима Недоба, а ви нам ништа не јављате. Ми до данас од вас никакав одговор примили нисмо. Како ово наше писмо примите, тако нам пошаљите одговор па црн или бео, при чему вас воли Ваш Брат.

Врховни Србије Књаз

Милош Обреновић

Са осталим народом српским

(Пејровићи, Грађа, 2 225.)

У Париз пре Милошевих делегата, Петра Добрњца и Стевана Живковића, стигла је Карађорђева делегација из Русије са Младеном Миловановићем и Јаковом Ненадовићем.

Руски цар је примио и Карађорђеву и Милошеву депутацију са Добрњцем. Обема делегацијама дао је исти одговор: у Европи није више време за нове ратове, Србија треба да склопи мир са Турцима и окрене се дипломатском пољу. Трка за наклоност руског цара између вожда и Милоша наставља се и 1816. године Вожд је био позван у Петроград и очекивао је пријем код цара. У Петрограду вожд је требало да регулише свој статус вође српског народа и добије дозво-

лу од руског цара за повратак у Србију. (P. Љушић, *Вожд Карађорђе 2, 224-230.*)

Сазнавши за Карађорђев одлазак у Петроград, Добрњац одмах о томе извештава Милоша. Милош је осећао бојазан да Руси могу вратити војда у Србију и угрозити његово вођство у народу. У Петроград Милош тајно шаље своје поверенике: Добрњаца који се налазио у Бесарабији, као главног опуномоћеника, и Михаила Германа из Србије као сарадника. По Герману Милош шаље писмо руском цару молећи га да се не упушта ни у какве разговоре са избеглим српским старешинама што се односило и на војда. У писму руском цару Милош наводи: "... да се не би пређашњи поглавари у дела наша опет мешали, већ да се ваше величанство постара да их сасвим одлучи од наших послова." (*Баранин, Карађорђе 164.*) У том смислу и један и други Милошев опуномоћеник трудили су се свим средствима да испоштују Милошеве директиве и оцрне Карађорђа код Руса. Добрњац као опуномоћеник је јавно говорио: " Цара молим да не пушта Кара-Ђорђа са оних десет војвода у Бесарабији налазећи се у Србији". (*К. Ненадовић, цитирана књига 422.*)

Карађорђе је на све начине покушавао Добрњаца и Германа да придобије на своју страну. За те потребе уприличио је састанак са њима у Петрограду. За столом су се нашли очи у очи стари знанци. На једној страни вожд, а на другој Добрњац и Герман.

"Вожд је био видно остарео и измучена лица. Насупрот њему седео је крупан и плав Петар Добрњац. Расположен је и весео. Петров је изглед добар. Године прогонства и емиграције нису на њему оставиле никакав траг, јер је од Руса редовно примао по триста дуката годишње и трошио их на удобно уживање. У веома мучној атмосфери први је проговорио смркнути вожд:

- Упрли сте сву снагу да ме оцрните пред Русима као највећег душманина српскога. Куда ће вам душа?

- Душа ће нам, господару, куд и твоја, кад си мене и Миленка протерао из Србије. - Значи, ти хоћеш да се светиш? упита Карађорђе. - Ко се не свети, тај се не посвети - одговори му Добрњац.

- Благо Србији, ала ће процветати кад смо такви. Што је било, треба сви да заборавимо. И поново заједно да кренемо, земљу да подигнемо и спасемо.

Тада се у разговор умеша Герман.

- Није то освета господару. Нужда гони Милоша да чува ред и мир. Добрњац хоће да га помогне у томе.

Карађорђе плану: Ни ја не желим да му одмогнем. Јесам ли му одмах послао Вујицу да му каже где су сакривени топови и 12 хиљада дуката? Зар му нисам поручио да узме од митрополита Мелентија 4000 мојих дуката и употреби за народну ствар? Нико се није више радовао од мене кад је дигнут устанак. Одмах сам молио руског цара да се на порти заузме за Србију.” (*Душан Баранин, Карађорђе, Београд 1989, 167.*)

Карађорђе се код руских великодостојника од Добрњчеве пропаганде бранио говорећи им да Добрњац и Герман нису изабраници народа, већ неколицине старешина у Србији.

У писму Милошу из Русије вожд се жалио на Добрњчеву пропаганду против њега називајући га неразумним човеком. Добрњац хоће од Руса да издејствује да га са још 11 старешина не пусте у Србију. Карађорђу очигледно није било јасно чије интересе Добрњац заступа. “Ако је Петар оно говорио по њиховој жељи, то не служи ни њима ни народу на част; којим је он десет година управљао; ако ли није говорио по њиховом налогу, то да пишу Господару Императору, да је Петар то сам, или по наговору непријатеља Србије чинио”. (*К. Ненадовић, цитирана књига, 422-423.*)

Милошеви опуномоћеници Герман и Добрњац срели су се у Петрограду и са Родофиникином. Вук наводи да је Родофиникин рекао Добрњцу да он са Србијом нема више никаква посла, него да одмах напусти Петроград и да се врати у Бесарабију, што је овај и учинио. Мало је вероватно да Родофиникин, Добрњчев стари пријатељ, није знао праву улогу Добрњца у Милошевој делегацији

Вожд се у Петрограду задржао пет месеци. Два пута га је примао руски цар. Први пут 12. новембра, други пут 21. децембра 1816. године. Прва посета свела се на упознавање. Други пут цар је примио Карађорђа “по својој прилици зато што је знао да га никад неће више видети”. (*Баранин, Кара-*

ђорђе, 166; Љушић, *Вожд Карађорђе*, 238.) Карађорђе није био задовољан резултатима посета руском цару и затражио је дозволу за повратак у Хотин. Схватио је да је Милош код Руса однео превагу. Тешко је и било добити цареву наклоност када је Карађорђа цару требало да представи Родофиникин, бивши руски конзул у Србији. Родофиникин је тада био директор азијског департмана Министарства иностраних послова Русије. Када се зна у каквим су односима били он и вожд после чегарске трагедије, није ни чудо што ове посете цару Карађорђу нису донеле оно што је од њих очекивао. Свакако да Германове и Добрњчеве пропагандне активности против Карађорђа нису остале без одјека у руским дипломатским круговима.

Вративши се у Хотин, Карађорђе доноси одлуку да се без руске дозволе врати у Србију. У највећој тајности вожд напушта Хотин. После много перипетија у путу од Хотина до Србије, вожд и његов момак Наум 10. јула 1817. године непримећени стижу у Србију.

Добрњац је будно мотрио на сваки вождов корак у Русији. Први јавља Милошу да се вожд спрема на пут за Србију. Сва друга писма о Карађорђевој бекству из Хотина су стигла тек када је Милош обавио свој посао са Карађорђем. Добрњац 23. марта 1817. пише Милошу: “Љубезни брате мој! Јављам вам да овај разоритељ Отчествa нашег и бивши мучитељ рода својега оће скоро тамо доћи, но ви ако мислите укрепити благостајаније и спокојство браће и своје, а ви потрудите се скоро узети себи мере, предупредити зло такво које нову рану Отчеству нашем причинити може”. (*Љушић, Вожд Карађорђе*, 2 242.)

Благовремено обавештен од Добрњца о вождовом доласку, Милош је имао времена да му припреми дочек. Одређује своје поверљиве људе да крстаре по нахијама не би ли шта открили.

Карађорђе се из Великог Орашја јавља свом куму Вујици Вулићевићу, који се тада налазио у Азањи. После састанка у Радовањском лугу Вујица кума оставља у колиби Драгића Војкића у селу Радовању и обавештава Милоша. Мада је Милош унапред знао шта ће урадити, ипак је хтео да то потврди народном вољом. Он упознаје кнежеве у Београду да је Карађорђе стигао у Србију. Кнежеви одлучују да се Ка-

рађорђе убије. За ову одлуку највише се залагао Павле Сретеновић из Лисовића. На ову Милошеву одлуку пристаје и Марашлија. Вожд је убијен на спавању у зору 13/25. јула 1817. године у Радовању. Непосредни извршилац убиства секиром био је Вујичин момак Никола Новаковић из Опарића. (*Леон-шиће Павловић, Улога Антонија Пројића у смедеревској нахији прве половине 19. века, сејарии из Браничева 4-5, Пожаревац 1965; Баранин, Карађорђе, 174, 1751, 76.*)

У трагичном завршетку Карађорђевог живота и Добрњац је имао свог удела. Међутим, ма колико да су српски емигранти помогли Милошу, кључну улогу у Карађорђевоу убиству одиграо је Вујица Вулићевић. Карађорђе Вујицу шаље из Русије у Србију као свог оданог човека да га извести о приликама у Србији и Милошевом гледишту о његовом повратку у Србију. Вујица Карађорђа лажно извештава у име Милоша да су Герман и Добрњац “говорили и булазнили” на своју руку, и да су због тога пали у Милошеву немилост. “Зато што пре дођите, каже ми Милош да жели видети свог старог Војда у новим борбама са Турцима”. Имајући Добрнчево писмо у рукама, а и Вујичино писмо Карађорђу (могуће да је писмо послато са његовим знањем), Милош приморава Вујицу да пређе на његову страну. У кумовском троуглу (Карађорђе је венчао Милоша а кумовао је и Вујици) трагично је окончана Карађорђева судбина. (*Гофман, Карађорђе, 155; Љушић, Вожд Карађорђе, 2, 235, 229; Миле Негелковић, Вождове војводе, Аранђеловац 2002, 270.*) Карађорђева смрт дубоко се урезала у свест српског народа. Препричавана је у свим погодним приликама. Једна прича о вождовој погибији забележена је на слави св. Јована у Добрњу 20. јануара 1926. године од стране ђака Властимира Марковића.

20. јануар 1926 год.

Пошто ми је слава устао сам раније, помагао сам мајци шта сам могао и онда сео у соби у којој ће гости долазити на ручак и дочекивао сам их, јер у селу обично гости долазе раније.

Кад су гости дошли седоше да ручају а после ручка по селачком обичају, остадоше до мрака у причању о које чему па уз то попију и по коју чашу вина.

Ја сам тога дана био принуђен да не излазим нигде, већ да останем са гостима који су причали којешта.

Тако један постарији човек исприча о Милошу Обреновићу, да кад је он диго други устанак бојећи се Карађорђа да му овај не претме војводство у устанку нареди Карађорђево куму, да га убије.

И овај послуша заповест кнезову и у једној пећини где је био Карађорђе и кум му, да спавају и пошто беше Карађорђе заспао не бојећи се ничега, његов кум одсече му главу секиром.

Још су причали много шта, које ја нисам запамтио.

Из ове забелешке дечака Властимира Марковића из Добрња види се колико је Карађорђево убиство распаљивало машту људи. Кумовско неверство остаће трајно утиснуто у сећање Срба.

После убиства Карађорђа односи између Милоша и Добрњаца почели су да се хладе. Очигледно "љубезни" брат Петар Добрњац Милошу више није требао.

Почетком 1821. године хетеристи у Влашкој дижу устанак против Турака у коме учешће узима и Петар Добрњац. Бојећи се да се устанак из Влашке не пренесе преко Дунава у Србију и не угрози крхки мир са Турцима, Милош наређује појачање стража у пограничним подручјима Србије према Дунаву. Из тих разлога обраћа се писмом Добрњцу и Миленку који су пришли Влашком устанку "да се не шале главом и да не покушавају пренети буну преко Дунава, но да оставе Србију на миру, а тамо у Влашкој нека чине шта хоће". (*Пећровићи, цит. дело 188.*) Крајем марта 1821. године Стеван Добрњац, брат Петров, диже буну противу Милоша у пожаревачкој нахији. Милошево убеђење да је буна дигнута под Петровим утицајем из Влашке потпуно је прекинула односе двојице некадашњих великих вождових опозиционара и пријатеља. Од тада рекли бисмо да се Милошево пријатељство, уколико је икада према Петру Добрњцу било искрено, претвара у отворено непријатељство.

Добрњац је боравио у Кишињеву издржавајући се од руске пензије у износу од триста дуката годишње, а и од прихода на закупљена спахијска имања. Његова довитљивост у Бесарабији долази до изражаја. Частећи губернијске чинов-

20. јануар 1926 год.

Пошто ми је стови, ушшао сам
раније, љомато сам најичи што сам
мосто и онда есо у соди у којој те
госици допазилими по рурок и доге-
кивао сам их, јер у еску обично
госици допазе раније.

Као су госици дошли седоме до
рураф, а после рурка, по семазнок
бичају, вешадоше до мрека у бривану
и које чену по уј што побију и коју
ташу бича.

Та сам што дана био принуђен
да се изразим није, већ се остани
са госицима, који су бривану којемио.

Тако један по старини говен нешто
о сличном Сдреновиту, до кад је он
дико дучи уштанки, дојети се Караџеџа
да му овај не прати војводеца у уштанку,
нареди Караџеџевои куну да га удие.
И овај послуша заповест кнезову и
у једној палици где је био Караџеџа
и куну му, да сивају пошто деце
Караџеџа заједно не дојети се ништа,
ништо кун одете му главу скривом.

Тако су бриване многа што а, које
ја нисам добро знао.

нике Добрњац је успевао да долази до најбољих имања под закуп, а и у трговини да му прогледају кроз прсте због што веће зараде. Вук наводи да је Добрњац живео господски.

Последње писмо Добрњац је Милошу послао 6. априла 1828. године из Кишињева. У писму Добрњац наводи да у буни његовог брата Стевана Добрњца против њега није имао никаквог удела. Овом приликом Добрњац препоручује Милошу да бар врати породицу његовог трећег брата Николе. Уз писмо Милошу Добрњац му шаље и сабљу његовог брата Милана Обреновића, која се налазила код Милановог сина Христе (Христифора) Обреновића. Сабљу свог оца Милана Обреновића Христа је дао Добрњцу да чува као аманет. Миланову сабљу Милош је на Забрежју 1813. године скинуо са врата и предао је Христи, а Јакова Ненадовића је замолио да сачува Христу, што је Јаков и урадио повевши га са собом у Русију. Касније Милош је Христу послао за Цариград да учи турски језик, где је и умро од куге 1825. године. (*М. Гавриловић, Милош Обреновић, 517; М. Милићевић, Кнежевина Србија, 323.*)

Смрт Петра Тодоровића Добрњца

Последњи део свога живота Добрњац је провео лечећи се у Јашу. У Јашу и умире.

Наводно, пред смрт Добрњац се исповедио својим пријатељима који су се затекли у Јашу. Међу њима били су: војвода поп Лука Лазаревић, Јанко Цинцар, Илија Чарапић, Петар Чардаклија и Јеврем Ненадовић. ”Браћо, ја се не могу мојих мука опростити, док вам год не откријем једну моју досад притајену кривицу. Ја сам издао на Каменици. Свадио сам се са Милојем Трнавцем, па сам наговорио Вељка да иде у Гургусовац, па сам за тим и ја отишо за њим, а Турцима поручио да ударе. Но опростите ми.” (*К. Ненадовић, Живој и дела великог Ђорђа Пејровића, 801.*)

По Милану Милићевићу Добрњац је на руци имао отворену фонданелу због реуматизма. Обилазећи спахијска имања која је држао у закуп, фонданела му озебе проузрокујући јако запаљење, од кога Добрњац после шест дана боловања тако рећи напречац умре у Јашу. Када је умро Петар Добрњац, Вук

Караџић и Милан Милићевић наводе различите податке.

Вук Караџић у Правитељствујушчем совјету пише да је Петар Добрњац умро у Јашу не наводећи датум, а годину смрти узима 1828. Милан Милићевић у Поменику знаменитих људи каже да је Петар Добрњац умро у Јашу, а место његовог упока код цркве светог Спиридона. Милићевић узима датум Добрњчеве смрти 6. октобар 1831. година. Константин Ненадовић у већ цитираној књизи, на страни 801 наводи Добрњчев датум смрти 6. октобар, годину 1828, место Јаш. Ненадовић је очигледно искомбиновао Вукове и Милићевићеве податке о години и датуму Добрњчеве смрти. Од првог је позајмио годину, а од другог датум смрти из кнежевине Србије (1876). Недоследност Константина Ненадовића огледа се и у томе што у цитираној књизи као место смрти Петра Добрњца наводи Јаши на страни 801, а у табеларном приказу Карађорђевић војвода на крају исте књиге наводи да је Петар Добрњац умро у Кишињеву. (*Вуги њрилоџ број 2.*)

Милићевићев датум 6. октобар и година Добрњчеве смрти 1831. углавном су прихваћени у нашој историографији. Милићевић је за биографију Петра Добрњца у свом Поменику знаменитих људи поред других извора користио и казивање Добрњчеве ћерке Љубинке (била у животу 1887. године). Ове чињенице указују на веродостојност дана и године Добрњчеве смрти наведене у Поменику, као и Добрњчево место упока код цркве светог Спиридона.

Црква светог Спиридона у Јашу данас није у верској функцији. Она се налази у склопу болнице која носи име овог светитеља. У дворишту болнице “Свети Спиридон” не налази се никакво гробно обележје Петра Тодоровића Добрњца. Место где се налазе објекти ове здравствене установе припадају ужем градском језгру Јашија. Нека врста болнице при цркви светог Спиридона постојала је и у време боравка Петра Добрњца у Јашију. Свети Спиридон Чудотворац, епископ тримифунтски, рођен је на Кипру, а његове чудотворне мошти налазе се на Крфу. Црква му приписује многа чуда, па и лечење тешких болести. Можемо претпоставити да је Петар Добрњац у цркви светог Спиридона односно болници био на лечењу и да је после шест дана боловања ту умро и код ње и сахрањен.

Милићевић наводи да се на Добрњчевој самрти једино од Срба нашао Теодор Хербез, који му је и свећу држао. Каквим послом се овај богаташ и високи Милошев чиновник из Србије нашао у Јашију, и то баш на самрти Добрњчевој остаје непознато.

Милош не само да није хтео да чује за повратак живог Петра Добрњца у Србију већ га се бојао и мртвог. За време његове друге владавине 1859. године, депутати из Петровца, приликом његовог проласка на путу за Хомоље имали су на уму” да данас тражимо од Његове Светлости да нам дозволи да мртвог Петра Годоровића из Јаше пренесемо у Добрње, и на родној земљи сахранимо. Много времена је прошло, па велим, да зарад правде и вере, и патриотическог духа кога ваља неговати у народу преко нечега и пређосмо ако је било, а њему кости у родну груду вратимо да с њим потомство памти страшна времена и о ономе што смо чинили. Монаси Витовничког манастира и данас сваке године уприличе молитву за благодан свом добротвору, страхујући, а и народ са њима, да прогонство као најтежа казна не остане у Србији завек. И сам господар је многе године провео у туђини па ће ово моје иступленије разумети баш као и ви”. (*Слободан Миловановић, Сан, Пејровац на Млави 1996, 114.*)

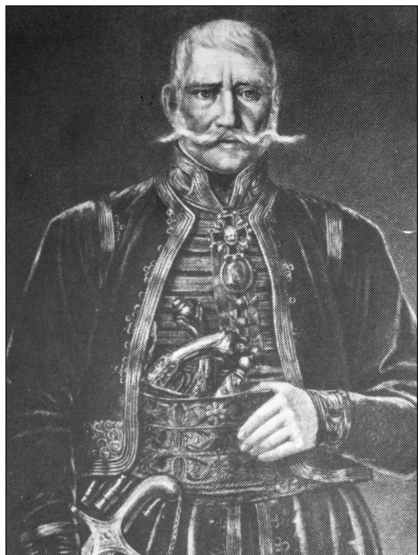
Ни сабља Милана Обреновића као породична амајлија коју је Петар Добрњац послао Милошу, као ни молба петровачких депутата, није могла да промени лоше Милошево мишљење које се граничило са мржњом према Добрњцима. Данас видимо да се обистинило страховање витовничких калуђера. Али Милош је ипак нешто учинио за Добрњчев родни крај. Селу Свине 1860. године Милош даје име Петровац, по презимену свог саветника Петровић Милутина - Хере. Ново име за село Свине, Петровац објављено је у званичним новинама Књажевства Србије бр. 66. у Београду од 4. јуна 1860. године. Прича која се често чује у Добрњу да се Петровац зове по Петру Добрњцу нема основе у писаним изворима. (*Млавска Зора, независне новине млавског краја, Пејровац, 15. 5. 1992.*)

Миленко Сїојковић

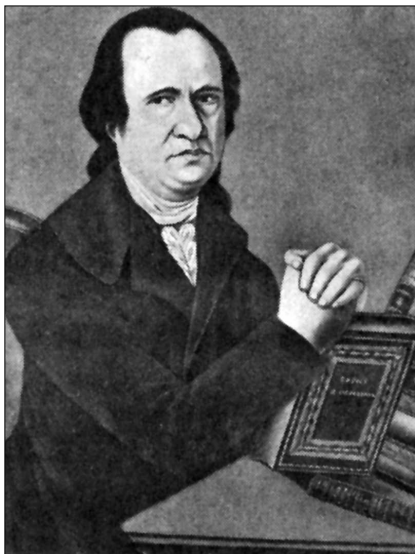
Младен Миловановић

Јаков Ненадовић

Сима Марковић

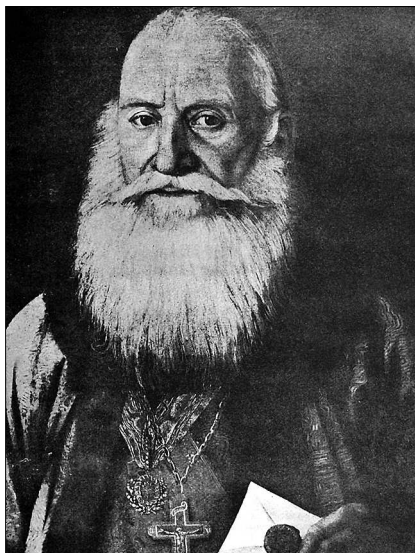
Досијеј Обрадовић

Иван Југовић

Лука Лазаревић

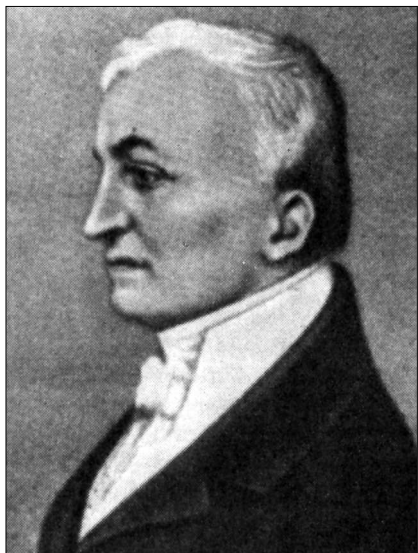
Майија Ненадовић

Милан Обреновић

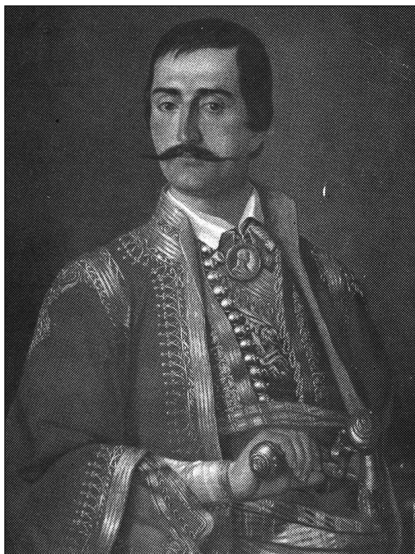
Милош Обреновић

Родофиникин

Станоје Главаш

Велјко Пејировић

Џеван Синђелић

Карађорђе Пејировић

Јелена Пејировић

Добрњац - Карађорђева опозиција

Сукоби српских старешина са Карађорђем произлазили су из личних мотива сваког од њих понаособ, па и самога Добрњца. Скоро и да нема познатог устаничког старешине који није био повремено у спору са Карађорђем. Великих мука Карађорђе је имао посебно са Добрњцем. Овај је био веома незгодан према онима који су хтели да му заповедају. Ова особина Добрњчевог темперамента косила се са Карађорђевом преком нарави. Када се зна да вожд није трпео туђе поговоре, сукоб између њега и Добрњца био је неизбежан. Добрњац је као човек био врло упоран у свом мишљењу. Није се лако дао убедити да ради оно што му Карађорђе нареди. Не могавши да убеди Добрњца у исправност својих ставова, Карађорђе је изнервиран узвикнуо: “којекуде, говорити а мом к... а Петру Добрњцу све је једно”. (*М. Ђ. Милићевић, Карађорђе у говору и њвору, 97.*) Ова Карађорђева реченица о Добрњчевој упорности претвориће се у познату анегдоту о Добрњцу и смедеревској Јерини, али са другим значењем. Један неспоразум Карађорђа и Добрњца завршио се анегдотом, и камо среће да су се и остали њихови неспоразуми тако завршавали.

Каснији сукоб између њих неће бити тако безазлен и задираће у суштину самог државног бића Србије.

Које су то војводе са којима је Карађорђе имао највише мука?

На целом простору између Мораве, Дунава, Тимока и Ниша господарили су Миленко Стојковић и Петар Добрњац. Ови господари од по неколико нахија одвојили су се од осталих војвода као “велике војводе”. (*С. Јовановић, Карађорђе и његове војводе, сабрана дела из Историје и књижевности, 1, Београд 1991.*)

Одмах по освајању Делиграда и његовом одбраном од Турака 1806. године Вук бележи да се Добрњац “тако прослави и осили да није марио ни за Миленка ни за Карађорђа, као да их и нема на свијету”.

Овако су се према Карађорђу односиле и још неке старешине. Јакв Ненадовић, из ваљевске нахије, почетком 1806. године јавно је упозоравао Карађорђа да му не прилази Колубари. Постојали су разлози за овакво понашање Јакова

Ненадовића према Карађорђу. Један од најважнијих је тај што је Јаков потицао из угледне и богате породице Ненадовић. На почетку устанка Јаков је за своје паре куповао муницију од Аустријанаца. Први устанички топови купљени су за његове паре у Аустрији. (*Проћа Ненадовић, Мемоари, 70, 71.*) Милан Обреновић такође је у једном тренутку под собом имао четири нахије.

Велики ратни успеси против Турака избацују војводе у први ред војних старешина упоредо са Карађорђем. Са њиховим ратним успесима ширила се и њихова власт у народу, а и осећање потпуне самосталности. Војводе су власт схватале као своју личну вољу. Овакво схватање власти пренело се и на народ. За народ војводе су биле оличење свеколике власти. Оне су награђивале, али и кажњавале. Сем власти својих војвода, народ другу власт није познавао. Мит о војводи као старој српској установи преносио се са колена на колено још од боја на Косову и легендарних војвода Милоша Обилића, Ивана Косанчића и Милана Топлице. Отуда у народу је сматран и Карађорђе само као војвода, а не као врховни вожд. Забелешка Властимира Марковића приче на добрњској слави 1926. године, коју смо навели у претходном делу рада, то најбоље говори: “Милош, плашећи се да му Карађорђе не претоме војводство у устанку, нареди свом куму да га убије”.

Карађорђе је на сваки начин желео да сузбије сувереност великих војвода у својим нахијама и да их подведе под централну власт која је била у повоју. Војводе су се овоме жестоко противиле. Због неслагања са Карађорђем око концепта будућег државног уређења Србије, али и деловања у спољној политици, формира се војводско опозиционо језгро. Чиниле су га: војводе, кнезови и старешине из источне и западне Србије као и појединци из Шумадије. Опозицију из источне Србије предводили су Миленко и Добрњац, а ту су били и Хајдук Вељко и Вујица Вулићевић са још неким нижим командантима. Опозицију из западне Србије сачињавали су: Јаков Ненадовић, Прота Ненадовић и Лука Лазаревић, такође са својим нижим командантима. Улогу обједињавања опозиције из источне и западне Србије преузео је на себе руднички војвода Милан Обреновић.

Било је опозиционара који су се приклањали једном или другом табору и из других делова Србије. Током устанка број опозиционара се мењао. Неки опозиционари гину, а неки прилазе Карађорђу. У суштини једно и друго опозиционо крило залагало се за нахијски (локални) федерализам, који је већ имао корене у локалној аутономији, такозваној кнежевској самоуправи.

Војводе су желеле самостално да господаре у својим нахијама, а сва друга питања, од војних до политичких, да решавају на војводским скупштинама. Идеја локалног концепта државног уређења јавила се одмах по избијању устанка. Као депутат, приликом посете Русији (ово је била и прва дипломатска делегација Србије код Руса) крајем 1804. године Прота Ненадовић на питање Руса ко им је старешина у Србији одговорио је “да немају никаквог једног старешине, него да нахије имају своје старешине које се између себе договарају и савјетују”. (*Вук, Српска историја, 179.*)

Карађорђе је имао сасвим супротну идеју о концепту будућег државног уређења земље. Он је био за централистички концепт оличен у врховном војду и председнику владе (совјету). Борби за јачање средишне власти Карађорђу се придружује шумадијски блок старешина. Међу њима свакако најважнији био је Младен Миловановић из Ботуње. За Младена историчари су изrekli следећи суд: грамзив, слаб ратник, али веома државотворан човек.

За изградњу централизоване државе био је и Доситеј Обрадовић, браћа Грујовићи и Иван Југовић. Позната је реченица ученог Југовића: ”Један ваља да заповеда, а други да слушају, онај који заповеда јесте врховна власт”. (*Љушић, Војска Карађорђе, 2, 123.*)

За Добрњца не може да се каже да у свим елементима није хтео да прихвати централну власт. За време војних операција у Крајини добро је сарађивао са Карађорђем и Совјетом по питању набавке наоружања и муниције за устаничку војску. Прихватао је и централну касу и у њу слао своје приходе од пореза сакупљене на својој територији, као и новчану помоћ добијену од Руса. Али све је то било далеко од признавања Карађорђеове врховне власти.

Ма колико да је изгледало да је Карађорђеова опозиција

јединствена, повремено је долазило до сукоба и између њених водећих чланова. Карађорђе је ту свађу вешто користио да би ослабио опозицију у целини.

Вук бележи да је долазило до неспоразума и између Добрњца и Миленка. Тако се Миленко половином 1808. године пожалио Карађорђу на Добрњца да му овај не да мира, да га стално напада, а између осталог хоће да му посече некаквог кнеза. После многих препирања са Добрњцем Карађорђе му пише: "... Зови ти кога ћеш тебе а он нека зове ко ће њему, па се побите, па који надвали", а мало ниже пише: "Ја за исто оћу све старешине зовнути и у помоћ Миленку доћи". Веома је тешко проникнути у мотив сукоба ове двојице популарних старешина, великих пријатеља и побратима. Томислав Симић у књизи "Господар Миленко Стојковић" наводи "да се Карађорђе у ствари служио Добрњцем против Миленка и да је његово писмо Петру било фарса, или је то учинио након Родофиникинове интервенције". Сигурно је да узрок сукоба између ове двојице великих команданата није само поменути кнез, без неке дубље политичке позадине. Без обзира на мотиве сукоба Добрњца и Миленка, сврставањем Карађорђа на једну страну јасно говори како је он хтео да их измири.

Повремено је долазило до неслагања и унутар шумадијског блока старешина. Ово се нарочито односило на Карађорђа и моћног Младена Миловановића. Међутим, ови сукоби су брзо превазилажени из личних интереса, а и под притиском руског конзула Родофиникина. Русима није одговарала неслога између српских старешина у жеку ратних операција, поготову између ове двојице.

Да ли се опозициона четворка великих војвода борила само за ограничење Карађорђеове власти, или је можда хтела и нешто више?

По Лазару Арсенијевићу, Миленко, Добрњац, Јаков и Милан Обреновић су тежили да збаце Карађорђа и да заједно владају Србијом. Али, по истом аутору сваки од ове четворице је био свестан да сам неће моћи бити господар Србије без проливања крви. Овај аутор даље тврди да се ту налази клица будућег покушаја остваривања четворне власти у Србији за време Другог устанка (Милош, Молер, Цукић, Прота Ненадовић). По

свему судећи, поменути војводе ишле су на могућу варијанту да Руси заточе Карађорђа у Влашкој, па би сваки у свом крају био потпуно самосталан, а послове водили договорно уз сарадњу руског представника. Савезна војводска држава би била под руским протекторатом. (*С. Јовановић, Карађорђе и његове војводе, 33.*) Историчар Радош Љушић наводи да је ова група старешина била решена да само ограничи Карађорђеву власт, при чему су Миленко, Добрњац и Јаков били најрадикалнији у томе.

Руси су сматрали да је Карађорђе са војног становишта неопходан устанку. Али да би га онемогућили окретању Аустрији или Француској треба га ограничити саветом војвода који би били привржени Русији. Отуда је и био покушај Родофиникина да изради устав по коме би највишу власт представљао сенат. Био би састављен од две врсте чланова: чланови доживотни од нахијских војвода и чланови изабрани. Саветом би председавао кнез, али који би могао да буде надгласан. (*С. Јовановић, Карађорђе и његове војводе, 32.*) Чињеница да овај устав није никада заживео, јер га није потврдио руски цар, јасно говори да је ишао на руку Добрњцу и Миленку и осталој опозицији.

Поред неслагања око унутрашњег уређења земље, безусловна везаност у спољној политици за Русију у ослобађању Србије од Турака, као што смо из његових писама видели, Добрњац је стављала у опозициони положај.

Уз Карађорђа је било јако аустрофилско крило сарадника и старешина. Осим Младена Миловановића, Доситеја Обрадовића и Карађорђа, “све је расположено према Аустрији”. (*М. Екмечић, Сиварање Југославије, 143.*) Из Добрњчевог протокола видимо да за једног од главних криваца каменичке трагедије Добрњац окривљује Југовића као српског преговарача са Русима због нетражења помоћи за устанике. За Југовића историчари се слажу да је био даровит дипломата, али Добрњац је знао да није на његовој, односно руској страни. Постоје основане сумње да је Југовић као секретар Совјета био у шпијунској служби Аустријанаца и да се у шифрованим извештајима потписивао као “Познаник”. (*Леонтије Павловић, Сјоменица 170 година школе ”Димитрије Давидовић” Смедерево, 45.*) На инсистирање Руса Карађорђе је био принуђен да из управљања државних послова искључи Југовића, Радоњића и Грујовића као аустрофиле, али

тек по протеривању Добрњаца и Миленка из Србије.

Карађорђева тежња је била да од Србије направи потпуно независну и самосталну државу. Био је привржен Русији, али је био против њеног протектората над Србијом. Овакав Карађорђев став није задовољавао ни једну ни другу страну у смислу вођења спољње политике Србије.

Поред Русије и Аустрије, и Француска је тражила своје експоненте међу српским старешинама у Србији за остваривање својих глобалних ратних и државних циљева. По многим историчарима Француска је играла двоструку игру у политици према Србији. С једне стране, Наполеон није благонаклоно гледао на српски устанак и поспешивао је Турску да сломи устанак и Карађорђа. Због српског устанка трпела је француска привреда, а нарочито текстилна индустрија. Памук са истока није се више могао транспортовати преко турске Србије. С друге стране, званичне Карађорђеове изасланике преко којих је тражена помоћ држао је “на леду” и на тај начин им давао наде да ће ипак Француска помоћи Србији у њеној борби за ослобођење од Турака. Французи се нису задовољавали само оваквом политиком према Србији, већ су покушавали да искористе незадовољство српских старешина руском политиком због склапања мира са Турском 1807. и њиховим сукобом са Карађорђем. Тајним каналима француски емисари су покушавали да успоставе контакт са познатим старешинама у Србији. Основано се сумња да је била скована завера једне неименоване групе српских старешина у француској режији о слабљењу устанка. Ова група старешина за награду мирне ликвидације устанка требало је да се преда Французима уз новчану награду и њихово иселење у Француску или Баварску. Претпоставља се да су језгро ове групе старешина чинили Миленко и Добрњац. Ипак овде није било јасно, како истиче историчар Екмећић, да ли се циљало на француски протекторат над Србијом или на признање аутономије у султановој држави без тога. Из Добрњчевог протокола не видимо ни најмању сумњу да би се Добрњац одрекао руског а прихватио француског покровитељство над Србијом. Могуће да је после повлачења Руса из Крајине 1807. године и код њега дошло до извесне сумње у искрену руску помоћ Србима.

Како је Карађорђе успео коначно да разбије опозицију почетком 1811. године и Добрњца са Миленком истера из Србије?

Крајем 1810. године сви су изгледи били да ће опозиција надјачати Карађорђа. Међутим, долази до низа околности које су ишле Карађорђу на руку.

Најупорнији опозиционар из западне Србије Јаков Ненадовић стално је био опседнут страхом да Карађорђе не открије заверу. Отуда га је Добрњац и исмејавао што је њему слао писма ушивана испод седла писмоноша. Долази до свађе између Јакова и Милана Обреновића, јер опрезни Јаков је посумњао да му Милан отвара писма. Милан Обреновић септембра 1810. године умире у Букурешту. По једним изворима њега су отровали Карађорђе и Младен, а по другима умро је природном смрћу. Овим опозиција губи члана и главног координатора у повезивању опозиције По Вуку, сазнавши да Миленко и Добрњац неће доћи на Скупштину у Београду, Јаков проценивши слаб успех опозиције на Скупштини прavi се болестан и на тај начин избегава долазак на Скупштину у Београду. По неким другим изворима Јаков је био на Скупштини у Београду и прелази у Карађорђев табор. Било како било, опозиција остаје без важног члана. Задња узданица Добрњца и Миленка био је Хајдук Вељко. Али, он напушта Београд са својим бећарима под Карађорђевим изговором да су Турци напали Бању.

Тако, нашавши се у Београду после Скупштине, Миленко и Добрњац остали су усамљени пред Карађорђем и Младеном. Добрњац је био смештен у кући Стефана Живковића. Стефан Живковић је покушао да охрабри Миленка и Добрњца предлажући им да нападну и убију Младена чиме би принудили Карађорђа да се повуче у Шумадију. (*Љушић, Карађорђе 2, 124.*) Међутим, војводе на овај корак је било веома тешко наговорити. И један и други изговарали су се да немају за то довољно људи ни џебане. Потпуно обесхрабрани и скршени, “Миленко пуши а Петар тарка у ватру.” (*Вук, Српска историја нашег времена, 220.*)

Лука Лазаревић, Милош Обреновић и Вујица Вулићевић на Скупштини су се нашли усамљени. Нису смели да се огласе, али нису били клонули духом. Давали су пуну подрш-

ку Миленку и Добрњцу у борби за ограничавање апсолутистичке власти Карађорђа. То се види из писма Луке Лазаревића упућеног Миленку и Добрњцу по завршетку рада Скупштине. Међутим, имали су несрећу што је ово писмо закаснило, јер Миленко и Добрњац су већ били напустили Београд те је оно отишло у руке Карађорђа.

Благодарни Господари и Моја Љубезна браћо
 Господару Миленко, Господару Петре,
 Господару Стефо Живковићу
 Здраво.

Јављам вам и дајем на знање, ја моју заклетву и замисао остављам на господару Илији Марковићу Саветнику шабачком. Шта год он са вама да разговара као да сам ја смислио и као да сте из мојих уста чули. Ја сам имао разговор са господарем Милошем војводом и са господаром Вујицом како смо се ми сложили по заклетви нашој, како смо се заверили један другом и с вама умрети где је ваша длака ту су наше главе или у добру не дај боже у злу. Устаните браћо слатка за срећу народа не би ли бог дао да прогледамо очима а ви сигурни будите у господара Илију. Он ће вам прилике рећи и шта се овде радило. И пишите ми шта ће од нас бити, и какве су прилике, чиме ће те ме обрадовати, и велика је то наша жалост, што се представи (умре) господар почивши Милан и (ваша жеља) то је хвала богу и на његову вољу, пишите ми браћо шта год ново имате.

Ја ваш брат Лука Лазаревић командант шабачки
 Милош војвода Обреновић
 Вујица командант смедеревске нахије
 јануара 13. 1811. у Београду. (*Добрњчев њрошокол*, 122.)

Илија Марковић, у кога се потписана група старешина заклињала, у међувремену напушта опозициони табор и горе поменуто писмо даје у руке Карађорђу уместо Добрњцу и Миленку. Као награду за ову услугу вожд Марковића поставља за великог вилајетског судију уместо Добрњца. Очигледно, за Карађорђа у овим тренуцима обрачуна са опозицијом није био важан углед личности за вилајетског судију, већ оданост.

Карађорђево обрачунање са опозицијом се наставља. Напуштајући Србију, Миленко и Добрњац су прошли кроз пожаревачку нахију. Видећи да Карађорђе истерује из земље најбоље старешине, народ се оправдано побунио. Скупштина пожаревачке нахије, коју су Добрњац и Миленко одржали у Градишту, још више је утицала на побуну народа. Три стотине побуњеника из пожаревачке нахије долази у Београд, а једна група посетила је и Карађорђа у Тополи. Ова ситуација приморава Карађорђа да лично дође у Пожаревац и интервенише. Са собом доводи Милоша Обреновића и Вујицу Вулићевића. (*Љушић Вожд Карађорђе*, 2, 128.) Умиравши незадовољан народ у Пожаревцу, Карађорђе се враћа у Београд и показује свом куму Милошу писмо подршке Миленку и Добрњцу са речима: “Ти си под кривицом, и мораш ићи у Совет, да се правдаш”. (*Вук, Српска историја нашега времена*, 223.) Карађорђе и Младен су знали да због расположења у народу не смеју са Милошем ићи до краја. Захтевали су од Милоша да призна како писмо није писано са његовом сагласношћу, већ да је то урадио његов писар самоиницијативно. Проницљиви Милош је још те 1811. године осетио његову популарност у народу и без двоумљења је одговорио Карађорђу да је писмо написано са његовим одобрењем и печатом. Тако испада да, поред Добрњца и Миленка, Милош Обреновић остаје једини доследни вождов опозиционар. Тиме се већ назирао будући предводник Срба. Своје понижавање пред Младеном Милош није заборавио. Када се Младен Миловановић из изгнанства вратио у Србију, Милош на себи својствен начин изрежирао је његово убиство 1822. године.

Својим храбрим држањем и преузимањем кривице на себе, Милош је практично ослободио кривице своје саучеснике у давању подршке Добрњцу и Миленку у пружању отпора војду.

Лука Лазаревић се придружује Добрњцу у избеглиштву у Русији после пропасти устанка, чак се и пријатеље. Жени свог сина ћерком Петровом. Приврженост свом куму Карађорђу Вујица је исказао на начин претходно описан у овом раду.

Стално немирног и незадовољног Стефана Живковића Карађорђе хапси и баца у тамницу. На интервенцију Руса бива ослобођен.

Тако долази до наглог преокрета почетком 1811. године. Опозиција крајем 1810. године била је надамак ограничења Карађорђеове власти, чак и његовог збацивања ако би то ишло у интересу Русије. За само неколико месеци Карађорђе се потпуно ослобађа опозиције и постаје неограничени господар Србије. У сукобу два државна концепта, Карађорђевог централног и опозиционог локалног, Карађорђе излази као победник 1811. године. За то Карађорђе поред неорганизованости и неодлучности опозиције, али и лидерства у њој (између Јакова Ненадовића и Милана Обреновића), највише може да захвали промени руске политике према њему у задњем тренутку. (*Љушић, Србија 19. века, Београд, 1994, 383-386; М. Ђорђевић, Србија у устанку 1804- 1813, 300.*) Када су Руси требали да бирају између њега (Карађорђа) и њих (Добрњца и Миленка), одлучили су се за њега. Сматрали су да је он потребнији српском устанку од Добрњца и Миленка. Мишљења смо да су сва тројица били изиграни од стране Руса.

Ова промена на унутрашњој политичкој сцени Србије оставила је дубоког трага на ратне догађаје у Србији 1813. године и коначну пропаст Првог устанка.

Протеривање Петра Добрњца и Миленка Стојковића из Србије било је равно убиству. (*Миле Неделковић Вождове војводе, 32.*) Вук вели да одлазак Добрњца и Миленка из Србије као искусних и способних војника умногоме је отворио пут Турцима да лакше Србијом овладају а Карађорђа из земље отерају. Слободан Јовановић наводи да, докле год је устанак трајао није требало дирати у њихове локалне центре, а потом за време спољашњег мира обрачунати се са војводама. Увођење чврсте власти и укидање раније самоуправе кнежина један је од разлога пропасти Србије 1813. године, мисли историчар Екмечић. Владимир Ђоровић истиче: "Миленко и Добрњац били су тешки људи, са много мана у сваком правцу, али су, о том нема сумње, били јунаци и веома заслужни за успех устанка".

Шта се дешавало у Србији после одласка Добрњца и Миленка видели смо у претходном делу рада.

Војвода Добрњац изблиза

Лична карта

У историјској литератури име војводе Добрњаца није спорно, свуда се наводи Петар. Међутим, када је реч о презимену, налазимо: Теодоровић и Тодоровић. Вук наводи Петрово презиме Теодоровић. Из усменог предања у селу, а и из тефтера чибучких за село Добрње из 1824. године сазнајемо да се Петров отац звао Теодор (Тодор). По смрти оца Петар узима презиме Тодоровић и тако се у свом деловодном протоколу и потписује. Како се Петар презивао пре смрти свог оца? Из аустријског извештаја о распореду устаничке војске у фебруару 1804. године наводи се: “Код Велике Липе налази се Петар Влаховић (Добрњац) са 1000 људи; заузео је прелаз на Морави, осматра Смедерево и Пожаревац”. (*Алекса Ивић Сјиси бечких архива о Првом српском устјанку, књ. њрва 1804, Београд 1935, 24, 25; Мирослав Ђорђевић Ослободилачки рајџ српских устјаника 1804-1806, Београд 1967, 92; види љрилог бр. 1 на крају књџге.*) Овај податак нас упућује на закључак да родословни корен Петровог оца Теодора (Тодора) води од племена Влаховић из северних крајева Црне Горе (Колашина) и да је презиме Влаховића донео у нов завичај за време миграционих кретања, око половине 18. века. Аустријски извори, на које се поменути аутори позивају, користили су Влаховић као Петрово презиме, јер је то било његово устаљено презиме. Аустрија је на својој територији забрањивала промену презимена, као и двојна презимена. Како су у Србији тог времена синови узимали презиме по оцу после његове смрти (вероватно отац Петров Теодор је умро нешто пре Првог устанка), Петрово презиме Теодоровић односно Тодоровић још се није било усталило као такво.

Разлог што се Петар није држао старог презимена можда лежи и у томе што је био добро познат Турцима, па му је више требало да скрива старо презиме, него да се позива на њега.

Вук Караџић нигде не наводи годину рођена Петра Тодоровића Добрњаца, али вели да када је Петар протеран из Србије 1811. године” није му било још пуних четрдесет година”. Дакле, по Вуку Петар Добрњац је рођен негде око 1771.

године. И у књизи “Знаменити Срби 19. века” наводи се иста година рођења Петра Добрњца.

Милан Милићевић у “Кнежевини Србији” каже да Петар Добрњац “није имао више од 60 година када је умро”. Ако смо прихватили 1831. годину као годину Петрове смрти, значи да је он рођен око 1771. године. У “Поменику знаменитих људи” Милан Милићевић као годину рођења Петра Добрњца експлицитно наводи 1771.

Прихватајући Милићевићеву годину Петрове смрти 1831. на основу аргумената изнетих у претходном делу рада, због истих прихватимо и годину Петровог рођења 1771. записану у “Поменику знаменитих људи”.

У Енциклопедији Југославије, Војној енциклопедији, Малој енциклопедији Просвете, Народној енциклопедији српско-хрватско-словеначкој (*Сџ. Сџанојевић*), као и код свих консултованих аутора који су се бавили биографијом Петра Добрњца налазимо 1771. као годину рођења.

О имену нашег села било је речи на почетку рада. Вук наводи свуда Петра као Добрињца, јер се тада Петрово родно село звало Добриње. Петра као Добрињца налазимо углавном у историјским списима оних аутора који су били његови савременици.

Крсна слава Петра Добрњца

Нема писаних трагова да је Петар Добрњац славио крсну славу, као ни коју је славу породица Тодоровића у селу славила. Из усменог предања се зна да су Петар, Стеван и Никола Тодоровић славили светог Луку. Крсна слава је и један од поузданих родословних показатеља. Свети Лука (Лучиндан) је крсна слава Влаховића и пада 31. октобра по новом календару (свети Лука најављује долазак вукова и снега). Милићевић бележи да је Петар славио имендан, а то је Петровдан 12. јула по новом календару. Можемо претпоставити да је, по обичају који су Петрови родитељи донели из старог краја, да се име детету даје по свецу када је рођено, Петар угледао свет око 12. јула 1771. године.

Породица Петра Добрњца

Петров отац звао се Теодор односно Тодор. У селу нема усменог предања о Петровој мајци и о супрузи. У литератури се помиње једино брат Петрове супруге Благоје. Благоје је био Петров саборац, али нигде у литератури не налазимо да је имао некакав војни чин. У претходном делу рада навели смо да је Петар, приликом првог напуштања Србије августа 1809. године, своју породицу са покућством из Добрња отпратио за Панчево у пратњи шурака Благоја. Када је истеран из Србије 1811. године, Петар је са својом породицом пут изгнанства повео и Благоја са својом породицом. На ово нас упућује податак да је из Бесарабије 1825. године Благоје био у посети Панчеву. (*КК 27-1825-231.*)

Петар Добрњац је имао два сина (оба су умрла у Петрограду, у кадетском корпусу) и ћерку Љубинку. Љубинка се у Хотину удаје за поп Лукиног сина Кузмана, који је такође био у избеглиштву. Са њим је имала сина. (Лука Лазаревић са првом женом имао је два сина: Кузмана и Михаила. Други је умро у Хотину). Кузман се са Љубинком и сином 1833. године враћа у Србију. Био је трговац у Шапцу, иначе описменио се још за време Првог устанка као ђак Велике школе 1810. године у Београду. Ћерка Петра Добрњца, Љубинка, доживела је дубоку старост (била жива 1887. год.). Надживела је и мужа и сина. (*Милићевић, Поменик, 90; Милићевић, Кнежевина Србија, 1, 568; Л. Арсенијевић, Историја Српског устанка, 1, 393.*)

Физички изглед Петра Добрњца

Што се тиче физичког изгледа Петра Добрњца, он је описиван као крупан и пун човек, више плав него смеђ. На Добрњчевом лицу као да је све било извајано. Чело равно и четвртасто. Очи црно-смеђе, из којих избија поглед помало прек и љут, оштар и самоуверен. Изнад очију густе смеђе, обрве као крила сурог орла. Нос широког корена, извијен у правилну и дугу косину којом се спушта равна и танана ивица образа, све до дугих густих бркова. Образи широки и издужени, крупних али неприметних јагодица. Полудесни овални профил открива широко лице, благо испупчено у висини ушију. Уши

осредње величине и равне. Испод правилног пљоснатог шпица носа избијају густе, усиљени, дуги брци. Они прикривају танке, стегнуте усне, напућене испод вретенастих смеђих бркова. Овално лице без бора, осим оно мало испод очију, завршавало се крупном испупченом крушкастом брадом. Ноздрве танане, раширене и заобљене. Рупица у бради говори о човеку оштра њуха и господственог држања. Испод ушију набрекле снажне вилице које одају човека склоног доброј храни. Добрњац се редовно бријао и неговао своје бркове. Носио је кратко подшишану косу зачешљану уназад. Добрњац је не без разлога водио рачуна о изгледу своје фризурае. Настојао је да кицошки изгледа, а можда и важнији разлог јесте хигијенски и безбедоносни аспект таквог неговања косе. Распрострањено ношење перчина код устаника, а и српских старешина доводило је до појаве ваши које су узроковале тифус. Зна се да су Турци били са обријаним главама и у непосредној борби и физичком контакту са устаницима излазили су као победници, јер су их хватали за перчине. И поред тога, Карађорђе је имао великих проблема да натера војску на подшишивање.

Одевање Петра Добрњца

Добрњац је спадао у ред “гиздавих“ војвода. Карађорђу би застајао дах при сусрету са њима када је о облачењу било речи. Добрњчева ношња имала је карактер варошког одевања. На глави Добрњац је имао фес са широким ободом без кићанке. На кошуљи раскопчаној испод грла носио је доламу, чије су ивице биле украшене златним ширитима, а унутра дуж ширита позлаћене дужим или ширим везом. Долама је била дуга до колена. Преко доламе Добрњац је носио прслук, опточен ширитом, а и везом исто као и долама. И у најљућим бојевима Добрњац се није лишавао “чохане” доламе. Доњи део Добрњчевих “хаљина” чиниле су чакшире, потурлије. Ове чакшире биле су у горњем делу веома широке, а од колена до чланака узане. Преко доламе, око струка, Добрњац је опасивао кожни појас са преградама који се називао силав. На десно раме, укосе, спуштао се двоструки гајтан који је при-

државао кожни појас и за који се качила сабља. У преграде овог појаса носио је дукате и остале драгоцености, као и прибор за пушење. За појас Добрњац је задевао пиштоље и јатаган. Преко овог појаса долазио је широки и дугачки свилени појас са неколико боја коцкастог дезена. Као што је речено, Петар Добрњац се облачио варошки, а то је подразумевало и ношење уских ципела. Када није било времена за параде, Добрњац је обувао опанке са кожним или сукненим доколеницама у које су улазиле ногавице чакшира По хладном времену носио је чизме и дуг влашки гуњ. Да ли је опонашао руске официре који су око врата носили беле свилене мараме, попут Хајдук-Вељко, нема података.

Оружје Петра Добрњца

Од наоружања Добрњац је носио за појасом два пиштоља и сабљу, а у борби јатаган и пушку шешану или крџалинку. За исправност пушака бринуо се његов пушкар (туфегџија), побратим Стева. Несумњиво да је Добрњац имао већи број сабљи. Сабље је добио на поклон од разних страних великодостојника. По једну златну сабљу руски кнез Багратион даровао је Добрњцу и Милану Обреновићу са написом “за храброст”. (*Арсенијевић, Историја, 1, 737.*) Од личног наоружања Петра Добрњца данас постоји једино његов јатаган (белосапац). Јатаган се налази у Историјском музеју Србије у Београду. Како се Добрњчев јатаган нашао у Музеју испричао нам је Лазар Вукосављевић, потпуковник у пензији из Орешковице, сада са станом у Београду. По њему јатаган се налазио код Радивоја Илића из Орешковице, од кога га он добија на поклон. Лазар као млад петровачки гимназијалац испробавао је његову бриткост на врбама поред Млаве. Приликом једне такве пробе јатаган се поломио на два дела. Извесни ковач у Петровцу, чијег имена Лазар Вукосављевић не може да се сети, успео је путем чекића и наковња поломљене делове јатагана да споји. По сећању Лазара Вукосављевића он је јатаган предао неком музеју почетком педесетих година прошлог века.

Тачне године предаје јатагана музеју Лазар се не сећа пошто је био веома млад, али се сећа добро грдње људи из

музеја због тога што је поломио јатаган. Међутим, аутори овог рада не могу да дају одговор на два питања. Најпре, да ли је јатаган Добрњац освојио у некој бици против Турака или га је добио на поклон од неког турског великодостојника, и друго, откуда се јатаган нашао код Радивоја Илића у Орешковици?

Коњ Петра Добрњца

Добрњац је био веома покретљив и неуморан ратник. Иако крупан човек, био је добар јахач. ПUTEВИ од Параћина, Делиграда, Добрња до Крајине и Београда сигурно не би могли тако лако да се прелазе без доброг јахача, али и доброг коња. Отуда, Добрњац је испољавао велику пажњу и љубав према својим коњима. За њих је био задужен Илија Преда (Влах) из Добрња као коњушар и Петров коњоводац. Добрњац је у бојевима јахао на крупном и добро ухрањеном ђогату. И у овоме је хтео да буде посебан и различит од других, одлучивши се за коња беле боје.

Образовање Петра Добрњца

Добрњац је био говорљив и веома речит човек. ”Када би говорио, тако је лепо намештао као да чита из књиге”. Непознати песник у Боју на Делиграду вели да Добрњац Карађорђу “под шатором ситну књигу пише”. Мало је вероватно да је он лично писмо писао без свог тадашњег писара Влајка, старог бившег калуђера. ”Читати није знао, али је био онда једини старјешина у Србији овога реда, који је писарима знатнија писма (на велику господу) казивао ријеч по ријеч (тј. диктирао). Ја сам 1819. године у Бесарабији, у селу Бумботи, гледао и слушао како је он овако једно некаквом руском генералу писао преко свог писара Јова Миленковића... и нијесам се могао начудити како он то лијепо казује.” Ову забелешку о Добрњцу направио је Вук 1819. године боравећи у Бесарабији код Добрњца и других српских емиграната када је ишао за Русију, где је постао чланом ”Друштва пријатеља руске књижевности” у Москви и чланом “Ученог друштва” у Кракову. (*Вукићевић, Добрњчев њрошокол, 97.*) И поред тога што Добрњац није знао да чита књиге, са бројевима се добро сналазио.

Знао је да чита време користећи часовнике, његово командовање хиљадама војника и бављење трговином о томе најбоље сведочи. Свакако да је све ово било далеко од функционалне писмености Добрњца.

Када се зна да је млађи Петров брат Стеван Добрњац у манастиру Горњаку научио да чита и пише, права је штета што ову прилику није искористио и он сам. Добрњац је увиђао овај свој недостатак и за разлику од других српских старешина, који су исказивали нетрпељивост према писменим људима, чини све да буде у окружењу са њима. Имао је веома доброг писара тог времена Јована Миленковића. Вративши се Милошу у Србију из Бесарабије, Јован Миленковић од писара београдског суда постаје чиновник Совјета 1835. године. Добрњац је посебно био близак пријатељ са Јовом Протићем, чланом Совјета, рођеним у Раму. Протић је једини од четворице људи у Совјету био писмен.

Сигурно Добрњчево дружење са руским конзулом у Србији Родофиникином и бројним руским генералима нису остали без утицаја на његово непотпуно образовање. Да је волео да се дружи са књигама говори нам и то да је, као потпуковник у Русији, Петар Добрњац био претплатник за поједине штампане књиге у Србији. Књиге су му биле једина веза са Србијом живећи далеко од ње. (*Андра Гавриловић, Знамениџи Срби 19 века, 54.*) Међутим, Добрњац је и у избеглиштву пропустио прилику да се потпуније описмени, попут Миленка Стојковића који је то урадио у Одеси. (По неким изворима Миленко Стојковић је знао да чита и пише и у Србији.)

Часовници војводе Петра Добрњца

Из литературе сазнајемо де је Карађорђе поседовао и користио часовник. Њему и још неким српским старешинама можемо да придружимо и Петра Добрњца. Поседујући два часовника, један од сребра а други са стаклом, Добрњац је имао проблема са њиховом оправком. Више појединости око Добрњчевих сатова сазнајемо из следећег његовог писма.

6 Јуна 1810. года. из лагера под брзом Паланком
у Крајову.

Милостиви Господар

Николај Тодорович

Кад сте из Пореча отишли, заборавили сте од ваших хаљина један фрак и једне чакшире у канцеларији Господара Миленка Стојковића. Тако сада када сам пошао ја сам оне узео и предао сам их господару Михаилу Станковићу да вам добром приликом достави. Преко овог листоноше шаљем вам два сата сребрна, један сав од сребра, а други са стаклом које изволите примити и дајте да се ту поправе, а која буде цена ја ћу вам са благодарношћу дати...

Вашега благородна

Милостивог Господара

покорни слуга

Петар Тодоровић (*Добрњчев Деловодни њројкокол, 109.*)

Гостопримство и честољубивост Петра Добрњаца

Као посебна Добрњчева лична особина истиче се гостопримство и честољубивост као домаћина. Његова кућа била је стално отворена и сто постављен за свакога ко би однекуда наишао. После заузимања Кладова од Турака 1810. године, поставши командантом града, код њега су сви руски официри и српске старешине које су се ту налазиле стално ручавали, вечеривали и чај пили. Овако се понашао и у својој кући после одласка из Србије у Кишињев. (*Вук, Српска историја нашега времена, Београд 1975. 237, 238.*) Добрњац је овакво гостопримство исказивао и код своје куће у селу. Он не само да је био гостопримљив већ је и новац давао на позајмицу. Онај који би позајмио новац није имао бригу како ће да му врати. Међутим, Добрњац је понекада заборављао свој дуг да врати. Тако Милутин Петровић, млавски кнез, жали се кнезу Милошу 1822. године да му је Добрњац у Русији, када су били у избеглиштву, остао дужан некакав новац, па моли да за тај дуг узме његов виноград ако овај дозволи. Не зна се да ли је овај Петров дуг Милош пристао да намири Милутину продајом Петровог винограда.

Духовитост Петра Добрњца

Петар Добрњац је био велика шаљивчина, а и духовитост му није недостајала. Када га је Карађорђе упитао где је турска посланичка делегација коју је поубијао код Параћина, овај му је одговорио ”да их је послао на риби у Видин”. И у најтежим ратним ситуацијама Добрњца су привлачили смешни догађаји. Такав један догађај збио се са његовим првим барјактаром Глишом Гуслеровићем из Златова. У једном боју куршуми су падали као киша. Глиша је држао барјак као и обично, иако је тада имао десет рана. Услед кише од танета Глиши се ”притера” на поље. Он с барјаком у руци окрене стражњицу онамо откуда лете куршуми и повиче: ”Да видим могу ли погодити у готово место, јер су ме на здраву већ доста избушили”. (*Л. Арсенијевић, Историја, 1, 439; М. Милићевић Кнежевина Србија, 1044.*)

Да ли је Петар Добрњац пио?

Алкохол је био велики порок већини српских старешина. Неки историчари истичу да се за време Првог устанка више пило него данас. Ракија је била чак уведена у дневна следовања војника. На смедеревској скупштини 1805. године донета је одлука ”да војнике од недеље до недеље издржавају општине, које су за то нарочито одређене. Сваки војник да добија на дан оку проје, поле оке мяса овчјег, говеђег или свињског и литру ракије, а за време поста уместо мяса пасуља”. (*М. Вукићевић, Карађорђе 2, 302.*) Руски изасланик у Србији Родофиникин је имао проблема и са самим Карађорђем када је чашица била у питању. Више пута је покушавао да га одвикне од пића нудећи му чај, али у томе није успео.

Да ли је Добрњац пио? Вук и Баталака алкохолизам не бележе код Добрњца за разлику од неких других старешина. Из усменог предања се зна да су Добрњци имали велике винограде на ширем потесу Добрња. О једном таквом винограду постоје и писани траг.

Поседујући винограде, тргујући вином у Крајини и дружећи се са руским официрима, који су поред чаја пили пунч и рум, тешко се можемо отети утиску да Петар није пио. А колико је

пио открива нам његово дружење са Хајдук-Вељком у Крајини. Између бојева ова двојица старешина међусобно су се посећивали и правили велике “журке” убијајући доколицу. Једном приликом Петар, долазећи код Вељка, огласио се пуцањем из кубуре. Вељков бећар Џода узвикнуо је: “Дојурио је Петар Добрњац. Пијан је ко мајка. Уведи га, наредио је Вељко и нека одмах дођу чочекиње и свирачи. Настало је лудо Петрово и Вељково лумповање у коме су се сви бећари, десетине заробљених Туркиња, богаљи и просјаци веселили по три дана и ноћи”. (*Душан Баранин, Хајдук Вељко, Београд 1989, 126.*) Причињавајући задовољство свима у исти мах Добрњац је и изазивао чуђење откуда му је толика снага да издржи без сна и одмора по недељу дана у пићу и весељу. У издржљивости у “ношењу” пића и тада неумањеној урачунљивости, можда и лежи тајна што није забележен од српских мемоариста као изразити пијанац. На Добрњчево понашање будно је мотрио Младен Миловановић и вешто га користио за Петрово оговарање код војда. Дружење Добрњца с вином у време битке на Делиграду забележио је и песник.

“Савила се насред друма гуја,
 љута гуја Петра од Добриња,
 насред друма шанац начинио,
 па у шанцу шатор разапео,
 под шатором пије ладно вино.”

(*Непознати аутор, Бој на Делиграду, огломак.*)

Непознати песник потврђује да је Добрњац више био “вински” него “ракијски”, па се у томе разликовао од неких српских старешина које су стално носиле чутурицу ракије са собом, да им се нађе у љутим бојевима. Међутим одласком у емиграцију пут Бесарабије, Добрњац је свакако морао да промени и пиће. У Кишињевој пива је било напретек али вина ни за лек.

Петар Добрњац женски идол

Како вино не иде без лепих крчмарица, питамо се да ли је Добрњац био склон и женском пороку? Милићевић бележи у “Поменику” да је Добрњац “једини од свих војвода онога доба био глув и слеп према женској лепоти”. Душан Баранин у

роману “Хајдук Вељко” открива сасвим супротно. “У Вељковој удобно и раскошно намештеној одаклији, исполиваној вином, седео је Петар Добрњац међу брдом јастука, око њега су се кревелиле три Туркиње, преотимајући га једна од друге”.

У загрљају Добрњчевих мишићавих руку посебно је уживала лепа Туркиња Фата. Фата је била осуђена на тајну љубав, јер Добрњац није хтео ни да чује њену молбу за заједничку посету сеоским заветинама и службама у цркви. (*Р. Смљанић, Карађорђе вожд серпски, 89-92, 1988.*) Да је Добрњац био чувен међу женским светом потврђује и прича заробљене Туркиње Шемсе. Ову Туркињу заробио је Хајдук-Вељко. Шемса је са мужем Енвером, нишким пашом, живела годину дана у Нишу. Посматрајући Вељка из кочија, не знајући ко је он, “најпре је помислила да је војвода Добрњац о коме се много прича по Нишу и у нишком конаку”. (*Д. Баранин Хајдук Вељко, 248.*) Да је Добрњац био омиљен као јунак и код наших жена говори и песма испевана за време боја на Делиграду:

Господар Петар на царевом друму;
Он ми чека седам паша војске,
И осмога царава везира!

Ову песму су управо испевале жене у Београду. Честе посете Добрњца Миленковом харему у Поречу са још неким старешинама (Хајдук Вељко, Милан Обреновић) говори да је Добрњац и те како био заинтересован за лепши пол. Овако супротстављена мишљења о Добрњцу и женском свету давала су повода о испредању многих анегдота о њему и познатим женама, почев од царице Јерине до Марије Терезије. Сигурно да Добрњац није спадао у чулнике и романтичаре по женском питању попут Миленка Стојковића, који је скандализовао ондашњу српску јавност са харемом од шездесет жена, или Хајдук-Вељка чија је љубав у песмама опевана.

Петар Добрац је волео музику

Где су вино и жене ту је и музика. Да је Добрњац волео музику и био весељак говори његово дружење са Хајдук-Вељком и Миленком Стојковићем. Хајдук Вељко се редовно веселио пре и после бојева. У предаху између бојева уз њега се

стално налазила музика. Миленко је редовно у својој кући у Поречу правио игранке. Руски изасланик из Београда описао је коло и трубу пред кућом Миленковом 1808. године. (*Новосиби, 4. август 2003, 33.*) Поред наоружања и других потрештина за војску, Добрњац је од Руса наручивао и трубачнике са трубама. По усменом предању, на свадби свог брата Стевана, Петар је однекуда довео плех музичаре (бандаше) у Добрњу. Музика је свирала у “Великој равни”, а народ се веселио и играо. Петар је био на коњу и из појаса вадио и бацао дукате у народ. До једног дуката је дошла и старица Стана, тада девојчица, а чија прича и данас живи у предању Добрњаца. То је био и први сусрет Добрњаца са овом врстом музике. Од продорног звука музичара керови из дворишта кућа Добрњаца, које су се налазиле у близини “Равне”, побегли су чак у суседна села Вошановац и Лопушник. У овој причи остаје нејасно о каквој је овде музици било речи, да ли о војној или цивилној, и када се догађај десио Највероватније да је реч о војној музици коју је Петар довео из Кладова, по његовом ослобођењу од Турака у јесен 1810. године.

Петар Добрњац није био страствен пушач

Конзумирање дувана код устаничких старешина била је уобичајена појава. Неке старешине имале су своје чибукчије. Вук пише да је у критичној ноћи, уочи протеривања Миленка и Добрњаца из Србије 1811. године, Миленко стално пушио а Петар машицама таркао ватру. Без обзира на Вуков навод, мало је вероватно да је Добрњац био изнимка од осталих старешина, и да није пушио. Али, Добрњац вероватно није био тако страствен пушач као Миленко Стојковић, који је са дугом лулом и насликан.

Петар Добрњац и јело

Како се Добрњац хранио и која јела су му била омиљена нема писаних трагова. Петар, Стеван и Никола су имали велики сточни фонд и рибњак у Добрњу. У Кладову је Петар контролисао комплетан риболов, па му та врста хране није недостајала. На ратишту сигурно се хранио као и остали вој-

ници. Када није био међу својим војницима већ у својој кући, јеловник му је био сасвим другачији.

Стеван Синђелић долазећи по Карађорђевог налога у Добрњу да обавести Петра о почетку борбе са дахијама затиче га за веома раскошним столом у дворишту. На Петрово питање зашто није дошао сам Карађорђе да га обавести о својим намерама Стеван Синђелић је одговорио. “Карађорђе се боји твог стола... Зна да ти је стално постављен и да ћеш га натерати да једе, па ће и душу огрешити у госпојинском посту.” (*Милован Вишњезовић, Синђелић се са сунцем смирио, Београд, 2000, 136.*)

Вук пише да су Руси долазећи у Крајину 1810. године донели и своје обичаје живљења, па тако и стални “мрс”. Из Добрњчевих писама се види да је инсистирао да у снабдевању храном руских доктора буде колико ока у хлебу толико исто и у месу. Ручавајући и вечеравајући са руским официрима у својој кући, вероватно и сам Добрњац у таквим приликама и није марио много за пост. Добрњац је одобравао, а и лично посећивао сеоске и црквене прославе. Умемо да гладујемо, умемо и да расипамо - говорио је Добрњац.

Да ли је Петар Добрњац био богат човек?

Неки мемоаристи сврставају Добрњца по богатству и “грабежи” у сам врх старешина Првог устанка. Мислимо да му ту није место. Петар са браћом Стеваном и Николом поседовао је велике комплексе земљишта у Добрњу и околини. У Добрњу, за разлику од свог брата Стевана, није чак имао ни кулчаре, на шта је као војвода имао права. Није познато да је земљу или кућу имао још негде, мада у једном писму помиње свој “дом” у Кладову када је постао командант града по његовом освајању од Турака 1810. године. Тачно је да су предмет његовог интересовања биле царине, скеле, лађе и воденице. На Дунаву је и поседовао пловне објекте. Сукоб Совјета и Добрњца око скеле на Морави дат је у претходном делу рада.

Петар Добрњац је имао велику воденицу на Млави. До ове воденице Добрњац је дошао на следећи начин. Пре устанка, забрђски спахија Абди-ага с Раицом Лазаровим из села Забрђа уортачио се и на реци Млави направио воденицу. Први камен

припадао је Раици, а преостала три турском спахији. После устанка забрђски спахија био је протеран, а Петар Добрњац заузима као војвода његов део воденице. Добрњац остаје и даље у ортаклуку са Стеваном, Раичиним сином из Забрђа, пошто је Раица био убијен. (*С. Максимовић, Суђења у Пожаревачком магистрату, 82.*)

Поред војевања, трговина је била његова друга страст. Трговином се занимао још пре почетка устанка. Напуштајући Србију 1811. године, не знамо колико је Петар Добрњац понео са собом готовог новца, али из његових писама може се видети колико је дуга оставио за наплату код других лица. Полазећи за Влашку 17. фебруара 1811. године, Добрњац продаје следећа добра:

“4. фебруара, дао гос. Јефти Савићу у Београду 8000 гроша од старог рачуна остаде ми дужан 900 гр.
на облигацији 1400 гр.
10300 гр.

16. фебруара гос. Радован Николајевић остаде ми на облигацији од ракије и рибе дужан 1250 гр. И до два месеца то јест до 16. априла текућег лета да ми плати.

16. фебруара, од лађе Манојло и кнез Јанко из Кладова остадоше дужни 2427. гр и 16. марта да исплате.

17. фебруара. На облигацији од вина остаде ми дужан Димитрије Вулевић, туфегџија из Пожаревца 2000 гроша с термином до Ђурђева дана да ми плати.

Ова сам добра по одласку мом из Кладова продао”. (*Добрњчев Деловодни њрошокол 116.*)

Када саберемо дуговања, види се да је у дугу код других лица Петар Добрњац имао 15977 гроша. Почетком 1811. године дукат је вредео око 12 гроша. (Вук каже да је по постављењу за министре Младена Миловановића и Јакова Ненадовића њихова плата износила 1811. год. 6000 гроша или 500 дуката.) Добрњац је по овој рачуници у дугу имао око 1330 дуката. По одласку Добрњца у Крајову дужници су избегавали да врате дуг. Из Добрњчевог протокола писама види се да је за наплату дуга Петар ангажовао свог брата Стевана и драгомана (тумач при страним посланствима у Турској) Стевана Легатовића. Да ли су ова двојица успела да врате Петров дуг не знамо.

Здравље Петра Добрњца

За Добрњца може да се каже да је за устаничко време био доброг физичког и менталног здравља, иако је поживео 60 година. Геронтолози наводе да је просечни век људи у Србији 19. века био око 40 година. У времену Првог српског устанка Србијом су харале разне болести, тифус, колера, а била су распрострањена и венерична обољења (сифилис). На срећу, Добрњац се од њих успешно сачувао, али није могао од реуме и турског куршума. Реума је била редовни пратилац устаника. Добрњац је био болестан од реуме, али од ње није умро. Умро је од последице рањавања на Делиграду. Приликом рањавања руке од турске кумбаре долази до оштећења саме ручне кости. Услед тога рана никада није могла потпуно да зарасте, и била је подложна сталном гнојењу и инфекцијама. (Има података да су и други устаници патили од незацељених рана и са њима одлазили у гроб.) Мишљења смо да је рана на Добрњчевој руци била “отворена фондanela“, коју Милићевић помиње у “Поменику” као узрок смрти. Јурећи по својим имањима у Бесарабији, прехладио је рањену руку добивши јако запаљење, које је после шест дана проузроковало смрт у Јашију. Наравно, овде не треба заборавити и болесно стање организма услед реуматизма.

Као први војник у бојевима Добрњац је стално био изложен смртној опасности. Остаје нам да се запитамо: Шта би било да је турска кумбара била исправна приликом пада у његов шатор, или да барјактар Глиша крчагом није угасио њен фитиљ? Да ли би се и овде завршило само на Добрњчевом још једном рањавању или можда и његовој смрти и изгубљеном Делиграду и паду Србије још 1806. године? И Карађорђе је био упознат са Добрњчевим бољкама. Из писма упућеног Добрњцу 19. децембра 1810. године за Скупштину, Карађорђе жали што је Добрњац болестан и моли га да обавезно дође у Београд на разговор. Том приликом Карађорђе му јавља да је и он слабог здравља и да из себе на ветар не сме да изађе. Од чега су тада боловала обојица тешко је са сигурношћу тврдити. (*Добрњчев прџокол, 121.*)

Лични односи Петра Добрњца и Карађорђа

Карађорђево физички изглед и прека нарав уливали су страх како код Турака тако и код Срба, почев од обичних људи па до војвода. Вук наводи да за разлику од других старешина Добрњац се није бојао Карађорђа. Телесна Добрњчева грађа онемогућавала је Карађорђа да насрне на њега топузом, или га баци на земљу, као што је чинио са неким старешинама, и да је за тако нешто имао разлога. Иако је долазило до вербалних сукоба са Добрњцем, Карађорђе је имао само хвале за њега. Јавно је говорио да му је Добрњац један од најбољих војвода и жалио је што је овај морао да напусти Србију. Они су се као ратници међусобно поштовали и уважавали све да Чегарске битке 1809. године. У боју на Иванковцу сусрет Добрњца и Карађорђа песник бележи овако:

“Ту Добрњац кроз Турке се промк’о,
Срест изиш’о и поздравит вожда,
Казати му шта је и како је,
Тко је паша и у чем је сила.”

(Сима Милутиновић Сарајлија, Први важни бој, огломак.)

Када је Карађорђе стигао на Иванковац и желећи да подели радост са војводама због скоро изгледне победе над Турцима, обратио се Петру Добрњцу: ”Ти ме, Петре, овде не можеш угостити... Могу, могу... Не онако као у Добрњи. Моја трпеза стоји постављена и у мом шатору... Држимо се старог вина и старог пријатељства.” *(М. Вишезовић, Синђелић се са сунцем смирио, Београд, 2000, 178.)*

Затраживши помоћ од Карађорђа на Делиграду Добрњац му пише:

“Где си сада, господару Ђорђе,
да се мени на невољи нађеш,
да ми Турци шанац не привате?
Вера моја и тако ми бога,
Ако Турци мој шанац привате,
Приватиће сву нашу Србију!”

(Бој на Делиграду, огломак.)

Односи Карађорђа и Петра Добрњца били су добри све до Чегарске пропасти 1809. године и првог одласка Добрњца

из Србије. Повратком Добрњца у Србију са руском војском и борбама у Крајини 1810. године, њихови односи су побољшани, али само закратко, до Скупштине почетком 1811. године. Већ тада Карађорђево поштовање према Добрњцу било је из нужде и не сасвим искрено. Реченица из Карађорђевог писма упућеног Добрњцу за Скупштину у Београду то најбоље потврђује: "Сви на скупу да будемо и о свачему да се разговарамо. Сви ћемо говорити, чија боља буде ону да прихватимо реч". Како се испоштовала на Скупштини Добрњчева писана реч од стране Карађорђа видели смо у претходном делу рада.

Карађорђе је Добрњца у писмима ословљавао са Благодарни господару Петре Тодоровићу. У неким писмима, Карађорђе се Добрњцу обраћа као "команданту пожаревачком Петру Тодоровићу Добрињцу и као Службенику српског народа, дејствујућем војном команданту господару Петру Тодоровићу Добрињцу".

Добрњац у писмима Карађорђа ословљава са "Врховни предводителју народа Српског, Милостиви господине." Види се да је Добрњац Карађорђа сматрао врховним предводником, без обзира на различита политичка убеђења. Своја писма Карађорђу је завршавао са "покорни слуга Петар Тодоровић или само са Петар Тодоровић".

Односи Петра Добрњца са потчињенима

Како се војвода Петар Добрњац понашао према потчињенима и да ли су га се они плашили? У литератури не налазимо да је Добрњац кажњавао своје потчињене попут других војвода. (Јаков Ненадовић је тукао наџаком у Лозници рађевскога војводу, кнеза Крсту Игњатовића.) Петар Добрњац јесте опомињао своје кнезове када његове наредбе нису извршили. Грдио их је речима "јадо један". (Добрњац је претио сечом једном Миленковом кнезу.) Добрњац је за своје кнезове и војнике био прво њихов мештанин, човек из њиховог вилајета, па тек онда старешина и војвода. Из усменог предања се зна да је зборно место за војску из околних села било "Равна" у Добрњу. Ту је војску из околних села дочекивао Петар са својим момцима из Добрња. Од Петрових момака из Добрња најпознатији је био

Вукуљ Стангачило. *(Казивање професора Добривоја Миладиновића Добрње; Чибучки шефшер за Добрње 1824.)* За војску су били припремљени столови са храном и пићем. Војнике сељаке, који су били ослобођени било каквих идеолошких предрасуда и имали јасан циљ ослобађање од Турака, није било тешко мотивисати на послушност. Својим личним особинама и храброшћу Добрњац је њихову мотивисаност за борбу личним примером уздигао на највећи степен. Ранивши га турска кумбара на Делиграду, он остаје и даље са војницима, храбрећи их да не поустану у одсудном тренутку, превијајући сам рану. Колико је Добрњац био омиљен војни старешина говоре нам војници лесковачког војводе Илије Стрелје, који су били под командом Добрњца на Делиграду. “Понајвише се за Јужну Србију залагал господар Петар Добрњац и зато није сви били уједени за срце и погођени до голу коску када је Младен протерал овога из Делиград”. *(Ћуџија над Свећом - Лесковац, ирредио Драган Раговић, Панчево, 2003, 20.)*

Брига за војску и народ била је Добрњчева основна преокупација. Добрњац као добар војни стратег је добро учио да без јединства војске и народа нема ратних успеха. У претходном делу рада, из његовог деловодног протокола изнели смо низ примера бриге за војску, од снабдевања оружјем, приручним алатом и хлебом до збрињавања и стручног лечења рањеника и њиховог транспорта чамцима на Острво где се налазила руска пољска болница. Милићевић пише да је Добрњац “особито умео људе к себи привући и наговорити да га слушају”. Ова његова способност створила му је велику популарност у народу. Својим старешинама је саветовао да не “утешњују” сиротињу, организујући њену позадинску одбрану и у најтежим ратним операцијама када је војска била извучена на фронтове. Био је против Карађорђа када се народу повећавао порез. Добрњчева популарност посебно је сметала Карађорђевој окружењу, а и самом Карађорђу, и на сваки начин је гледао да га развласти и од народа одвоји, постављањем за министра правде у Београду. Мишљења смо да би због наведених личних особина Добрњац био веома добар министар правде (вилајетски судија). Штета што се није прихватио овог посла: остао би у Србији са народом и својим Добрњцима.

Петар Добрњац је био ноћна мора за Турке

За Турке Добрњац је био “љута гуја” и ледила им се крв у жилама при помену његовог имена. Страх од Турака Добрњац се ослободио још за време свог хајдуковања. Колико су га се Турци плашили говори и податак да су га лажно прогласили мртвим још у боју на Иванковцу Нема података да је попут неких српских старешина био у неким посебно пријатељским и побратимским везама са турским пашама и беговима. За њега су Турци били непријатељи, и он се према њима тако и опходио. Овим се може и правдати његово убиство турске преговарачке делегације (које смо раније описали), као и нека друга убиства Турака, мада не сасвим. И у време мира са Турцима Петар Добрњац није могао без турских глава. Тада би употребио лукавство и своје старешине да дође до њих. Петар Ђорђевић Џода, црноречки војвода, побратимио се са Пазван-Оглуом. Џода у договору са Хајдук-Вељком и Добрњцем, по Константину Ненадовићу, убија највећег јунака оног доба, турског одметника Пазван-Оглуа, пошто га претходно на некој заветини опија. После убиства глава Пазван-Оглуа послата је Карађорђу. Песник Сима Милутиновић је овај догађај овако опевао:

“Побратимио с’ лицемерно ш’ њиме (Папазоглом),
 Да га тако тек превари лашње;
 С’ Џодом Вељко и Добрњац Петре
 Поштења се откажу витежка
 Пазит’ вр’сна, дичит се храбрима
 Не држати себе најбољима”

(К. Ненадовић, ципирана књиџа 734-735.)

Ако се смрт Пазван-Оглуа 1807. године десила на овај начин, онда тако велики јунак је сам јефтино продао своју главу, и за то не треба кривити Добрњца и Хајдук-Вељка, већ густо крајинско вино.

Петар Добрњац и сепаратизам

Неки историчари приметили су да код опозиционих српских старешина постоји жица сепаратизма. Да ли је Добрњац имао сепаратистичке тежње? Мишљења смо да није. Пре

би се рекло да је Добрњац био нека врста аутономаша, који је желео да буде сам господар у својој нахији. Његова опозициона активност на унутрашњем плану била је сведена на ограничавање Карађорђевог власти само на простор Шумадије, односно да он буде први међу једнакима. Тачно је да се у спољној политици залагао за безусловно везивање судбине Србије за Русију. Али за разлику од Миленка, који је био склон да од Србије отргне неке источне делове и стави их под покровитељство Русије у знак љубави према њој, код Добрњца то не налазимо. (*Р. Љушић, Вожд Карађорђе, 2, 68.*) Из овога не би требало извлачити закључак да је Миленко био већи русофил од Добрњца, већ напротив. Добрњац је изгледа одмах уочио да је поред других тешкоћа, Дунав прва природна препрека за тако нешто.

Петар Добрњац као дипломата у Бесарабији

Петар Добрњац се огледао у више дипломатских мисија кнеза Милоша у Бечу, Паризу и Петрограду. Као Милошев опуномоћеник, представљан је руском императору цару Александру I у Паризу 1815. године. Иако ова Добрњчева дипломатска мисија није дала видљиве резултате због подвојености европских дворова око питања одржавања турског царства на Балкану, сигурно је показивала Добрњчеву вољу да помогне и олакша положај српског народа под Турцима.

Петар Добрњац и Хетерија

Хетерија је била тајна грчка организација са револуционарно-ослободилачким програмом. Основана је у Одеси 1815. године. Циљ организације је био ослобађање свих хришћана у турској царевини и образовање федерације хришћанских народа на Балкану.

Када хетеристи подижу устанак почетком 1821. године против Турака у Молдавији и Влашкој прикључује им се и Петар Добрњац. По неким изворима Добрњац је имао “јачег учешћа у влашком устанку“.

Кнез Милош је знао за припреме устанка хетериста у Влашкој. Али када је устанак избио, Милош није благонаклоно

гледао на њега и учешће Добрњца у њему. Он 26. марта 1821. године пише Марашли Али-паши да су хетеристима пришла и двојица бивших знаменитих српских старешина, Добрњац и Миленко, са великим бројем бећара из Влашке. Истог дана Милош упућује писмо Петру Добрњцу и Миленку Стојковићу. У писму их обавештава да зна за њихово прикључење влашкој револуцији и упозорава их да револуцију из Влашке не преносе у Србију и тиме поремете миран и спокојан живот људи у њој. У противном, ова двојица бивших српских старешина добиће оно што заслужују. У писму Марашли Али-паши Милош 10. априла 1821. године наводи да је Петар Добрњац стварно у Влашкој на Дунаву са Теодором Владимировским. (*Пејровић, Грађа за историју, 1, 467; 2, 224, 225.*)

За остваривање својих револуционарних циљева Хетерији је добродошло незадовољство српских емиграната Милошевом политиком према Турцима у Србији. Ове емигранте који су се налазили у Русији није било тешко придобити за остваривање својих ратних циљева. Од неких су успели да извуку и материјалну помоћ. Тако је Чучук Стана, бивша супруга Хајдук-Вељка, а тада супруга капетана Јоргића, Хетерији дала пет хиљада и петсто дуката Познато је да су чланови Хетерије били Карађорђе, Младен Миловановић и Хаџи-Продан Глигоријевић. (*Историја српског народа, 5, том 1, 1804-1878, СКЗ, Београд 2000, 111.*) Добрњчев борбени дух и мржња према Турцима свакако су учинили да он приступи Хетеријиним борбеним активностима против Турака у Влашкој, али је тешко рећи колико то у позадини има и његово чланство у Хетерији.

Важна карактеристика Хетерије као тајне грчке револуционарне организације била је и та што су њени водећи чланови, па и сам њен челник кнез Александар Ипсиланти, били слободни зидари. (*З. Ненезић, Масони на шлу Југославије, 1764-1980, Београд, 1987, 155, 166.*)

Учешће Петра Добрњца у револуционарним активностима Хетерије у Молдавији и Влашкој, као и његов боравак у Кишињеви и Јашију где су постојале масонске ложе, говори да Добрњцу сигурно није било непознато деловање тамошњих слободних зидара. Могуће да је Петар Добрњац још у Србији као познати устанички старешина осетио утицај идеја сло-

бодног зидарства, преко неких истакнутих Срба и Турака. На то нас упућују његови односи са Петром Ичком, Доситејом Обрадовићем и Пазван-Оглуом који су били слободни зидари. *(З. Ненезић, цитирано дело, 153, 154.)*

Петар Добрњац и његови односи са осталим српским емигрантима у Русији

Већ смо истакли да је велика група српских избеглица заједно са Карађорђем стигла у избеглиштво у Русији. Неке српске старешине нашле су се у Русији мимо ове Карађорђевог групе у Бесарабији. Петар Добрњац је имао са њима редовне контакте. У контакту је био и са својим бившим старешинама: Пауљом Матејићем, Милутином Петровићем - Хером (Милутина Петровића Милош је прозвао Хером (Ером), Живком Шљивићем и Илијом Стошићем. Руси су српске избеглице у 1815. години солидно били збринули. Међутим, већ пред крај ове године Руси покушавају да српским избеглицама ускрате материјалну помоћ и да их преселе из Бесарабије дубље на руску територију. Руси су били изложени аустријском и турском притиску да избеглице што даље одстране од граница њиховог царства и на тај начин онемогуће било какав њихов утицај у Србији. Ускраћивање материјалне помоћи за 1816. годину, а и њихово ново пресељавање изазвало је читаву побуну у њиховим редовима. У пропаганди ради пресељења српских емиграната у Новоруски крај Руси су ангажовали Петра Добрњаца. Он је добио задатак од Руса да убеди Србе да се селе из Бесарабије. И овде су Руси хтели да злоупотребе Петра Добрњаца како би себи олакшали терет српских избеглица. Српски емигранти нису хтели ни да чују за ову могућност, јер их је Бесарабија својим географским карактеристикама подсећала на Србију. Петар Добрњац је ипак успео да убеди четрдесетак породица да напусте Бесарабију и да се населе иза Дњестра. Због општег разочарања у Русе, многе истакнуте старешине одлучују да напусте Русију и врате се у Србију и без дозволе кнеза Милоша. У повећој групи српских старешина 1815. године враћају се: Милутин Петровић, Илија Барјактаревић, Пауљ Матејић, Павле Цукић, Петар Молер, Јо-

ван Стефановић и други. Живко Шљивић и Илија Стошић у Србију враћају се 1817. године. (*Миле Негељковић, Возгове војводе, Аранђеловац 2002, 37, 38; Радош Љушић, Карађорђе 2, 224-232.*)

Мане Петра Добрњца

Да ли је Петар Добрњац имао мана? Свакако да јесте. Без мана нема врлина, као ни врлина без мана. Као војсковођи можемо мало шта да му замеримо, али на унутрашњем и спољнополитичком плану Србије да. На унутрашњем политичком плану поранио је са регионализацијом Србије, а у спољној политици Србије отишао је сувише чврсто у загрљај Руса.

Историографи, писци и песници о Петру Добрњцу

Прву биографију Петра Добрњца дао је Вук у свом “Правитељствујушчем совјету” односно у “Историјским списима”. Као Добрњчев познатик и савременик Вук је у ове списе унео све значајније што је о Добрњцу знао као устанничком војводи. Ово се пре свега односи на његово свакидашње држање, физички изглед, карактер и судбину после протеривања из Србије 1811. године. У Вуковој биографији се не наводи Добрњац као изразити кривац за српску пропаст на Каменици 1809. године. Вук бележи боравак Добрњца у Петрограду, али не каже да је био у Милошевој мисији, већ по личној жељи да се умеша у српске послове. У биографији не наводи годину рођења, само вели да када је изашао из Србије 1811. може бити да му није било још пуних 40 година. По Вуку Добрњац је умро у Јашу 1828. Као место рођења наводи Добриње уместо Добрње, а презиме Теодоровић.

Други биографски запис о Петру Добрњцу дао је Милан Ћ. Милићевић у свом “Поменику знаменитих људи”. У њему нема битнијих новина у односу на Вука, с тим што Милићевић наводи 1771. као годину рођења Добрњца, а датум смрти 6. октобар 1831. Милићевић даље наводи да је Добрњац сахрањен испред цркве св. Спиридона, као и да му је на самрти свећу држао Србин Теодор Хербез. Милићевић исправља Вука и ка-

же: “Вук свуда пише Добрињац; али данас нити се село његово зове Добриње ни он Добрињац, него је село Добрње, а он Добрињац”. Међутим, видели смо да се у Вуково време родно село Петра Тодоровића звало Добриње.

Опширнију биографију Петра Добрњца дао је Константин Н. Ненадовић у својој другој књизи “Живот и дела великог Ђорђа Петровића Кара-Ђорђа и живот његових војвода и јунака” на странама 795-803. Аутор прихвата Вукову годину Добрњчеве смрти, 1828, критикујући Милићевића за погрешно навођење године смрти у “Поменику” као 1831. За разлику од прва два Добрњчева биографа, који су имали уравнотежен став о грешкама Добрњца у Каменичкој бици и његовој опозиционој активности, Ненадовић сву кривицу за пропаст српске војске сваљује на Добрњца бранећи Карађорђа. Треба узети у обзир да је књига била забрањена 1891. године за владавине Александра Обреновића због претераног величања Карађорђа.

Краће биографије Петра Добрњца налазимо код Андре Гавриловића у делу “Знаменити Срби 19. века” и Дејана Николића “Српске војсковође”. Оба ова аутора наводе Мили-

ОТПОВЈЕДИЈЕ.

„Право 'мате лијепе Ресавке
Нежениг' се ни удават' муж'ма
Који ране показат' нејмаду,
И јупаштва, и заслуге обште
Као ваши перви и посљедни
Јунак-момци, вам' и Србству дика!
Каменице окршај знатан је,
Срб се разби, ал' при чести оста,
И варвари познаше оружје,
Нит' ће умрег' док' живота игде,
И у коме под небесног' свѣта,
А Војвода Ресавца Стеване,
Англеством се обесмрће самим —
По несретној мучно л' заборавној
Овда распри двојице презрених,
(Милоје и Добрњац)
Глупљи оста, (Милоје), а отиде ја
— ја... (Магарац-Добрњац)
Су шест стотин' Гургусовцу правце
„Браниг' Вељка?“ Та да није амо,

Ђе и треба, и збиљост се иште;
Пак ни тамо кад' небило боја,
Паче ли га сам нехтевши наћи,
У Делиград!...? сан боравит' пош'о!**)
Кад' глас војне и баклице 'креће, . . .
Ово ли је Завичајца дело?
Срдјети се к'о балавче мало,
Што му с' неда, колико му ајаје;
И мамељук упорностће јавит',
Ал' је Христјан дужан повинењем
Вишњи' судбам', та врлости путма.
Онај оста, него да не поста! (Милоје)
Како зглед'о многољудство Турско
Напанувше Ресавчева шанца
Усред' поља, и најближњи'м бивша
Постављена с' две тисуће браће,
Ал' све Србака какве игда роди...
Да шчекају на плотуне Турке,
На топове, и на срца чврста;

Пак с' окола из' једанест шанцев'
 Удриг' прочи на плећа душману,
 Тим' га смести, узбит', и разбити.
 По рáзреду да се поступило
 Слава б' чиста побједу вјенчила,
 А' с' Милојем ткоб' зборио после.
 С' тог' истоме дух исчезе бречње,
 Како смотри насртаје Турства,
 Сам несмједне, ни дозволи коме,
 Већ' неколик' још својдје сматлје,
 Да нет'рче помагат Ресавцам',
 Борећим се, и близ' досцјевавшим'
 Тек' од' огња изгорјети силна;
 Још проклетник! . . . ? (Милоје)
 Младенова свећа и рукосад
 На свог' хата, па што игда тутањ!
 Не остави с' чак до Делиграда,
 Не он да град, већ' град њег' да
 чува;

Ал' од' правде и узајма свога
 Нејма с' куда, најзад' под мач' шију,
 Кад' год' било, и његод-му-драго;
 Судија нам' посред' грудџи сједи,
 А судбина невиђиво срета,
 Док и Цербер налане нас грдни —
 Само Пауљ и су мало друштва
 Што с' усуди, те удари здвора
 Слабо, поздно . . . попадали храбри,
 И сав обкоп већ' испуњен Турцима
 Мрт'вим, живим', па преко њи здрави;
 Сам седми се Стеван затворио
 У џебану, одкле још се брање,
 А кад' виђе, да и над њу псту
 Успјеше се на врвјевши Турци,
 Рече својим, на вољу им даје
 Од' два гора једно да загре.

Ил' ш'њим скапат', пл'на јуриш поћи.
 Отворио, радé попустио
 Са јединим јатагама бритким,
 Тер' нешто их што изадр'о цигли,
 И он јадник сав у ранама' тешким',
 Нит' мимош'о тко га не кључно;
 Донекле се једва одмакнувши
 Запјенно од' муке и жеђи,
 Чак у шуми негде неког' Срба
 Пристигао, суставша ли наш'о
 Уставно г' Богом побратив га
 Да причека расказаг' му случај,
 Пак на рукама' издахнут' му одма
 Вратив душу велерадо врукту . . .
 „Стеван нам' је Војвода остао
 Сам у Турцима, наске испустјевши,
 Ткоб' изиш'о да за њега каже,
 Нек' му стара ненада се мајка,
 Верна' љуба за бољег' удаје:
 А он пиштољ у џебану здими,
 Дигну себе, но и Турак' млоштво,
 Што их год се ту десило близу,
 Све у лагум, у небеса л' живе,
 Нек' причају Азрети-Алији
 Срб једини шта их потрајебља;
 Себ' прегорјев највише се може!
 Самн Турци признавали после
 Много хиљад' на број да их мање,
 Чак побјезде већ' клонили' с' такве,
 И ако су кулу сазидали
 Од Србскије сву тобоже глава . . .
 Нег' видјевши да је число мало,
 И побједи да придаду вида,
 К'врху псту својим' надзидају,
 Ал' памети с' не изградје случај.“*)

*) Овај је нацрт од Милутиновића цео штампат ; из Србијанке, част III. од стр. 170—174.

ћевићеву годину рођења и смрти Петра Добрњца.

Од писаца, Добрњца као књижевни лик користи Душан Баранин у романсираним биографијама “Карађорђе и Хајдук Велко”. Веома пластичан приказ Добрњчевог лика даје и Жика Живуловић у књизи “Највеће битке у Првом српском устанку”.

У песмама Симе Милутиновића Сарајлије до 1806. године Добрњац се велича као велики ратник. У каснијим ратним годинама Првог устанка Сарајлија мења своје писање о Добрњцу, описујући га као највећег кривца за чегарску трагедију српске војске 1809. године.

Песме непознатих и познатих аутора о Добрњцу као и завичајних песника

Сима Милутиновић Сарајлија

Први важни бој

О Немањо, бродарице жрицо (речица)
Крун' са зуквом и локвањ'ма смјело,
Разљевај се у потомства позна,
Кано у Пек злагоносне струје,
Славном српском;
У Ресави л' Иванковац дич' се
Развитијем Афис-пашинијем,
Спремивишијем лико и бритвице
Да опаше и дарива Србе,
Напанув их с тридесет хиљада
Мало спремне, слабо оружане,
Ал' разјарне и познате бојце,
Та Миленка тврдостална друга,
Милована л' победјоснога
И Добрњца, значећега доста,
Шарамповчић оградиле мали,
Збила с у њега, и оперла вјерна,
Десетину дана бранила се,
Карађорђе л' док са војском присцје
Смедеревском и с крагујевском,
С побратимом Станојем Главашем
И са Вулом, у опасност првим',
Све л' с јунац'ма средац' поузданих,
Те победа с'изнуди Србима.
Ту Добрњац кроз Турке се промк'о,
Срест изиш'о и поздравит Вожда,
Казати му штае и какое,
Тко је паша и у чем је сила;
Ончас удри, те потисне Турке,

Сретни Ђорђе са јуначком браћом,
Так' узбију и отпраше пашу,
К Параћину, ђе б' текар били,
Да шчекао, него измак'о се
У Ниш уљест, да г' пустише своји...
Већ ни к Нишу не доспјети смједне,
Од срамоте л' и сретше га брука,
Отров прождре, и напречац свисне,
Што пенаву не разурва српску,
Што ли фалу не доказа своју
Бит везиром Београда стојна;
Узвишено кисело је чешће.
Раваницо, та вјечниго певај
Свесердија и напретке исте,
Услађена од побједоносија!
Одапрло с' петн'ест стотин' Сербов'
Према млоштву и несоразмјерну;
Но док вјере, и брда се топе.
Ако славни Кара-Стеван згибе,
И Милован, збиљски војевавши,
Разлећеним убијен је топом,
Сам га пуниви сам бацајући;
Еј војводи на мејдану важни!
Завичајцем узживљај с'рца
Бити, млатит рода враге радо,
Не жалити себ' жертоват негде...
Ђено општност и прилика иште;
Једном славно ј' заклонити многе.

Народна песма непознатог певача

Бој на Делиграду

Знате л' браћо јесте л' запамтили
 кад Крушевац Срби приватише,
 сва се турска земља усколеба,
 сташе Турци ситне књиге писат,
 те пошаљу један до другога.
 Фала богу, који књиге пише,
 који пише, коме ли их шаље?
 Књиге пише паша Шашић-паша
 у Лесковцу, на Морави граду,
 пошаље их Скадру на Бојану
 ка ономе Бушатли-везиру,
 по имену паши Ибраиму:
 "Аман, пашо, ти отац, ти мајка,
 да л' не знадеш, да л' за нас не ајеш?
 Ђаури нам зељу приватише
 и паланке наше попалише,
 памије нам наше оборише,
 нашу децу луду погазише,
 наше каде резил починише:
 развише им авлије мараме
 и са леђа скидоше кафтане,
 испод грла скидоше ђердане,
 све на њима енџије дукате,
 и са ногу гаће од кумаша;
 што господа у себи сеђаше
 на миндеру и свил'ном душеку,
 то сад бежи боса по снијегу,
 усред зиме, када није земана;
 то је зазор цару у Стамболу,
 камо л' тебе цареву већилу!"
 Књиге гледа Бушатли везире,
 оне гледа, друге ситне пише,
 пошаље их паши Шашић-паши:
 "Шашић-пашо, на крајини крило,
 држ' се мало, не упусти града!
 пратићу ти Мемед-пашу стара,
 од Гусиња, града бијелога,
 те се држ'те до ђурђева дана;
 а кад дође бјел дан ђурђев,
 те се гора листом преобуче,
 црна земља травом и цвијетом,
 и ижљегне јагње за заклање,

а свежу се коњи у пајване,
 планине се наките јабланом,
 тад ћеш силну сакупити војску,
 па ћу доћи Нишу бијеломе,
 од Ниша ћу на Мораву поћи,
 с паланке ћу ударит на планину,
 докле дођем на Ћуприју равну.
 На Ћуприју ћу воду пребродити,
 растурићу војску на Србију,
 Србију ћу земљу поарати,
 поарати, паке попалити,
 све ћу њено робље поробити,
 што је женско, све ћу поробити,
 што је мушко све ћу погубити,
 кнезове ћу њине извешати,
 а војводе на коље ударити;
 уватићу српска поглавара,
 по имену Црнога Ђорђија,
 њега хоћу жива одерати,
 кожу шу му цару оправити!"
 То се турчин тако пофалио,
 заборави рећи: "Ако бог да!"
 Тако стаде до дана Ђурђева,
 сва се гора листом преобуче
 црна земља травом и цвијетом,
 и ижљеге јагње за заклање,
 свезаше се коњи у пајване,
 планине се китише јабланом,
 тад везир ситне књиге пише,
 па их шаље на дванаест страна,

***

Ондале се везир подигнуо,
 те отиде нишу бијеломе,
 онде седе три недеље дана,
 док се силна сустигнула војска.
 И на тефтер војску пребројио:
 изиђе му сто иљаде војске.
 Па кад било у очи недеље,
 у суботу заучило подне,
 пукоше му на граду топови,
 ето везир из ниша се крену,
 крену везир силну млогу војску,

и понесе топе кавалије,
и повезе топе баљемазе,
и кумбаре, чим градове прима,
и лумбарде, чим градове пали;
па удари низ Мораву ладну.
Но да видиш чуда великога!
Колико се Турци пресилили,
нагони се јунак на јунака,
бре који ће онајпред поћи,
ко ће прије Срба погубити,
а ко ли ће роба заробити,
А кад били испод Алексинца,
лоша их је срећа сусретнула:
савила се насред друма гуја,
љута гуја Петар од Добриње,
насред друма шанац начинио,
па у шанцу шатор разапео,
под шатором пије ладно вино.
А кад Петра Турци опазеше;
на Петра се Турци нагоњају;
Петар тури момке у параду,
на Турке је ватру оборио,
и Турке је љуто изранио,
Кад виде Бушатли везире
где не може ништа на јуришу,
таде војску натраг поврнуо,
па намести табље и топове,
те на Петра ватру оборио,
оборио топе и кумбаре.
Према њему на Морави ладној,
онда беше Младене везире,
и са шњима војвода Станоје,
и са шњима до два оборкнеза:
једно беше оберкнеже Јефто,
а друго је оберкнез Милоје,
сви гледају јаде према себе.
Турци бију Петра од Добрње,
бију њега топом и кумбаром,
тешко му је војска изгинула;
што остало све се поплашило
и свакоме лице потамнело
од проклета топа и кумбаре,
од брзога праха и олова.
Често Петар по бедему шета,
по бедему и по метеризу,
те огледа страже и капије

и слободи сву дружину редом;
ето пуче проклета кунбара,
удари га у десницу руку,
клону рука низ чохану доламу.
Но је јунак, бог му помогао,
Те не уче Петар ни лелече,
да не гура страве у дружину,
да не квари ћефа војводама;
тек се маши дебелу Ђогину
те отиде Младену везиру,
па Младену ријеч говорио:
“Бог т’ убио, Младене везире,
да л’ не видиш, њима не видео,
да л’ не видиш, да л’ за нас не ‘ајеш?
Тешко мени досадише Турци,
досадише топом и кумбаром,
млого ми је војске изгинуло,
што остало све се поплашило,
и сваком је лице потамнело
од проклета топа и кумбаре,
од брзога праха и олова;
и ја сам се, брате обранио,
обранио у десницу руку.
Но ти прати војску на измену,
те попуни мога Делиграда,
да ми Турци шанац не привате.
Вера моја и тако ми бога,
ако турци мој шанац прихвате,
приватиће сву нашу Србију!”
Итро Младен Петра послушао,
те опреми војску на измену,
и попуни шанца Перовога.
Мили боже, на свем теби хвала,
често ли се војске ударау,
ударау по пољу широку,
по зеленом лугу моравскоме,
нагоне се у воду Мораву,
крвави се сва вода Морава,
од јунака и добријех коња.
Тако били три недеље дана,
докле Петру одлакнула рука,
Он отиде под шатора свога,
под шатором ситну књигу пише,
па дозивље Туфегџију Стеву:
“Побратиме, Туфегџија Стево,
ти понеси књигу у недрима,

право иди у село Тополу,
 ка нашему господару Ђорђу,
 те му баци књигу на коленио!"
 Узео књигу Туфегџија Стево,
 па се маши хату маленоме,
 оде право друмом широкијем,
 те он дође у село Тополу,
 онде нађе господара Ђорђа,
 књигу њему на коленио баци.
 Узео књигу господар Ђорђије,
 па је даје писару Стевану.
 Узео Стево књигу прегледати,
 књигу гледа, грозне сузе рони.
 Пита њега господар Ђорђије:
 Мили куме писаре Стеване,
 како књига, како ли је гласа?
 И досад су књиге долазиле,
 нијесмо их сузне пропраћали,
 а данаске грозне сузе рониш".
 Ал' говори писаре Стеване:
 "Мили куме, господару Ђорђе,
 књига лоша, а лоша је гласа:
 књигу пише Петар од Добриње,
 на њега су Турци навалили,
 навалио Бушатли везире,
 с његовијех сто илада војски;
 тешко Петру војска изгинула,
 што остало све се поплашило,
 и њино је лице потамнило
 од проклета топа и кумбаре
 од брзога праха и олова;
 нама Петар ситну књигу пише:
 "Где си сада Господару Ђорђе
 да се мени на невоњи нађеш
 да ми Турци шанац не привате?
 Вера моја и тако ми бога
 ако Турци мој шанац привате
 приватиће сву нашу Србију!"
 Кад то зачу господар Ђорђије
 он се маши џепу свиленоме,
 те извади два дуката жута,
 те их даје Туфегџији Стеву:
 "Нај ти, Стево, два дуката жута,
 те ти иди те се напиј вина!"
 Па он диже силну своју војску,
 све атлије и све токалије,

сваки носи џиду на рамену,
 да по џиде опшивено вуком
 да с' јунаку не помичу руке,
 те удари преко Шумадије;
 Леонтије, српски митрополит,
 и он иде друмом широкијем,
 и са собом све води попове,
 и он вози велике топове,
 дође Ђорђе равну Крагујевцу.
 Но са града покликнула вила,
 баш са града према манастиру,
 манастиру бијелу Коњицу,
 она зове Бушатли везира:
 "О, везире, жалосна ти мајка
 да л' не знадеш, да л' за се не ајеш?
 Ето нате црнога Ђорђија
 са његовом силном млогом војском,
 све атлије и све токалије,
 сваки носи џиду на рамену,
 да по џиде опшивено вуком
 да с' јунаку не помичу руке,
 Леонтија српски митрополит
 и он иде друмом широкијем,
 и са собом све попове води,
 и он вози велике топове.
 Вере моје и тако ми бога,
 ако стигне господар Ђорђије,
 те затече тебе на Мораву,
 да ти имаш крила соколова,
 не би перје изнело меса:
 бјежаћеш, но побјећи нећеш;
 бранићеш се, одбранити се не мо'ш;
 молићеш се, помоћи ти неће!"
 Кад то зачу Бушатли везире,
 у поноћи учинио лонцу:
 он дозива паше и бегове,
 и остале њине поглаваре,
 сваки својој заказавши војсци,
 од петала они подранише,
 плећи даше, бјегати стадоше.
 Мили боже, на свем теби вала!
 Кад иђаху низ Мораву Турци,
 сви скакаху Турци ка јелени,
 а кад ли се натраг поврнуше,
 отидоше Турци, ка ...

Љубомир Симовић

Зима у Србији

Љуто пред турском најездом, две војводе,
два кнеза, Милоје Петровић Трнавац,
и Петар Добрњац, запенише, ускипеше,
закрвише се - ко? - Петар и Милоје,
- око чега? - око тога ко оће испред кога!

Крв се са кнежева рашири у народ
и, дубље него мачем из облака,
расцепи се, расколи српска земља
- на шта? - на петровце и милојевце.

И макар милојевци као и петровци,
гинули су од истог коца и конопца, и макар
их, као и петровце,
Турци истим гвожђем окивали,
они ће с Турцима против петроваца
пре но што с петровцима против Турака!

И кад, изгубљени у незаној земљи,
од исте глади гину, у истој земљи,
нити би петровац чанак од милојевца,
нит би милојевац проју од петровца!

Знам за мржњу јачу од љубави.
Јачу од страха,
јачу од правде и вере.
Али шта је то што у нас сади,
мржњу јачу од жеђи и глади.

Предраг Богдановић - Ци

Стеван Синђелић прати танак пој

Виле ресавкиње (одломак)

Сад јасно видиш пут,
Хајдук-Вељко и Петар Добрњац
у Гургусовцу жене љубе и чекају
да их, спасиоце, на коленима крвав
у ресавском шанцу дочекаш
и ти би, додуше, то исто учинио њима.

Песме завичајних песника изговорене на дан откривања спомен-бисте Петру Добрњцу у Добрњу 14.2.2004. године.

Мића Аксентијевић

Срећење 14. фебруара 2004.

Војводи Петру Добрњцу Странице у Бесарабији

Ако обрнете странице у Бесарабији
видећете Петра и Добрње у стаклу
које вертикално расте
што распарчано лице у јесен торањ склапа
док се за своје кости не врати.

Али касно је сад посипати се песком
испред великог ока изнад
када се између два зла добро учврстила нит
зато на сопствени мозак предлажем напад
мада је очни живац пробио зенит.

Колико су само места заузели мртви
у бесконачном списку из претходног стања
па ипак мало је једна Ћеле кула
у коначном збиру врховног математичара
фали још лобања.

Читав век је само огољени глас
касно су одмандаљена једна врата
са водоскоком бола у крвотоку
већ срећем инвалиде из будућег рата.

Раде М. Обрадовић, књижевник

14. фебруар 2004.

Млавском витезу

Дична Млаво,
поносите вило
родила си тића
Петра Тодоровића

Барјак слободе
Србијом на Срећење 1804-те
пође, луч устанка
у млавску нахију дође.

Два века прође
вечна “Млава” сећање понови
спомен Петру великом сину обнови
хвала ти народе млавски
отаџбина је знамење
а белег Петру Добрњцу
бисерно камење, тврдо ко
бритка сабља
над туђином клетим.

Јован Д. Петровић

14. фебруар 2004.

Раширио се Петар између брда добрњских

Раширио се Петар између брда добрњских
 Домого се куће између мила и недрага
 Препознаде нешто у овим размеђима
 Па му зора певну и на камен га сврати
 Ено га сад меком се слади ракијом
 Ранком ранарком љутом гујом на убоју !
 Јунак закрилио под грлом свакојаке приче
 Сад би грлом ћутању и млаз благо сиктав!
 Немојте Петру сенку отирати требало је
 Охо и охо дана да се за глиб наш ухвати
 И затрмчи нам понос ко жито у хлеб –пољу
 Има нам и у сенци његовој првога лика
 И роднога плача и суза за пут и путовања
 Дошо нам у задњи час у туђе земље
 Забасо својом и туђом муком ко на ветру
 Ал кад нам дође и посади стражарницу
 Под кровом небеским напред нам себе
 И кад нам ватру чарну и хлеб освети
 Примако и Петру столац за софром
 Нека му мук реч лечна буде и наук за нејач
 А нејач ти је данас у целој Србији.

Нека се раширио између ових брда
 Нек је и запевао под овим небом
 Камо ли је среће да је за Петром
 Још стотине једнаких камо ли је среће
 Да је за Петром још таквијех јунака
 Не би те два столећа од блата српскога
 Правили а не доправили не би те Петре
 Из коре српске ко јабуку чинили
 Да личиш и да миришеш и да нам будеш
 Мука на муку ако се муком кори
 Ал кад дође нека си нам дошо како је
 Тако је јешћеш што смо запамтили
 Пићеш што нам у врчу преостаде

Ал имаш ли наде Петре и нас ћеш заволети!
 У Србију је таки вакав дошо
 У Србији се брат на брата неналикује
 Ал кад дође Петре ти под камен твој завађене
 Слепце дозови и кандило им уручи
 Нек чувају ватру кад не сачуваше памет
 Ако ватру сачувају и вид ће имати.

Материјални предмети и спомен обележја војводе Петра Добрњца

Већ смо истакли да од материјалних предмета из времена Петра Добрњца у селу Добрњу не постоји ништа.

У Историјском музеју Србије налази се јатаган Петра Добрњца, о коме је већ било речи.

*Слика Петра Добрњца нејознајног аутора по
репродукцији*

*Рељеф - њоршреи Пејтра
Добрњца (сиомен школи
краља Александра
Карђорђевића у Орашцу)*

У славу победе српске војске на Иванковцу подигнут је споменик 1951. године на којем пише:

На овом месту 1805. године за време I српског устанка српска војска под водством Миленка Стојковића и Петра Добрњца до ногу потукла турске освајаче који су стотинама година харали српском земљом.

Ова победа представља један од оних великих догађаја којима почиње борба српског народа за слободу и независност.

**22.12.1951. год. Срески
одбор Савеза бораца
НОР-а**

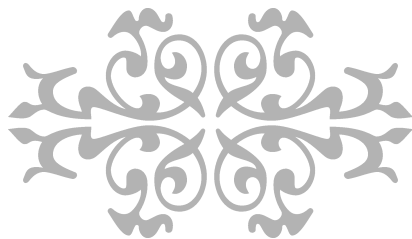
НА ОВОМ МЕСТУ 1805 ГОДИНЕ ЗА
ВРЕМЕ I СРПСКОГ УСТАНАКА СРПСКА ВОЈСКА ПОД
ВОДСТВОМ МИЛЕНКА СТОЈКОВИЋА И ПЕТРА
ДОБРНЈЦА ДО НОГУ ПОТУКЛА ТУРСКЕ ОСВАЈАЧЕ
КОЈИ СУ СТОТИНАМА ГОДИНА ХАРАЛИ СРПСКОМ
ЗЕМЉОМ. ОВА ПОБЕДА ПРЕДСТАВЉА ЈЕДАН ОД
ВЕЛИКИХ ДОГАЂАЈА КОЈИМА ПОЧИЊЕ
БОРБА СРПСКОГ НАРОДА ЗА СЛОБОДУ И НЕЗАВИСНОСТ.
22. XII. 1951 год. СРЕСКИ ОДБОР САВЕЗА
БОРАЦА НОР-а

Пејру Добрњцу у родном селу 14. фебруара 2004. године, поводом јубилеја двестогодишњице Првог српског устанака, подигнута је и свечано откривена спомен биста

У кући Арсенија Добрњца, сина Николе Добрњца (Пејровог браћа), у Пожаревцу, смештен је фонд Пејра Добрњца

2.

**Моравски кнез Стеван
Тодоровић - Добрњац**

Година рођења, младост и кућа Стевана Добрњца

Стеван Тодоровић, други брат војводе Петра Тодоровића, родио се око 1778. године у Добрњу. По селу у коме се родио назван је Добрњац, као и његов старији брат Петар. Још у детињству Стеван је научио да чита и пише код калуђера у манастиру Горњаку. Поред српског језика знао је још влашки и руски, а разумео је и турски. (*Милићевић, Поменик, 90.*)

Куће Стевана Добрњца и трећег брата Николе биле су једна поред друге одвојене потоком и “Равном” од куће Петрове. Налазиле су се на потесу дворишта Стојана Петровића (сада Милана Радојичића) и Драгише Петровића (Стеве Периног), са десне стране потока на путу према Лопушнику. На ову констатацију, осим усменог предања, упућује и подрум срушене старе куће Стојана Петровића чији су дебели зидови били израђени од камена са Белог брда. Из литературе сазнајемо да су Стеван и Никола имали велике пивнице (подруме). Пивнице су служиле и за скривање барута после Другог устанка, као и за прављење барутних фишека за потребе Стеванове буне против Милоша. Масивније камене зидове подрумског дела ове куће било је једино могуће изградити уз коришћење кулука у довозу камена са Белог брда. Камен из мајдана Белог брда за зидање кућа у Добрњу користио се све до шездесетих година прошлог века, односно до масовније примене бетона. Бело брдо налази се у атару села Великог Лаола. Путем преко Крвија, коњским, или воловским запрегама, камен се довозио у Добрњу. Вероватно на темељима Стеванове или Николине пивнице је подигнута касније кућа предака Стеве Периног, која је својим изгледом и доклатима била право ремек дело старог српског градитељства.

Приликом копања земље за изградњу цигле за данашњи дом културе, у доњем делу Велике равне пронађене су водоводне цеви од печене глине педесетих година прошлог века. Како се из усменог предања зна приближна локација кућа Стевана и Николе Добрњца, место пронађених цеви је указивало да се највероватније ради о цевима за водовод Стевана Добрњца који је ишао од Параћинске чесме до његове куће. Водоводне це-

ви су касније пронађене приликом грађевинских радова у Параћинској мали. Испитивањем цеви установљено је да оне потичу из римског периода. Прича Добрњаца да се ради о цевима водовода Стевана Добрњаца нема реалну основу. (Више о овим водоводним цевима видети у прилогу бр. 3. на крају рада.)

Стеван Добрњац као Милошев устаник

За време Првог српског устанка Стеван Добрњац се не помиње нигде као војник ни као старешина. После пропасти Првог устанка 1813. године Стеван бежи у Банат, али се убрзо враћа у Добрње. За разлику од Кличевца, родног села Миленка Стојковића, Турци после пропасти Србије 1813. године нису долазили у Добрње нити су село спаљивали и пљачкали.

Када је 1815. године, на Цвети, Милош подигао Други српски устанак у Такову, Стеван Добрњац организује војску у целој Морави и креће у борбу противу Турака. Око Васкрса, 1815. године, у селу Винци долази до борбе са Турцима. Србе је предводио Стеван Добрњац. Турци су у том сукобу имали 10 мртвих, Срби 3, док је рањених било више на обе стране. (*М. Милићевић, Кнежевина Србија, 1056.*) У најближем добрњском окружењу борбе са Турцима су се водиле код села Рановца око Спасовдана 1815. године. Ту се нашао један део српске војске идући од Великог Села према Ресави, а предводили су је Павле Цукић и Милосав Ресавац. У бици код Рановца са Турцима нарочито се истакао Цукић. "Кад Турци дођу у велико село Рановац, ту падну на конак у тефтиш (попис становника) и разазуре се... Сељаци причају да је толико изгинуло и с једне и с друге стране, да је река Витовница потекла крвава. Турци су сасвим разбијени били и врло мало је по ноћи избегло". Турци су овде оставили све што су од народа отели: коње, оружје, муницију и новац. Оставили су и пет пуних кола разне врсте хлебова. Међу обичним хлебовима било је и специјалних домаћих погача са јајима и маслацом, као и две каце (возоионице) пуне кисела млека којим су Турци утољавали жеђ. (*К. Ненадовић, Живої и дела Великог Борђа Пеїровића, 2, 210; М. Милићевић, Кнежевина Србије, 1938; Бора Рагдовановић - Грчки, Кличевац у Сїиїгу, Смедерево 1993, 52.*)

После више ослобођених места од Турака, Милош Обреновић прелази Мораву код Орашја и упућује се према Пожаревцу. Дочекују га Стеван Добрњац и остали војни предводници, који су већ овај део Србије преко Мораве очистили од Турака. Пожаревац је био јако турско упориште са 1500 војника и једним топом. (*Вук о Кнезу, 1987, 38, 36.*) Пожаревац је бранио најхрабрији пашин делија. Турци Милошу излазе у сусрет. “Делибаша”, довикнуо је Милош њиховом предводнику, ”валах ја не знам да ли ти немаш другог пута до мени у сусрет, али ја сигурно немам другог до да се борим на смрт с тобом”. (*Леополд Ранке, Српска револуција, 149.*) Турци се повлаче пред Милошевом војском у сам град.

Турци су у граду имали више шанчева. Два шанца су била добро утврђена, а и камениту цркву су претворили у пушкарницу. Милош је борбу на турским шанчевима и цркви у Пожаревцу описао овако: “Ударимо на оба шанца и цркву, на најтврђи шанац где је био делибаша, узем ја за команду, а на други шанац пошаљем Стеву Добрњаца за команданта, а на цркву поставим Петра Топаловића.” (*Сјоменик 21, Кнез Милош џрича о себи, М. Ђ. Милићевић, Београд 1893.*) После жестоке борбе која је трајала неколико дана, Милош заузима турски шанац, то исто са доста губитака чини и Стеван са другим шанцем. Сада, испред ових шанчева, Милош и Стеван постављају заклон од сировог грања ради успешније пушчане палбе према Турцима у самој цркви. Овај потез даје резултат. Увиђајући да је даља борба узалудна, Турци напуштају цркву и из трећег шанца предају се Милошу. Милош и остале старешине испратили су заробљене Турке пут Ћуприје. Због Стеванове помоћи Милошу у освајању Пожаревца, овај други се зарекао да га неће никада оставити, али своје обећање неће одржати.

Стеван Добрњац кнез моравске кнежевине

По освајању Пожревица од Турака Милош крајем 1815. године за нахијског кнеза (баш-кнеза) поставља Марка Тодоровића - Абдулу (потписивао се као Марко Абдулић, у пре-

писци се води као Абдула), а почетком 1816. за кнежевског старешину Стевана Добрњца. (*Миша Пејровић, Финансије обновљене Србије, 1, 606.*) Стеван је добио на управљање моравску кнежевину, која је била највећа у пожаревачкој нахији, па и у Србији. Моравска кнежевина имала је највећи број села, а у њеном саставу била је и сама варош Пожаревац. Због величине моравске кнежевине, своје способности и угледа у народу, Стеван Добрњцац се сматрао поред Абдуле главним нахијским кнезом пожаревачке нахије. Добрњчева дужност као нахијског кнеза била је да се стара о реду и безбедности у кнежевини, ислеђују кривце, расправља о споровима грађана (јер тада још нису били установљени судови), да разрезаје и сакупља порезе. Стеван је боравио у Добрњу које је по тадашњој територијалној подели припадало моравској кнежевини, а по потреби одлазио је за Пожаревац или Крагујевац. Милош је редовно комуницирао са Стеваном издавајући му заповести шта треба да ради од важнијих послова у кнежевини.

Стеван Добрњцац је поред обављања своје кнежевске дужности и трговао, као што је радио још у Карађорђево време. Његова трговина није причињавала задовољство кнезу Милошу. Милош није трпео конкуренцију у овом послу пошто се и сам бавио трговиним. Највише притужби на Стевану трговину са Аустријом Милошу је стизало од надзорника скела, зато што се Стеван “није дао глобити”. Бранећи се од надзорникових оптужби, Добрњцац пише Милошу 23. априла 1816. године: “... а ви милостиви предводителу и господару да можете знати... зашто је он од једни људи узимао за чифт (пар) по 5 гроша а од једни по 6 гроша а пак брата мојега глобио 2 дуката, а једног човека из Црљенца два дуката глобио... а ми не знамо, милостиви Господару Милоше, по чијој заповести он нас глоби и осуђава... зато молим ја вас да се смиљете на нас и нами једно писмо да одпишете, да више ни под који начин на скелу са трговином не идем и да се загубим”. (*Бранко Перуничкић, Град Пожаревац и његово управно јодручије, 178.*)

Оптужбе на рад Стевана Добрњца око прикупљања пореза долазиле су и од стране Марка Абдулића. Тако Абдулић пише Милошу 15. јануара 1817. године: “... за новце ако што у време скупим, вам ћу пратити, и Павле кнез млавски пра-

тио ми је нешто новаца. Стеван Добрњац није ми паре пратио. Ја неznam штаћу ш њим да чиним”. (*Перуничкић, циширана књиџа, 182.*)

Стеван Добрњац не само да није предавао новац од пореза, већ није поштовао ни нове Милошеве тефтере по којима је требао да разрезује порез на пореске обвезнике. Марко Абдулић пише Милошу 6. новембра 1818. године: “... за моју велику жалост господар брат Стева на куће које разрезује пристати неће, но већ захтева да се онако разрезује као што је и досад било, које бити не може, јер се ваше благородије из лањски арачки тефтера довољно извести могу, колика је несравност числа народна, моје и његове нахије и из тога несравненија числа, производи да већа тјажест на моју страну пада и више жалбе бивају. Зато вашему благородију сада јављамо да би милост учинили нама назначити, у оваквом делу како поступити да имамо и на који начин остати да има”. (*Перуничкић, циширана књиџа, 204.*)

Све приговоре Марка Тодоровића Абдуле Милошу (да не даје новац од пореза, већ њиме тргује и купује стоку), Стеван Добрњац је некако успевао да оповргне. Међутим, Абдулине тужбе Милошу на Стевана Добрњца нису се односиле само на сакупљање пореза. Абдула 20. јануара 1820. године пише Милошу да је због великог снега и хладноће у оскудици са дрвима у Пожаревцу, а да му Стеван Добрњац ускраћује помоћ околних села око Пожаревца из своје кнежевине.

“... А Арнаутин Господара Стеве заша је, неznam са чим налогом, по окружним местима око Пожаревца и зпретио сваком селу мене и у чему послушати, због чега су се људи уплашили, и на најмању послугу, макар дрва за конак, не дају ми, ако не мене, барем Турцима кад људи моји доћи не могу. Сад је оскудица за дрва и за мене и за војводу а да опоменем несмем ништа...” (*АС КК 21-124.*)

Из горе наведених писама може се уочити ривалство између Стевана и Абдуле, које је једино Милош могао да сузбија. Економска премоћ Стеванова у односу на Абдулу је очита због већих природних ресурса и доброг положаја моравске кнежевине на чијем је челу био. Абдула је имао на управљању рамску, печку, голубачку и горњо-крушевачку кнежевину.

Вископогодни Тодор

Копи ме Вископогодни велики!

Немајте овај ружо. Вашему Вископогодју писати? У томе је било само, пакоју ова окупља села око Њокајеца и мене до сађе, на поскупљење оставијога ома, св. поима и ко-
 мало послужило овога само-вољство теска и тужна да су-
 гу а чиста чина; - Вашему е Вископогодју ово садржао да
 вољоводу и мање Бодичке - јерује и државијенте и
 државијенте дуктијо. Само-које тако и држио - месеце и - и
 такође је Тодор Савва - које и ја и сађе него и како је још
 тако је само и држио - држије ова Све погода брелима, да је
 ставана, и тако држио и држије. Јако је још да је мо,
 још тужно је ово писати? може и држије места. Све ју-
 ро је и држије претата, и држије и држије. Моје садржије
 и моје садржије; (Само држије) да је држије и држије
 мора - маже је поима и држије. Вашему Вископогодју које
 по садржије и држије држије на Ново партију држије, и ме-
 систено ова држије села на поскупљење и држије, држије
 тако је садржије моје држије и држије тако које држије
 држије држије држије; - држије е држије и држије држије
 држије држије и држије држије држије држије држије
 и држије држије држије држије држије држије држије
 држије држије држије држије држије држије држије држије
 држије држије држије држије држије држије држије држије

Стеван Добрњац не да своја села као послужу Марку
 Тодоровићу-Абули

зио заштиту у Абдули, па се народ и због тога жалио Милошу. (*Бора Радовановић, цитирано дело, 55.*)

На народне оптужбе Милошу Абдула се бранио да је све то измишљотина појединих људи. У писму Милошу од 28. јула 1820. године Марко Абдула каже: "... но уверени будите да је све то ништа и благодареније богу све је досад мирно и покорно, кроме некакви који квами на тужбу доходе - не видећи им се право наше просужденије, о којем ће се и ваше благодородије јоште боље упознати с вашим пришествијем известити". (*Перуничкић, цитирана књиџа, 233.*)

Без обзира на све народне притужбе на рачун Добрњаца и Абдуле које су стизале Милошу они су редовно комуницирали са њим. Извршавали су његова наређења и повратно га извештавали из Пожаревца, али и из Добрња у Крагујевац.

Тако је 5.8.1819. године Милош заповедио Стевану Добрњцу да обави све поребне припреме за дочек Марашлина харема у Хасан-пашиној Паланци који је долазио из Софије. Исте године нахијски кнезови воде људе из пожаревачке нахије на копање шанчева у Београду. (*Леонтије Павловић, Споменица основне школе "Димитрије Давидовић", Смедерево, 346.*) Стеван Добрњац из Глоговца извештава Милоша 18. марта 1820. године да је по његовом претходном наређењу, заједно са Милосавом Ресавцем, утврдио синор свилајначко-изревнички. (*Тих. Ђорђевић, Архивска грађа за насеља у Србији, 5, 215.*)

Милош тражи од Абдуле да му пошаље 3000 гроша које је био одредио за трошкове његовог конака у Пожаревцу, где је Абдула боравио. Абдулић извештава Милоша 20. јануара 1820. године да се у конаку много троши, јер у њему одседају све народне старешине. "Ви господару сами знате какав је овде у Пожаревцу трошак и троши се, који год од куда дође, у конак иде и Турчин и Србин. Дакле свако је дочекан и ја када дођем тамо ја ћу ви по реду казати место куда је потрошено. Дакле када сте тако мислили ви да сте нам казали да конак затворен држим, па као други кнезови и ми у село да седимо па нека буде ваша воља. Стева Добрњац када дође у Пожаревац с момцима у конак дође, о разрезивању пореза дођу кметови и свако у конак иде. Ми смо дочекивали. Дакле ви њима од сада заповедите да конак затворимо и никог не дочекујемо". (*Бран-*

ко Перуничих, Град Пожаревац и његово ујравно ѿдгручје, 22.)

Порези су у Милошевој Србији било важно државно питање како због унутрашње економије, тако и због обавезе Србије према Турцима. Дажбине народа у почетку Милошеве владавине биле су бројне јер је требало издржавати двојну администрацију - турску и српску. Порези су се сакупљали два пута годишње, о Ђурђевдану и о Митровдану (ови православни празници делили су годину на два дела).

Као нахијски кнез Стеван Добрњац је поред права да разрезује и прикупља порез од сеоских кметова водио и кадровску политику у моравској кнежевини. Иако су хомолска и млавска кнежевија имале своје кнезове, главну реч у административној политици и прикупљању пореза у тим кнежевинама водио је Добрњац. Стеван Добрњац је приликом избора кнезова за поменуте кнежевине увек питан, а коначну реч о њиховом избору давао је Милош. Тако 10. јула 1820. године Стеван извештава Милоша о сакупљеном ђурђевском порезу и о избору Милована Кукића за кнеза млавске кнежевине.

Високо благодарном господару Милошу Обреновићу и врховном управитељу народа српског на много година здраво

Јављам вашој висости да вам шаљем од целог Ђурђевског пореза 26.938 гроша по мом писару Јове, а посебно јављам вама господару за кнежевину млавску како су кметови млавски дошли код мене и јављају мени да су они међу собом изабрали за кнеза Милована Кукића из Златова који је и до сада у служби народа био и сваку је заповест тачно извршавао а и у памети јесте искусан. И садашни разрез пореза колико је на кнежевину млавску припало њему сам предао да купи, као што је и с покојним Павлом купио, само што се није наименовао кнезом. Зато јављам вашој висости ако ваше дозвољење буде да га кнезом поставите или ако заповедите могу га и тамо послати. Зато покорно молим да ми изволите одговорити.

С којим остајем у свакој покорности служити

10. јула 1820.

У Мелници Стефан Тодоровић.

(Б. Перуничих, цитирано дело, 229.)

Павле кога Стеван Добрњац помиње у наведеном писму

је кнез Павле Радосављевић (Радовановић), из Бистрице. У његовој кући, после његове смрти, била је смештена канцеларија Милутина Петровића, хомолског и касније млавског кнеза. (*М. Милићевић, Кнежевина Србија, 909; К. Ненаговић, ципирано дело, 770.*) Стеван Добрњац боравио је у Добрњу. Ту је био регионални административни центар кнежевине, и ту су се решавали сви спорови између грађана. Да је Добрње било административни центар за околна села моравске кнежевине којој је тада припадало, па и село Свине (Петровац) које њој није припадало, говори следеће писмо Стевана Добрњца упућено Милошу из Добрња 22. јуна 1820. године.

Високо благодарном господару Милошу Обреновићу, врховном управитељу народа српског на много година здраво

По налогу вашем како сте нам наредили да у које се село нађе те се што похара, нека стаја или нешто се украде, да оно село или овог злочинца нађе или село да плати. Па сви сељани овог злочинца да траже. Тако се деси случај те на месне покладе овом трговцу старцу Кости похара се дућан у село Свине и у оне похаре сто му је похарано -1600 гроша штете и то сам ја оном селу Свине по заповеди вашој казао или између њих сељана нађу злочинца или село да плати. Од оно доба сам им оставио термин и до сада кривца нису нашли, а плаћати нећеју, и говоре да дођу код вас на тужбу. Говоре да је неправедно да платите, но које штетио нека тражи своју похару који му је похарао. За ово господару овог старца Косту вама шаљем па како заповедите или да му село плати штету па да тражи злочинца или сам старац да штети, као што је и штетио. Како заповедите онако ће бити свима праведно.

Сатим остајем у свакој покорности служити.

У Добрње

22. јуна 1820. Стефан Годоровић

(*Б. Перуничкић, ципирано дело, 228.*)

Ово писмо Стевана Добрњца, је прво досад познато писмо упућено Милошу из Добрња.

До 1821. године у пожаревачкој нахији нису постојали судови. Овакве спорове су решавали кнезови преко сеоских кметова. Ако неко у спору није био задовољан, ишао би ди-

ректно кнезу Милошу, па како он пресуди тако и остаје. Како је наведени спор кнез Милош решио - не знамо.

У још ровитој Милошевој власти била је веома раширена хајдучија по Србији, па и у околини Добрња. Мета хајдука биће и сама Добрњчева кућа крајем 1821. године.

Иако је у Србији владао мир, опасност од сукоба са Турцима је још постојала у појединим регионима. Тако на позив хомољског кнеза Милутина Петровића, Стеван Добрњац са војском одлази у Хомоље да спречи могући упад Турака из Видина преко Крајине. (*КК 21, 1820. -176, 177.*)

У овом периоду, у пожаревачкој нахији владао је општи старешински неред и нерад. Не зна се ко је старији, нико никога не слуша. Абдула се жали Милошу да му Добрњац не доноси редовно сакупљен порез. И остали кнезови раде свако на своју руку. Старешински момци и кнезовски сродници претворили су се у дахије. Милошев момак и цигански харачлија Симеон Логофет пише Милошу 18. јула 1820. године: "...никакве покорности и послушанија к старијим нема, већ један другоме судити почели су, нит се Абдула слуша, нит пак Добрњац, већ сами по својој вољи поступају у свачему". (*Мих. Гавриловић, Милош Обреновић, 502, 503.*)

Милошу је било познато овакво стање у пожаревачкој нахији. Да би овај неред сузбио и ставио рад кнезова под своју контролу, Милош почетком 1820. године наређује општи попис свих пореских и харачких лица и кућа у целој Србији. Тако би свако пореско лице плаћало порез и он би се тачно уносио у народну благајну. Спроведеним новим пописом Милош је постигао две ствари: прво, одредио је тачан број пореских лица која плаћају царски порез на земљу (харач), као и народни лични порез; друго, оваквим начином пореске евиденције Милош је стао на пут самовољи кнезова који су утајивали пореске главе, јер су у својим пореским списковима Милошу пријављивали мање пореских глава него што их је у ствари, а наплаћивали су порез од свих пореских лица по нахији.

Новим финансијским законом кнеза Милоша први нису били задовољни Стеван и Абдула, јер порез више нису могли да убирају по својим пореским списковима. (*Миша Пејровић, Финансије, 1, 152, 153.*)

Турци августа 1820. године почели су нахијским кнезовима да нуде берате (декрете) и независност од Милоша само да приме ферман (повељу турског цара).

У преговорима са Цариградом, Милош је добијао све веће повластице и учвршћивао власт. Турци су могли становати само у градовима, чиме спахије губе своја имања по селима и варошима. Милош је издао наредбу да се по нахијама купују турска добра, а нека је и сам куповао. Губећи економску моћ, спахије са везиром свој ослонац су једино виделе у нејединству кнежева и њиховом окретању против Милоша. “Шта сте везали за Милоша да вам он свима господари”, говорили су Турци. “Ви можете и сами сваки својој нахији бити готов господар, као и он. Од везира можете бурундију (службено пашино писмо) добити, и свако од своје нахије господар бити, данак сакупљати па везиру давати, дванајест нахија двањест кнезова све једно као и Милош можете бити”. (*Сјоменик 21, Кнез Милош њрича о себи, М. Ђ. Милићевић Београд 1893.*) Кнезови су сви сложено одбили турске понуде. Добрњац и Абдула су то учинили што су морали. Тежње ове двојице кнезова није била само да се отргну Милошеве власти, него да се ослободе и њега самог.

Марашли Али-паша (Марашлија) нарочити притисак је вршио на пожаревачке кнезове Марка Тодоровића Абдулу и Стевана Тодоровића Добрњца. Овом паши није се губила пожаревачка нахија због својих богатих природних добара. Марашлија у први мах није смео директно да се обраћа Стевану и Абдули, већ је то радио преко Алил алај-бега, а овај преко Хаџи Арслановића. Касније Марашлија почиње да води директну преписку са Добрњцем и Абдулом. Марашлија је успео са њима да постигне следећу нагодбу: 1. да се Добрњац и Абдула одметну од Милоша и прогласе самосталним кнезовима пожаревачке нахије; 2. да их у случају нужде Марашлија брани војском од Милоша; 3. да им Марашлија изради у Цариграду берате, као што је и Милош имао. (*Пејровићи, Грађа за историју кнеж. Србије, 1, 402.*) Једини услов би био да обојица кнезова буду потчињени њему. Марашлији се очигледно ни по коју цену није испуштала Морава и Ресава. (*Пејровић, Финансије, 1, 654.*) Како истиче Леополд Ранке, и у овом случају назире се тежња поделе Србије на покрајине зачета у

Првом устанку. Прихватањем и реализовањем погодбе са Турцима, Абдула и Добрњац би потпуно осамосталили ову област Србије источно од Мораве.

Учинивши им се ова понуда прихватљивом за остваривање и својих економских циљева, Абдула и Добрњац почињу у јавним иступима да критикују Милоша називајући га тиранином и мучитељем народа.

Стеван Добрњац кнез млавске кнежевине

Почетком 1821. године Добрњац и Абдула због својих клевета падају у Милошеву немилост. Пропусте у пореској политици Добрњца и Абдуле Милош је некако и толерисао, али њихово шуровање са одређеним турским круговима му се учинило веома опасним. Надзорника из Пореча Јоксима Милосављевића - Јоксу (потписивао се као Јосиф Милосављевић) Милош поставља за кнеза моравске кнежевине и за главног пожарвачког кнеза. Овим потезом Милош је практично лишио велике власти и привилегија Абдулу и Добрњца. Абдула је са незадовољством примио ову одлуку, али ипак пристаје на њу. Стеван Добрњац наговара Моравце да поднесу молбу кнезу да он и даље остане моравски кнез. Као разлог Моравци су навели Добрњчеву добру управу, а нарочито што су му се некад заклели на верност с тим да ће им он праведно судити. Молба Моравца, коју је написао извесни учитељ, одобровољила је Милоша, те он уместо моравске кнежевине Стевану даје на управљање млавску кнежевину. (*М. Гавриловић, Милош Обреновић, 2, 505.*)

По доласку за нахијског намесника, Јоксим Милосављевић био је стално на ратној нози са Добрњцем. Добрњац сада као кнез мале млавске кнежевине имао је све мање могућности да се Јоксиму супротстави. Јоксим је то гледао на сваки начин да искористи. Део Јоксимове испољене самовоље илуструје и следеће писмо Стевана Добрњца упућено Милошу.

Високо благодарни господару Милоше Обреновићу, народни управитељу народа српскога, нама милостиви господару здраво Јављам вашој висости господару како и ви сами знате да

сам ове године врло био оскудан за сено и ви сте се смиловали и мени сте ваше сено што је у Градишту било, поклонили, за које вам благодарим. И докле оно сено у Градишту трајало, било је у њему доста ортака, који су ми помагали разносити, докле смо га развукли сваки на своју страну и ја се вама до сада тужио нисам, а сада ми је нужда. Зато се вама жалим, имао сам неколико сена близу Пожаревца што сам од Турака траву куповао те сам покосио, па ми сада кнез Јосим она сена привукује у Пожаревац за своје коње а ја њему ништа рекао нисам. Волим вама јавити него се са њим карати. Али ми је жао господару и мислим да нисам дотле доспео да се моја добра узимају у бегалук. А посебно молим вас господару ако бисте ми допустили ових пет шест села моравских што су близу моје куће да се овде нађу код куће за сваки посао, зашта су млавска села подалеко и на брзу руку не могу ми доћи кад би ми затребали.

1. марта 1821.

У Добрње. Стефан Тодоровић

(Б. Перуничкић, *ципирано дело*, 252.)

Из овог Стевановог писма видимо Милошеву великодушност према њему, исказану у поклону свог градиштанског сена. Милош је поседовао многа имања у околини Пожаревца и преко Дунава у Влашкој. У околини Пожаревца имао је имање зваано Морава, имање у Дубравици, Забели, Клепечки (било власништво Миленка Стојковића), Рамском риту, Бресту, ливаде у Градишту и Рјечкој, воденице на Млави, код Црнића. (*Миша Пејровић, Финансије, 1, 407, 403.*)

Кнезови су имали право да користе народ за кулук у своје потребе. Из наведеног писма се види да је Стеван изгубио ово право у моравским селима због смене са дужности моравског кнеза, а млавска села на која је имао право била су му неподесна за ову потребу. Зна се из усменог казивања да је фамилија Шишмана у Добрњу кулучила код Стевана Добрњца.

Када се овако Јоксим односио према добрима Стевана Добрњца као кнеза, можемо мислити тек како се односио према обичном народу. На Јоксимовој страни су били и још неки кнезови у пожаревачкој нахији. Међу њима је предњачио Милутин Петровић, кнез хмољски, брат Хајдук-Вељков. Њихов сукоб са Стеваном био је и разлог више за Стеваново учешће

у завери против Милоша у саучесништву са Абдулом.

Турска понуда Абдули и Добрњцу да могу бити независни од Милоша, Милошево реаговање на ову понуду и смењивање Абдуле и Добрњца са ранијих положаја (а тиме и губитак својих привилегија које су имали у пожаревачкој нахији) и незадовољство у народу због великих пореза, покушавају да искористе Абдула и Стеван за побуну народа против Милоша.

Добрњац и Абдула дижу буну

Крајем фебруара 1821. године Милошеви односи са Добрњцем и Абдулом били су још добри. Њих је Милош са осталим кнезовима позвао у Крагујевац, на саветовање, због избијања буне у Влашкој, која је претила да се пренесе у Србију. Милош тада није ништа необично приметио у понашању ова два кнеза.

Почетком 1821. године хетеристи у Влашкој дижу устанак против Турака. Хетеристи су од Милоша тражили да то исто он учини у Србији. План хетериста за ослобађање хришћанских народа од Турака под вођством грчке Хетерије учинио се Милошу нереалним и одбија њихову понуду.

Писмом од 26. марта 1821. године Милош се обраћа Миленку Стојковићу и Петру Добрњцу у Влашкој, који су се прикључили хетеристима, да се не шале главом и да не покушавају буну из Влашке да пренесу у Србију.

Високоблагодарној господи

Миленку Стојковићу и Петру Добрњцу

Дошао сам до сазнања да сте се и ви придружили влашкој револуцији. Сумњајући куда су ваше намере усмерене не могу да пропустим да вам са дозволом нашег часног везира не пошаљем ово писмо. У њему вас извештавам да је народ наш, који се хвала Богу, по милости великог и непобедивог Султана у највећем миру и благостању налази упутио преко својих пуномоћних кнезова у Цариград молбе своје отоманском престолу и очекује царски указ, потврду на заснивање права и учвршћење благостања. Народ захваљује Богу и цару и очекује ускоро по обећању великог Султана потврђивање оваквих права, а затим обавезаће се пред високим престолом

свом цару до смрти веран да остане и против сваког нарушиоца мира овог и последњу кап крви да пролије. Из овог судити можете да ако би ви или неки други покушали да овај мир, тишину и спокој народни наруше, добићете оно што вам припада, јер ће народ наш сједињен с Турцима нарушитељима спокоја свога отпор дати и њихову неразумну дрскост најоштрије казнити.

Бр. 315 Врховни књаз Србије

26. март 1821 М. Обреновић

у Крагујевцу (*Пећровићу, Грађа за исџорију, 2, 224/225.*)

Истог дана Милош пише и Марашлији у Београду.

26. марта 1821. године

Врховник Србије кнез

Милош Обреновић

Са осталим народом српским

Везиру Београдском

Марашли Али-паши

“... И тако по својој поданичкој дужности и верности најмилостивијем Султану не изостављам да јавим, да се двојица наших раније чувених овдашњих старешина Миленко и Добрњац међу онима налазе са довољним бројем бећара скупљених у Влашкој. Ја нисам сигуран да се ова двојица неће на сваки начин постарати да део народа у пожаревачкој нахији на своју злу страну привале И тако сам ја у договору са кнезовима за добро пресудио да са вашом дозволом пошаљем једног посланика нашег са писмом код наведених бунтовника и објавим да се они ни у ком случају не би усудили да прођу на нашу страну. У супротном случају ми, Срби, сагласно са тобом честити Везиру трудићемо се да им пружимо отпор...” (*Пећровићу, Грађа за исџорију, 2, 226.*)

И док је Милош писао ова писма и био заузет влашком бунном, Абдула и Добрњац оглашавају своју намеру за буну против Милоша. За остваривање своје намере Абдулић и Добрњац почињу да траже саучеснике по пожаревачкој нахији. Требало је прво задобити угледне људе и кнезове по целој нахији, јер би они за собом повукли и обичан свет. За ову сврху Добр-

њац и Абдула користили су различита средства. Народу су говорили да треба бити припреман за војску, јер се очекује турска најезда (постојала је реална опасност). Неке старешине су поткупљивали новцем и обећањима да ће добити боље положаје, а нису се устручавали ни од претњи. Неки кнежеви су и обећали Добрњцу да ће бити уз њега у борби против Милоша. Ово обећање Стевану и Абдули дали су Милутин Гавриловић из Средњева, кнез кнежевине печке, Петар Милосављевић из Крушевице, кнез кнежевине звишке. Осим ове двојице уз Добрњца пристају и кнезови рамске и голубачке кнежевине. Оваквим својим активностима Добрњац и Абдула у прво време задобијају велики број људи за буну против Милоша.

За наоружавање својих људи Добрњац је у свом подруму и подруму брата Николе лио куршуме и правио фишке. Због могуће борбе са Турцима Добрњац је са Абдулом још раније куповао муницију и оружје. За ову потребу Добрњац је набавио и један топ и склонио га у свом винограду. Све ово наоружање Добрњцу је сада добро дошло за потребе буне. (*Пејровићи, Грађа за историју, 1, 406.*)

Абдула и Добрњац највише су зазирали од Јоксима, главног пожаревачког кнеза, као и од Милутина и Миљка (браћа Хајдук-Вељка). Знали су да су ова тројица врло одана кнезу Милошу. Било им је стало да у својим редовима нарочито имају Миљка, јер је он важио за веома храброг и одлучног човека. Абдула и Добрњац одлазе код њега да му саопште своју намеру и задобију га за своје циљеве. Испоставило се касније да је то била његова велика грешка. Миљко одбија учешће у завери и ако му је нуђен велики новац. Одговорио је “да више воли Милошеву пару него њихов дукат”. (*Леополд Ранке, Српска револуција, 157.*) Абдулину и Добрњчеву причу Миљко саопшти Јоксиму, а затим обојица одлазе у Крагујевац 28/29. марта 1821. и обавештавају Милоша о одметању Абдуле и Стевана од њега. Абдула и Стеван су увидели да су учинили велику грешку. Грешку су покушали да исправе, “па пошаљу напред у Црни Вр’ своје људе да их из заседе на путу побију. Но Миљко кад на заседу удари, потегне пиштољ, јуриши на заседу вичући: Стани курво, растера ји и продре у Крагујевац и ту заверу открије Милошу”. (*Пејровићи, Грађа за историју,*

1, 429; *K. Ненадовић, цитирана књиџа, 2, 777.*) Извештај који је Јоксим поднео Милошу био је доста накићен неистинама преувеличавајући стварну опасност од бунтовника. После њиховог састанка са Милошем овај нареди неким кнезовима и својој браћи Јеврему и Јовану да са неколико стотина људи крену ка Пожаревцу и тамо чекају његова даља упутства. Прво што је Милош помислио јесте да су Петар Добрњац и Миленко већ прешли из Влашке у пожаревачку нахију.

Стеван Добрњац имао је прокламацију хетериста. Прокламацију му је послао брат Петар Добрњац који се прикључује Влашком устанку хетериста у борби против Турака. Хетеристи су били кивни на Милоша, као што смо већ истакли, због његовог одбијања да им се прикључи и започне рат против Турака у Србији. Отуда су були заинтересовани за Стеванову и Абдулину буну у циљу обарање кнеза Милоша. (*Пећровићи, Грађа за историју, 1, 404.*) Изгледа да прокламација хетериста за Стевана и Абдулу је била само мртво слово на папиру, јер су се више уздали у помоћ Турака за остваривање својих циљева него што су бринули о њиховој буни у Влашкој.

Одмах по сазнању од Јоксима за буну, Милош 29. марта 1821. године наређује Пери Вулићевићу да затвори све путеве од Смедерева ка Пожаревцу. Истог дана Милош шаље свог брата Јеврема, Проту Ненадовића и Гаврила Николајевића Милосаву Ресавцу у Свилајнцу да позову бунтовне кнезове на предају и покорност.

Стеван и Абдула су се налазили у Добрњу. Одбили су Јевремову понуду о свом одласку у Свилајнац и предаји. Јеврем у договору са наведеним кнезовима шаље Проту Ненадовића у Добрње на преговоре са Стеваном. Прота је уверавао Стевана и Абдулу да им ништа неће бити ако се предају и да ће сви они молити господара за њих. Добрњац и Абдула одбијају Протине понуде, и он се из Добрња враћа у Свилајнац необављена посла. Милош се љутио на Јеврема због попуштања бунтовницима. Сматрао је да “би требало они к вама на покорност да дођу”. (*Пећровићи, Грађа за историју, 1, 405-408.*) Стеван Добрњац и Абдула су још мислили да нешто могу урадити. Држе збор у Кули. Међутим одазив народа је био слаб. (*М. Гавриловић, Милош Обреновић, 2, 507.*)

Милош је видео да Стеван и Абдула немају поверење у речи изасланика, па је покушао још једном да им се директно обрати. Шаље им посебно писмо 30. марта 1821. године.

Кнезовима нахије пожаревачке

К Марку Годоровићу и Стефану Годоровићу

У најбоље време, после двадесетогодишњих страдања и проливања крви народа српског за мир и спокојство своје засја нам се светлост царске милости по нашој жељи. Но на велику жалост и несрећу рода нашега дође до мене глас да сте вас двојица кнезова, највећи ослонац сигурне среће решили да је разрушите и у коначно ропство нас баците на жалост, тугу и срамоту нашу пред целим светом без икакве потребе. Зашто, браћо ако Бога знате! Ако сиротињу бедну која се лако сада смирила не жалите зашто своју част и славно име претвористе у време најбољег мира у разбојничко и незахвално име. Ако вас је неко преварио и на то наговорио зло сте учинили. Ако сте по својој памети учинили и горе сте поступили. Немојте ни у ком случају мислити да ћете по вашој жељи на крај изаћи са таквим поступком, нити ће сиротиња своје фамилије у највећем спокојству узнемиравати и своја добра давати да се грабе.

Ја вас овим својим писмом саветујем да одустанете од таквог безбожног и срамног пред светом дела и да се смирите код својих домова и са осталом браћом да радите часним путем којим смо кренули да народ наш уведемо у сигурност и мир.

Ако одмах не одустанете од тог незаконитог дела, ја ћу најбрже што могу са осталим народом принуђен бити да вас на насилан начин принудим и како ће вам бити то лако можете знати; а за старање које ће сиротиња трпети Бог ће од вас рачун тражити.

Ако вас је на то неко наговорио (као што знам да јесте) одустаните, сигурно се надајте да ћете живи и у пуном поштовању остати. Ако упорно останете при злоделу свом онда сву несрећу ваше фамилије због губитка вашег живота вашој непослушности припишите.

Са жељом да због народне и ваше среће послушате мој савет, по жељи народној остајем.

Бр. 338

30. март 1821. Год. (Пејировићи, Грађа за исјорију, 1, 435-36.)

Марашлија добро упућен у ток догађаја упућује поруку Милошу: Народ у пожаревачкој нахији подигао се против њега, али за ово не треба да страхује јер ће турске чете тамо отићи да буну утишају. Милош је везиру одговорио: Не дирај ништа пашо, ја сам знао за буну и пре тебе, а свршићу с њом и без тебе. (*Куниберџи, гр. Барџоломео, Српски устџанак и прва владавина Милоша Обреновића 151-154; Сен-Рене Таљендије, Србија у 19. веку, 328.*) Везир је био стварно и послао 200 људи под изговором да иду за Смедерево. Да би спречио долазак Турака у Пожаревац, Милош помера скеле са Мораве. Турке сачекује Милошев брат Јеврем који је из Свилајнца кренуо 30. марта, а у Пожаревац стигао 31. марта. Мирним путем, уз помоћ Пере Вујичиног, успева да одврати Турке од уласка у Пожаревац и врати их у Смедерево. Јеврем је известио Милоша 31. марта да је приликом његовог уласка у Пожаревац народ било миран, да се чуди овој буни, да ни сваки педесети није ни чуо за њу. У извештају Милошу Јеврем наводи да је Добрњац само са десет момака отишао из Пожаревца. (*М. Гавриловић, Милош Обреновић, 2, 507/508.*) Јеврем је у Пожаревцу прочитао Милошеву прокламацију упућену Пожаревљанима у којој он изражава своје задовољство што се нису прикључили бунтовним кнезовима Добрњцу и Абдули.

Милош је још једном покушао Добрњца и Абдулу да приволи да се окану буне, иначе ће носити све последице ако до проливања крви дође. Милош 2. априла пише Јеврему у Пожаревцу.

“... Брат Јован и Топаловић узеће пут ка Добрњу. Кнезови Милета и Милоје доћи ће са 150 момака од Левча тамо. Притом старајте се на сваки начин да их живе ухватите и закажите свим старешинама и народу и момцима нашим да исто тако поступају. Пошаљите људе да их зову, нека улудо своје животе не губе, примите их на реч, ја им живот узети нећу”. (*Пејровићи, Грађа, 1, 452.*)

Милошеве активности око слања великог броја људи према Добрњу сигурно нису биле непознате Стевану и Абдули, који су се налазили у селу. Почиње код њих да се јавља сумња у успех буне. На вест од своје браће Јеврема и Јована, Проте Ненадовића и Милосава Здравковића да побуњени кнезови моле за милост, Милош мења своју одлуку и јавља

им да он лично никакво зло неће да им учини, али је тражио да за учињени преступ буду суђени ”у собранију свих кнезова”. Ово је у неку руку значило и пресуду на смрт, с тим што не би била директно изречена од Милоша. (*Гавриловић, Милош Обреновић, 2, 509; Пејровићи, Грађа, 1, 456.*) Иако су помишљали на предају, Стеван и Абдула тек сада то нису смели да ураде.

Пошто су пропали сви Милошеви покушаји да се Стеван и Абдула предају, Милош 3. априла издаје команду да се крене силом на побуњене кнежеве који су се налазили у Добрње. Сва војска спремљена за угушивање побуне 4. априла кренула је према Добрњу. Милош је издао наредбу свим кнезовима који су пошли у акцију: “Свршите час пре, на сваки начин старајте се живе их похватати, јер ће нам бити од велике користи. Обећајте тврду реч, само нека дођу и ништа свом животу и малу да се не боје”.

Милошу је посебно требао жив Стеван. По његовом сазнању код њега су била Марашлина писма, којима би Милош доказао турску умешаност у ову буну. Друга потреба за живим Стеваном била је и та што је он код себе имао велики новац од сакупљеног пореза.

Не дочекавши Јована са војском тог 4. априла 1821. године, Стеван успе срећно да се провуче кроз постављене страже Милошеве војске и преко ћупријског атара умакне у Параћин код Турака. Параћински муселим због могућих последица не задржава Стевана у Параћину, већ га шаље Шашит-паши у Лесковцу. Тако Шашит-паша, најљући непријатељ Петра Добрњца са Делиграда (од чијих је кумбара Петар био рањен), постаје заштитник његовом брату Стевану.

Када је Милош чуо за Стеваново бекство из Добрња био је веома љут на своје људе због њихове несмотрености. Одмах је издао наређење браћи Јовану и Јеврему: ”Ако Абдулу жива или мртва у руке добавите..., дајте народу том на вољу да обојици кнезова мал разграби, коме шта допадне. Притом ни од вас двојице који, нити од других кнезова да се није усудио узети нешто што и пола паре вреди. Саветујте их да не би што у децу дирали или да се не би између себе око пљачке побили. (*Пејровићи, Грађа, 1, 416.*)

О понашању Јованове војске код Стеванове куће у Добр-

њу Стеван каже: ”... Када је дошао господарев брат Јован код моје куће, он није тео утишавати и добрим поступком да поступа, но како је дошо одма је распустило војску арати и пленити...те су моја деца ко ропчићи. То сам добио што сам служио и господара Милоша и народ да ми деца данас просе једну кору хлеба, зато нека Бог праведан свакога по своме делу пита”. (*М. Гавриловић, Милош Обреновић, 2, 511.*)

Шта се стварно тих априлских ускршњих дана 1821. године дешавало у самом Добрњу, које је тада имало нешто више од тридесет кућа, нема писаних трагова, а ни усмених казивања. У изворима се наводи да је Стеван око себе имао “доста људи”, па до броја од десет момака. Број Милошеве војске и његова преписка са осталим кнезовима изгледа да је дала резултате, и људи су уплашени напустили Стевана. Топ у Стевановом винограду и остало оружје које су Стеван и Никола имали код себе остаје неупотребљено. Сигурно је једно: Добрњци су у последњем тренутку остали по страни ове побуне. Само тако су могли да сачувају своје животе и имовину. Стеван им ово никада неће опростити. И Никола изгледа да је посумњао у успех буне свог брата Стевана. Неки каснији поступци према њему од стране Милоша на то указују. Као што ћемо касније видети, Милош није Николину породицу селио из Добрња заједно са Стевановом, користио је Николу за преговоре са Стеваном код лесковачког паше, а Николину имовину задњу конфискује после њиховог коначног протеривања из Србије 1823. године.

После Стевановог бекства Абдула остаје у Добрњу. ”Остављен од свију, само са једним момком, Абдула се још три дана крио по луговима око Добрња. Гладан, бос, издрпан и намучен изашао је 8. априла из шуме и предао се господар Јеврему”. (*Пејровићи, Грађа за историју, 1, 417.*) На основу усменог предања Абдула је ухваћен у луговима изнад Добрња (Попова бучина) на путу који води из Добрња за Петровац.

Зашто су се Стеван и Абдула раздвојили? Да их ли је на то натерала невоља, или су то договорно учинили? Мих. Гавриловић наводи да су обојица хтели да се упуте пут Пореча како би прешли у Влашку, али су се због потере раздвојили. Стеван је успео да умакне у Параћин, а Абдула је остао у мо-

равским луговима, где је и ухваћен.

Браћа Петровић наводе да када се сазнало да је Стеван нашао заштиту Турака, скоро сви људи напуштају Абдулу, и он се предаје Јеврему Обреновићу у луговима код Добрња. Из навода браће Петровић и усменог предања произлази да Абдула није са Стеваном ни кренуо, већ је остао у селу и да је имао некакву комуникацију са Стеваном.

Стеванова породица из Добрња је поведена заједно са ухваћеним Абдулом пут Пожаревца. Породици Стевана Добрњца Милош одређује место боравка - Стојник код Аранђеловца. (*Г. Занеџов, Населениџо по Долинаџа на Велика Морава, Софија, државна печатница, 1918, 27.*) Добрњчеву породицу Милош ће касније користити за преговоре са Стеваном у Лесковцу. Милош је покушао уценом Стеванове породице да га примора да се врати из Лесковца. Абдулу Јеврем Обреновић одводи Милошу у Крагујевац, који га одмах баца у окове. Како је мишљење Милош имао о Добрњцима Стевану и Петру после буне најбоље говори његово писмо упућено Младену Миловановићу, Јакову Ненадовићу и Луки Лазаревићу у Хотин 1. августа 1821. године.

“... Ја сам после једва могао Абдулу и целу Добрњчеву фамилију спасти од разјареног народа пожаревачког, који су му, како и Добрњчевим старим, хтели дати име издајника Бранковића. Ево како и овај проклети род Добрњчев овде оставши тражи пут својих предака и хтедоше народ без потребе подвргнути јарму турскоме, којим осведочи пословицу српску: Ивер од кладе далеко не пада.” (*Пејровићи, Грађа за историју, 1, 476.*)

Стевановим бекством из Добрња и хватањем Абдуле окончана је њихова побуна против Милоша. Успешном окончавању буне допринело је благовремено њено откривање преко Милошевих верних кнезова и брза акција на терену. Вукашин и Никола Петровић наводе да је буна била у периоду од 29. марта (када је Милош сазнао за буну) до 8. априла 1821. године (предаја Абдуле) по старом календару.

Узроци и последице буне

О узроцима Добрњчеве буне већ је било речи. Узроци се своде на ласкаву турску понуду за привилегијама коју су Стеван и Абдула олако прихватили, донекле и на ратне догађаје у Влашкој, али и на самовољу кнеза Милоша.

За Добрњчеву буну Милош је у први мах покушавао да сву кривицу свали на турске кругове у Србији, јер је имао чврсте доказе о њиховој умешаности у њу. Убрзо је Милош видео да ће од овога имати слабе користи. Требало је извести Порту о протеклим догађајима у пожаревачкој нахији и именовати кривца. Стога је Милош покушао кривицу да пребаци на Петра Добрњца, који се био прикључио Влашком устанку: да је управо “вагра” са те стране била убачена у Србију. Отуда је Милош предлагао Марашлији да се заједно у том смислу обратe турској Порти. На овај начин Милош је сматрао да и он и Марашлија скидају са себе сваку одговорност за ове догађаје. Међутим, Марашлија је известио Порту да су унутрашње прилике у Србији учиниле да се кнезови побуне, па је Милош у неку руку крив, јер је он одговоран за чување мира у Србији. Да је буна била изазвана од стране Петра Добрњца из Влашке против Турака Стеван не би ни бежао код њих. Овако срочен Марашлин извештај Порти Милош се у први мах нећкао да потпише.

На крају Милош, у свом стилу, пише писмо Марашлији у коме поред осталог каже: “Ја сам до јуче тако премишљао, док нисам Абдулу и различита његова и Добрњчева писма у руке добио. Овај ухваћени усмено сведочи, а нашавши се ова прокламација међу осталим Добрњчевим стварима довољно потврђује да су они савршено споразумевање са влашким бунтовницима имали, а тебе честити девлетија хтели су лукавим својим доказивањем преварити и раздвојити нас двојицу, докле би боље свој план окончали.”

Како ни Милошу ни Марашлији даља расподела око ове буне нису ишла у корист, она брзо постаје заборављена. Марашли-Али паша умире у Београду 21. августа 1821. године. (*Пејровићи, Грађа за историју, 1, 425, 479 ; М. Гавриловић, Милош Обреновић, 2, 511.*)

Сам Милош као узрок буне наводи: “Један стари спахија по имену Хаџи-Арслановић својим речима окрене ми моје две поглавице Марка Абдулића и Стевана Добрњца, са овима имао је пак споразум и Милосав Ресавац. Они се пак по наговору истог спахије побуне да се отргну од мене. Овај им спахија обећавао и помоћ везируву ако би им требала. Када ово дознам скупим људе и пошаљем против бунтовника. Тако ове бунтовнике на најлакши начин растерам, и народ опет доведем у мир. Добрњац утече Турцима а Абдулића жива ухватим”. Милош се даље хвалио да је једног спахију ухватио и добро га казнио. Педесет добрих по туру му натоварио. (*Своменик 21, Кнез Милош њрича о себи, М. Ђ. Милићевић, Бз. 1893.*)

Покушај Абдуле и Добрњца да се осамостале од Милоша није проузроковао озбиљна материјална разарања нити жртве. Мита Петровић у Финансијама обновљене Србије наводи да је за осам дана Добрњчеве и Абдулине буне потрошено из народне касе 3272,20 гроша.

Жртве су били једино актери у овој авантури Абдула и Стеван. Они су олако схватили спахијску помоћ, преценивши своју популарност у народу. Узалуд су Абдула и Стеван народу говорили да је све Милош у “лико завио”, јер колико порез од везира дође толико још за себе узима. Народ је било тешко подигнути директно против Милоша, без обзира на све недаће којима су били људи изложени од њега и његових чиновника.

У игри новца кроз порезе, а и у трговини тешко је било Милошу доскочити. Милош није трпео економску конкуренцију и јачање појединаца па је и то разлог више да се са Стеваном и Абдулом обрачуна. Међутим, буна је Милоша ипак уплашила, што се види из веома живе преписке са турским круговима, а и српским старешинама у време буне. Да је Милошев страх био велики види се и по томе што је дигао велики број људи ставивши их под команду своје браће Јеврема и Јована. Из Добрњчеве и Абдулине буне Милош је извукао поуку да ослонац у својим кнезовима не може да тражи докле год учествује у подели власти са Турцима, али и у начину свог владања. Милош је после Добрњчеве буне свом брату Јовану, који је остао у Пожаревцу, поручио ”да слуша жеље народне, а народу казује како нико нема права, ни власт да га злоставља.”

Стеван Добрњац код лесковачког паше

После Стевановог бекства у Лесковац турском паши и Абдулине предаје Милошева војска је распуштена, а Стеванова и Абдулина непокретна имовина конфискована и доцније продавана за намиривање дугова. Покретна Стеванова имовина у Добрњу била је разграбљена и разнета од стране војске, али део стоке је остао и касније продаван за намиривање његовог дуга.

Милош је такође наредио да се од Добрњца и Абдуле конфискује оружје и муниција. Он 24. априла 1821. године пише брату Јовану: "У Добрњца има један топ, за њега зна Станислав скелеција, за кола и осталу опрему топовску зна Јокса; једно буре и повише барута има у пивници Абдулиној; код куће у Лучици 3 сандука фишека, један барјак, канаф и остале ситнице, и један бакрач има код Миладина у Смољинцу; 1 калуф од 12 куршума код Абдулине куће; код Добрњчева брата Николе у пивници има једно буре барута. Ово све да помешају са Абдулиним пртљагом и да донесу овамо... Топ да извуку до Прхова и ту да закопају и нико да незна осим наши момци". (*Пејровићи, Грађа за Исиџорију, 2, 14.*)

Незаштићеност Стеванове куће за време његовог избеглиштва код лесковачког паше новембра 1821. године користи хајдучка дружина из Жабара и пљачка остатак добара, што Милошеви људи нису успели да однесу. Веома опасну хајдучку групу из Жабара чинили су: Ива, Матеја, Манојло и Стојимир. Они су у "сагласију на Добрњчеву кућу ударили и поарали... Матеја је арао у Породину са неким Костом, а у Добрни са Мијаилом из Брзовода и с Манојлом..." (*Мирољуб Манојловић, Жабари 1998. 31; Перуничкић, циџирана књиџа, 295.*)

Крајем априла 1821. године Милош смењује са кнежевске дужности Стевана Добрњца. Уместо њега, за кнеза млавске кнежевине поставља Петра Грчића из Свине. За намесника пожаревачке нахије јула месеца исте године поново као оданог човека наименује Јоксима Милосављевића. (*М. Гавриловић, Милош Обреновић, 2, 512.*)

Пошто је имао Абдулу у својим рукама, Милош је то хтео и са Стеваном. Милош тражи од Шахит-паше да му испору-

чи Добрњца из Лесковца. Мула Салија, кнежев писар за турски језик, два пута је ишао у Лесковац не би ли Шашита убедио да Стевана врати у Србију. Милош у писму Шашит-паши од 22. априла 1821. године моли да убеди Добрњца да се врати, а он му даје чврсту веру да се Добрњцу ништа неће десити и да ће код своје куће моћи да седи. Ако дође, само да му положи рачуне од царског пореза.

Из писма Милете Радојковића Милошу од 25. априла 1821. године види се да Шашит паша нема намере да Стевана Добрњца враћа у Србију.

Високородном и Милостиовом Господару Милошу
врховном српском књазу и покровитељу
Здраво

Ми покорни ваши служитељи јављамо вам како смо оту-да приспели овде код наше куће, тако нађемо једнога човека и посласмо у Лесковац да ради Стевана Добрњца види: јели онде, јели отишо некуд. И он га је нашао онде код Шашит паше у конаку. И пошто му је одредио конак код једног мумштије и таин му даје. А коње пустио на чаир сва три. Једнога отпремио од момака доле код куће да види шта му је урађено, али незнаде да ми каже јели Јована писара или је Милоша отпремио. А тај је човек био уочи Ђурђевдана тамо и тако нам је казао. И отишо сам код Сејди Менште у Крушевац. И онај као тајно показује да га неће послати Шашит паша овамо, Добрњца, нити ће га слати у Стамбол но ће код себе да га држи...

1821. априла 25. слуга покорни Милета

Радојковић, остајем на служби вашој (А. С. КК (12). -110.)

Из дела наведеног писма Милете Радојковића упућеног Милошу види се намера Шашит-паше да Добрњца држи код себе, али постојала је могућност да га пошаље и у Стамбол. Из писма такође сазнајемо да је Стеван из Добрња побегао само са писарем Јовом и момком Милошем. У историјској литератури наводи се различит број људи са којима је Стеван из Добрња побегао у Лесковац. Браћа Петровићи наводе да су са Стеваном отишла два момка и један Грк. Мих. Гавриловић такође наводи два момка и једног Грка. Нил Попов каже да је са Стеваном отишао само његов писар. Вук

Божодорожном и Милостивом Господе Т. Милош
верном и Родном Кудзе и Попрови телю
Здравствуйе

Мя Попрови ваши Сиротели вма авляю наповно
суду = Прислани - вде - Попр. наше. 1825 мамо наповно одного
Павла и Покламо - у Лесковцу Заради Степана доврнуца
да види ели - вде ели оташав не 1825 и внз
нашата - вде - вде шашинат наше у Конак -
и Пашинат - вде шашинат Конак Попр едного мехди
с - авлаинат дас - а конт - тушият - наша сво тари
едного впрелият вде Конак наша доло Попр 1825
даради шаше дурдино андрей данил Попр
ели авла Павла или Милоша впрелият
ата - Томск ав уби Пуртаса доло Самос
ав - авла наше Покла ав авла шашинат Попр
Суди менче - у Лесковцу - авла наше Паша авла
Покла дато наше Покла шаше Паша авла
доврнуца наше Судат у Конак Попр шаше
Суде дато дрого - авла Покла шаше Паша авла
дасу тамо - авла шашинат наше Паша авла наше
авла шашинат - и Покла шашинат и Покла шашинат наше Паша авла
тамо авла шашинат у Конак дато авла шашинат дато
Судат Покла шашинат дато шашинат дато Покла шашинат
ав ви шашинат шаше вде авла наше авла шашинат наше наше наше
наше наше дато шашинат шашинат шашинат шашинат шашинат
Покла шашинат шашинат - авла шашинат шашинат шашинат шашинат
наше авла шашинат шашинат шашинат шашинат шашинат

1825 - април 25 - Свта Попрови Милоша
ради ко вите Степан
наше родне ваче

Стеван Добрњац се налази код њаше у Лесковцу са
шсаром Јовом и момком Милошем

вели да је Стеван побегао са својим писарем и једним момком. Из писма Милете Радојковића Милошу видимо да је Вук у праву. Са Стеваном, у Лесковац отишли су његов писар Јован и момак Милош.

Иако је имао сазнање да Шашит паша неће Стевана Добрњца да враћа у Србију, Милош не одустаје од своје намере да Добрњца има у рукама. Милош пише друго писмо Шашит-паши 6. маја 1821. године: "Само ја тебе молим ч. девлетлија, пошаљи ми Добрњца у Крушевац или у Параћин к твојим ајанима, а ја ћу от отуда послати његове коџабаше и кнезове, нека га нађу и нека ми издаду царске мирие, кое пореза, кое чибука, кое от скела, преко 100 кеса новца, а после твои људи могу Добрњца са његовом свом фамилијом и малом повратити к теби натраг". (*Пејровићи, Грађа за историју, 1, 472.*)

И поред Милошевих писама и посредовања Муле Салија, лесковачки паша одбија да изручи Стевана. Милош тражи друга средства да приволи Стевана да дође у Србију. Шаље његовог брата Николу за Лесковац на преговоре са Стеваном и уједно тражи да Никола измири његов дуг од пореза. Никола са пасошем одлази за Лесковац, али не успева да убеди брата да се врати у Србију. Милош новембра 1821. наређује продају једног дела Стеванова имања на рачун његових поверилаца, а остатак да се прода за рачун народне касе. Стеван обећава Милошу да ће се вратити у Србију. На ово Стеваново обећање Милош зауставља продају остатка његове имовине. Стеван одржава своје обећање и долази лично Милошу у Крагујевац крајем децембра 1821. Враћа се поново за Лесковац, и уз јемство Шашит-паше и веровању Милошу на реч да може слободно живети, почетком 1822. године долази у Србију. (*Пејровићи, Грађа за историју, 1, 470-472; М. Гавриловић, Милош Обреновић, 2 513- 514.*)

Милошево попуштање пожаревачким кнезовима Добрњцу и Абдули, као и неким кнезовима у ваљевској нахији, у којој су Турци такође планирали побуну, није наилазило на одобравање његовог брата Јеврема. У писму Проти Ненадовићу Јеврем Обреновић из Шапца наводи:

Пречасни господ. Ненадовић

Здраво.

“... Чему ћемо се ми надати и на што нас зову у Крагујевац полак знам. Јаћу у суботу бити у Ваљеву, рад сам и вас тамо наћи, онда видећете то све што се пише, залуду си Абдулу и Добрњца гонио, сад си ти онај, а они су поштени - Чућеш и више, а што је најгоре ето видиш. Поздравите куму и проче (остале) све у дому вашем, ја јесам ваш благожелателни кум”.

У Шапцу 28. Новембра 1821.

Јефрем Обреновић (*К. Ненадовић, ципирана књига, 389.*)

Милош 13. јануара 1822. пише Јоксиму: “за стоку Добрњчеву никаквих брига да нема јербо Добрњац сада долази кући, који ће своју стоку примити и са њом управљати по својој вољи”.

Милош 12. јануара 1822. године и Абдулу пушта на слободу.

Повратак Стевана Добрњца у Србију

Почетком 1822. године Стеван Добрњац се враћа у Србију. Због сваке сигурности од нове завере Милош Стевану у прво време ограничава слободу и одређује му место боравка Стојник, односно Крагујевац, с тим да он по потреби може

Милош Обреновић

Љубица Обреновић

Јован Обреновић

Јеврем Обреновић

Милутиин Пешировић

да долази кући ради својих послова.

Јоксим Милосављевић није могао поново да поднесе Стеваново присуство у пожареважкој нахији. При сваком Стевановом доласку у Добрњу настављао је са нападима на њега. Тако шаље писмо Милошу у коме оптужује Стевана да је у Добрњу сазвао кметове и подстрекава их на непослушност властима у Пожаревцу.

Ваше високородније нам милостивејши господару

Неограничена ваша је милост бунтовнику Добрњцу, који је на вас оружије подигнути хтео живот опростила и кући истина да сте га послали за неколико дана што мени није дато испитивати зашто. Но он милостиви господару како је у Добрњу дошао тако је сазвао кметове код себе на саветовање и говорио им је: ја сам вас ради страдао то јест за ваше избављење од некаквог јарма и у невољу пао сам. Ви треба да молите господара за мене, где после ових речи његових нашли се кметови неки из његове секте који по народу простиру речи, док нам био господар Стева овако нагло порез никада није тражен био, а сад изгубисмо свог господара морамо трпети свашта. Добрњац је натеривао околна села те су му дрва вући морала, такође и јечам онај који је из Млаве код вас поднет код њега је истоварен. Но ја сам одмах Ђуку послао да иста села онолику суму јечма морају наново у Крагујевац носити. Брат Милутин пошавши са кусуром од пореза у Пожаревц сврати се у Добрњу и ту се скупе неки поштени кметови и покажу му све то и како он скупља своје старе момке и по вилајет шаље их да му које шта истерују, говоре и то, да ће у будуће тако он да поступа, то ће сами они доћи код вас и неку жалбу представити. Ја када сам разумео за све ово учиним наредбу пробе ради да они који су њему носили дрва и код мене да носе, која не само за себе потражујем него и војводу и магистрат с дрвима снабдети морам. Неки добровољци донели су дрва, а неки су коначно од послушности одтргли, говорећи да њима нико забранити не може Добрњца слушати, а за Пожаревац неће више да знају ништа. Из овога шта може произаћи на ваше здраво расуђивање остављам. а и у будуће ако би више шта радио ја му се супростављати не могу, јер од вас упуста немам шта ми треба у таквом случају предузети.

У Пожаревцу
3. фебруар 1822.

При којем остајемо
Вашег високородија
покорнејше слуге
Јосиф Милосављевић

Милутин Петровић кнез омољски

(Б. Перуничих, цитирана књиџа, 304.)

Стеванов састанак са кметовима у Добрњу дао је половичан резултат у његовој одбрани код Милоша. Један од већ наведених “поштених” кметова био је и сам добрњски кмет Михаило Поглавар. Он се изјаснио као Милошев поданик 4. и 10. децембра 1821. године у Кули и Раброву на скупу угледних сељана и кметова моравске кнежевине. Том приликом кметови су се заклели Милошу на верност и обавезали се да ће преступнике предати властима, “у будућим заповестима и у сваком позиву до последње капи крви истрајати и извршити”. (*Б. Перуничих, црпшшана књиџа, 299.*)

Оптужбе против Стевана од његових противника и даље не престају. Јоксим оптужује Добрњца да је порез у кнежевинама разрезивао на своју руку, као и да је порез већ узео, а само остатак је њему предат, и тражи суочавање са њим.

Ваше висоководије, нам милостивејши господару

Из високопоштованог вашег писма 12. тек мени посла-тог, примио сам радостан глас, заиста да ћете који дан овамо доћи. Бог једини може истину срца мог познати, шта сам у тај час помислио чујући те речи и вест што би за овај народ потребно и корисно присуство ваше било, а пут је сада тако леп, да усред лета бољи бити не може. Ја сам у намери био доћи горе јер сам порез сакупио а посебно што и налог од вас имам с Добрњцем прорачунати се, Милостиви господару, ја порез по селима купио нисам него преко буљубаша; они су; колико су ми казали да су њему издали, остали кусур су мени предавали. Признанице на то имају, а ето и њих тамо нека покажу колико су мени предали, па ако не будем све вама дао, грех је велики да ме обесите по обичају народа него за језик да се обесим, а нека покаже Добрњац полицу коју је у сваку кнежевину требало да да, него како му је на вољу дошло онако је и разрезивао порез. Ја сам од њега трипут писмом потраживао извештај колико је на кнежевину разрезо порезе и колико је он од исте примио, но одговора удостојио се нисам. Зато је потребно да се ја са њим суочим али за сад препрека ми ваш долазак или ако би постојала каква ваша намера до другог времена одложила, те се покорно молим допустите ми тамо доћи. У пређашњем писму јавио сам вам да сам Ђуку послао разгледати по нахији ранили који свиње

12. априла 1822

Господину Милошу
 твора старом таче ~~догода~~
 вжуба ~~што се~~ тасо кнезу Добрњаца
 ише курсу од Стевана Добрњаца
 итсе до кнезу да се на ~~примити~~
 итсе не на примити неговте порице
 на крајна господару тас моје вето
 што је дона се — кнезу

Со тасев стасевт вшит гостев
 вжуба сав поздравити

Дуг Стевана Добрњаца, Милош још није најлаишо

села и обама кад су плаћали му ту глобу, натерао их је Добрњац и морали су платити”. (Перуничкић, ципишана књиџа, 324.)

Милош у својим писмима наводи да је Стеван однео од пореза у Лесковац педесет хилада гроша (100 кеса). Међутим, Јован Обреновић 20. октобра 1821. године јавља Милошу да је Стеван однео двадесет хиљада гроша по прегледаним пореским рачунима у Пожаревцу. (М. Гавриловић, Милош Обреновић, 2, 33.) Очигледно да је Милош преувеличао Стеванов дуг како би Шашит-паша што пре Стевана вратио у Србију. Без обзира о којој суми новца да је реч, продајом Стеванове имовине и стоке дуг је намириван државној каси и приватним лицима.

У писму од 27. јануара 1822. године ужички спахија тражи од Милоша да он преко својих кнезова наплати од Стевана Добрњаца 36 тавара кукуруза.

Другим писмом од 12. априла 1822. године спахија се жали Милошу да кукуруз од Стевана Добрњаца није још наплаћен и ако је његову књигу дао за наплату, те га моли да је наплати. (А. С. КК-22, 1822. -54.)

Стеван је код сеоских кметова који су непосредно били за-

дужени за сакупљање пореза имао своја потраживања. У старешинским превирањима у претходном периоду и у општој непослушности у моравској и млавској кнежевини према Добрњцу многи кметови и буљубаше су прибегли утаји пореза. У марту и јулу месецу 1822. године Добрњац преко суда наплаћује своје дугове и сравњује рачуне са пожаревачким судом. Под 29. јулом 1822. године издата је квита Стевану Добрњцу да је исплатио сав свој дуг, и да више ништа не дугује државној каси. Измиривши све своје дугове према државној каси, Среван Добрњац постаје слободан човек и добија могућност да слободно располаже својим иметком. (*Пејировићи, Грађа за историју, 1, 415; Гавриловић, Милош Обреновић, 513.*)

Стеван напушта Добрње заувек

Почетком 1823. године Стеванов саборац у завери против Милоша, Абдула, бива убијен у Пожаревцу. Сумња је одмах за ово убиство пала на Милоша. Како је Стеван дао реч Милошу да ће се преселити у Крагујевац, а само по потреби боравити у Добрњу, опомена Милошевог брата Јована да дају реч није одржао била је јасан сигнал да се и њему може исто догодити што и Абдули.

У ноћи између 27/28. августа 1823. године Стеван одлази из Добрња. По усменом предању, Стеван са малим бројем људи при поласку из Добрња зауставио се код сеоског записа на Којзаку (више старог пута за Петровац). Испод великог ораха (сада виноград Живана Гајиног), Стеван је бацио клетву на Добрњце због неразумевања његове борбе за њихово добро и правду. Како се данас село испразнило одласком у иностранство Стеванова клетва се све више помиње.

До Милоша долазиле су различите вести о Стевану Добрњцу. Неки су говорили да је убијен, а други да је пребегао у Цесарију. Милош је одмах хтео да сазна праву истину о Стевану и наређује брату Јовану Обреновићу да оде у Добрњу и сазна где је Стеван. По причи старих Добрњаца, одмах по Јовановом доласку у Добрње, иза бивше куће учитеља Кузмановића, поред потока постављене су неке справе за мучење налик на ченгеле. (Простор између потока и пута почев од

бетонског моста па све до фудбалског игралишта био је насељен. Кућа учитеља Кузмановића, у којој је једно време пре Другог светског рата била школа, подигнута је тек половином 19. века.) Почело је довођење људи и испитивање где је Стеван. На срећу Добрњаца, Јован се брзо уверио да се Стеван не налази у Добрњу. Јован 21. септембра извештава Милоша да је Стеван Добрњац пребегао у Цесарију. Од Добрњаца овом приликом нико није страдао.

Јованово сазнање о Стевановом одласку из Добрња неколико дана касније Милошу потврђује и Вуле Глигоријевић из Пореча. Вуле Глигоријевић у писму од 25. септембра 1823. године јавља Милошу: "... За Добрњаца вам јављам да је у Видину био и оданде преко Влашке у Оршаву је отишо, где је карантин издржао (контромацирао), и сада разумем да се у Белој Цркви налази". (АС, КК. 11 – 432.)

Љут због Стевановог бекства, Милош наређује брату Јовану да попали и са земљом сави све што се Стевана Добрњаца и браће његове Петра и Николе тиче. Ова наредба се односи на сва непокретна добра: кућу, воденицу, воћњак и виноград. "Покретна добра: новац, стоку, жито и друге усеве узмите за себе. Жену његову са децом и брата одмах у Цесарију пребаците тако да Добрњу реченоме ни корена овде не остане". Из Арнаут Поповца (Велики Поповац) Јован извештава Милоша 28. септембра 1823. године да је извршио његово наређење, само што један Стеванов амбар није спалио већ га за своју потребу у Пожаревац понео. Стеванова имовина је касније продавана за намиривање дугова, а једним делом је уложена у фонд за опште циљеве из кога је финансирана и добрњска школа. (Мих. Гавриловић, Милош Обреновић, 516, 517.)

Милошева заповест да "Добрњу реченоме ни корена овде не остане" не само да је извршена од стране његовог брата Јована већ и од самих Добрњаца. Петра, Стевана и Никола Тодоровића Добрњци су избрисали из својих сећања како због страха од Милоша, тако и због личних интереса. Старији аутор овог рада посећујући гробове својих предака, крајем педесетих година прошлог века, са бабом Милевом (1901-1995), никада није чуо од ње или других старих Добрњаца за место где би родитељи Петрови, Стеванови и Нико-

лини могли бити сахрањени на добрњском гробљу. Приликом копања раке за сахрану Наде Марковић, пре неколико година, пронађени су предмети који могу да укажу на место укопа њихових предака, поред капеле породице Марковић.

Вративши се у Србију почетком 1822. године, Стеван је покушавао поново да тргује. У новонасталим околностима тај посао тешко иде, па упада у нове дугове код својих поверилаца.

У писму Народној канцеларији од 25. септембра 1823. године Милош препоручује да на основу писма Јована Обреновића задрже Грка Ђорђа, слугу Стевана Теодоровића Добрињца, заједно са Добрињчевим овновима, да би се овновима наплатио дуг који потражује неки Стоило из Бистрице од Добрњца који је пребегао у Цесарију. (*АС НК 203. 1823. септембар 25.*)

У писму од 28. октобра Милош тражи од Народне канцеларије да му пошаљу облигацију Добрњчеву од Нуман-аге, и јавља да је новац Добрњчев послат по Ђелашу примио. (*А. С, НК, 213. 1823. октобар 28.*)

Имовина Петра, Стевана и Николе Добрњца

У Добрњу је веома тешко из усменог предања утврдити коју имовину је поседовао Петар, а коју Стеван и Никола. Због тога о Петровој имовини можемо са сигурношћу да говоримо само на основу писаних докумената. Сигурно да је Петрова имовина после његовог протеривања из Србије 1811. године остала и да су се о њој старала браћа Стеван и Никола.

Према усменом предању, а и неким писаним изворима, Стеван је имао читаве комплексе земљишта на добрњским потесима Кремењар и Кленовац са Козјаком. На овим потесима Стеван је имао ограђене чаире са “катовима” за крупну и ситну домаћу стоку, као и резервате за дивљач. У Кремењару је жирио свиње, а у Кленовцу и Козјаку узгајао срнећу дивљач. Стеван је био страствен ловац и, према усменом казивању, за њега се везује почетак организованог лова у Добрњу. Из писаних извора се може видети да је Стеван имао

велики сточни фонд (свиња и овнова), који сигурно није био на испаши само у Добрњу. У Стевановом поседу је био и рибњак направљен на потоку испод добрњског гробља. Касније рибњак је био власништво учитеља Миодрага Кузмановића. По причи Јована Кузмановића његови преци су ову имовину купили од Милоша. Ово упућује на претпоставку да је ова имовина Стевана Добрњца продата 1821. године за намиривање дуга од народног пореза државној благајни, после његовог бекства код лесковачког паше. Рибњак је био у производној функцији све до Првог светског рата. Раде Јоксић, садашњи власник рибњака од пре неколико година, ставља га поново у производну функцију. У њему гаји шаране, а у перспективи је и амур.

У Добрњу Стеван је имао велики пчелињак на потесу изнад добрњског гробља, који се и сада зове “Коварник” (пчелињак је наслеђен од Турака, по причи Добрњаца бројао је хиљаду трмки). Стеванова воденица, која се у Милошевој наредби за рушење помиње, била је на Млави. Реч је о новој воденици коју је Стеван направио на месту где је била воденица његовог брата Петра Добрњца и Рајице из Забрђа. Воденичари у Стевановој воденици били су из Арнаут Поповца, Петар Нерић и Јанко Стоилов. (Page М. Обрадовић Велики Појовац, Пожаревац, 2000, 46.) У писаним изворима налазимо да је Стеван имао још неке воденице, које су такође разрушене 1823. године од стране кнеза Милоша, али се у изворима не наводе места где су се оне налазиле.

Стеван и Никола поседовали су и дућане у Пожаревцу, а Стеван и Петар винограде на више потеса у Добрњу (Кленовац, Козјак), али и широј околини. У једном од својих винограда Стеван је крио и топ, који је остао неупотребљен у буни. Ово наводи на претпоставку да се Стеванов виноград налази изнад његове куће у Кленовцу. О једном Петровом винограду постоји и писани траг.

Милутин Петровић пише кнезу Милошу:

“Друго, молимо да не би нешто на вас замрзли, и у вас просимо, ако би можно било да ја одузмем Петра Добрњаца виноград да држим пошто може вама самим бити да је познато, да сам ја на големом трошку, а исти Петар Добрњац много је тал моји, у Русији када смо били, преварио био те ми узео. Даклем ако немам шта узети, молим ако се смилујете и Петра Добрњаца виноград да нам поклоните, ако ли не сав виноград, а оно ако може бити, полу од винограда да нам дате да држим. За оне моје паре што је Добрњац од мене у Русији узео.

У Пожаревцу
10. јулија 1822.

Ваш син и јесам
Милутин Петровић
млавски кнез”

(*Б. Перунчић, цитирано дело, 313.*)

Из овог писма видимо да је до половине 1822. године још постојала Петрова имовина.

Наведени иметак говори да је Стеван био доста имућан човек, али тврдња др Куниберта, лекара кнеза Милоша, да је Стеван после Милоша и Абдуле био најбогатији човек у Србији ипак је претерана.

Из чибучког тефтера 1824. за Добрње може се и видети да је преостала Стеванова и Петрова имовина одмах по Стевановом бекству из Србије конфискована и избрисана из тефтера. Међутим, остала је Николина имовина. У поменутом тефтеру за 1824. годину, под редним бројем 38, Николино домаћинство води се са нултним порезом од оваца, са назнаком “Никола Теодоров је у Немачку”. (*АС, МФ. ЗТ. 294 за 1824.*)

У наредној години извршена је конфискација и Николине имовине. У чибучком тефтеру за 1827. годину Николино домаћинство више у Добрњу не постоји.

Касније, Стеванова имовина постепено је распродавана

за намиривање дугова, јер се они вуку све до 1828. године. Кнезови магистрата пожаревачке нахије извештавају кнеза Милоша о Стевановом дугу 8. марта 1828. године.

Ваша Кнежевска Светлости !

Милостиви нам Господару!

По највишем писменом налогу ваше кнежевске Светлости број 280 од 2-ог суочен је овде Рајица Милетић са парничарима његовим, Георгијем Славујом и Салијем Турчином међу којима је после одговарајућег испитивања и његовог препирања, Раица се покајао и дао им у своје руке писмену пуномоћ, т. ј. како он диже фербот од њиховог новца но само на првог дужника Стевана Добрњца не изоставља тужбу. И тако са поменутом потврдом задовољни Турчин и Георгије примивши од Рајице и с потврдом овдањег суда отишли су управо по својој потреби Георгије Славуј и Турчин Салија у Немачку. С овим извештајем и копију од истог писменог пуномоћја Рајичиног шаљемо на преглед високој вашој кнежевској светлости и при том милостиву десницу и светли skut љубећи смо.

У Пожаревцу
8. марта 1828. год.

Ваше кнежевске Светлости
Најпокорније слуге
Кнезови магистрата
нахије пожаревачке

(А. С. КК (22)- 54.)

После коначног измиривања Стевановог дуга разним повериоцима, од преосталог новца од његове имовине оснива се "фонд за опште циљеве". Из овог фонда је издржавана и добрњска школа, за коју су аутори овог рада утврдили да је постојала 1832. године.

Део имовине породица Тодоровић претворен је у сеоско земљиште и утрине. Неки делови имовине по разним основама дељени су и појединим заслужним људима у селу, мада и то до краја није разјашњено. Зна се да је Петрова "Река" постала тада својина Недељка Ђоковића (касније Будина река). Пошто је Стеванов непокретни иметак утрошен на наведене намене, можемо претпоставити да је "Река" у поседу Недељка Ђоковића једино могла да буде Петрова имовина, али се не одбацује и могућност да је у тај посед био укључен и неки део Николине бивше имовине.

У Добрњу постоји народно предање, које и данас живи, о томе како је Недељко Ђоковић дошао до дела Петрове имовине, а можда и Николине. После буне Стевана Добрњца уследиле су још неке народне буне изазване незадовољством Милошевом владавином. Милош је често проверавао распо-

Ваше Књаџеског Сјетелства!
 Милошавџинић калв. Јосифовић.

По Високајштем Вашем Књаџеском Сјетелству писменим бр. 281. од дана 11. Маја 1838. г. Калов! Сви читави су одје Рајце Милетића са с Туркија кривој: Теургион Славјон и с Саломов Подричон; и с не-
 то коих по добротном испитивању, и преиспу-
 то кипов: Рајца се покорио и дао илв од своје
 рѣке Тисерно Пожониче; и с: како св дике
Фурџов и Кили Новаца: по само на право своје
Дурнака Стеванов Собрџа, и илв оставља турџа
 и тако с поменутим писменим. Задовољни тур-
 илв, и Турџа примивше од Рајце; с поменутим
Обрџем Мажистратта! и осталим у право по
 турџов кипов Турџа Славон и турџов Салма
у Н. Магас. с овим известием, и којим (8-)
истом писм. поклоном: Рајца. поштом
с Салогородом турџин високајшем вашем Кња-
џеском Сјетелству, и притом милости
свџин свџин и свџалин свџин свџин. Ели

Вашего Књаџеског Сјетелства!

У Пожаревацу

8. Мајта. 1838. г. 2. д.

Покоривџини Служителн

Калови Мажистратта в. Пожар

ложење народа на скуповима старешина и угледних људи по нахијама. На некаквом скупу старешина у Крагујевцу или Пожаревцу, каже се у причи, на крају Милошеве беседе Недељко је из масе скупштинара узвикнуо: “Када вас је сам господ бог изабрао да budete кнез Србије, зашто би се ми слуге буниле”. Чувши одакле је Недељко, Милош му је одговорио: “Значи, у том Добрњу има још неко куче које лаје”. Наводно, тада престрашеном Недељку Милош је дао тапију на наведену имовину Добрњчевих и наредио да га на тој имовини нико не сме узнемиравати. У овој причи има пуно нејасноћа. Не зна се када и под којим околностима се Недељко Ђоковић нашао на поменутом скупу. Из писаних извора можемо индиректно да закључимо да се то догодило у периоду 1828-1830. године. Као изабрани депутат за Скупштину маја 1825. године из Добрња био је Јефта Радојичић. По једној верзији Недељко Ђоковић је био изабраник народа, што значи да је био утицајна личност у селу, а и шире, а по другој он се тамо нашао као замена добрњском кмету. Из чибучких тефтера за 1824. и 1827. годину може се видети да се Недељков отац, Ђока Радин, није истицао већим богатством у стоци. Мишљења смо да је друга верзија прихвљивија, и да је Недељко на Скупштину отишао уместо Јефте Радојичића, депутата моравске кнежевине, који због некакве учињене грешке није смео да иде Милошу на очи. (Јефта Радојичић је био угледан добрњски домаћин, и један од четворице скупштинских депутата за целу моравску кнежевину 1825. године. Нажалост, о овом Добрњуцу у селу не постоји никакво усмено предање.)

Да ли је само већ наведена мудра реченица Недељку Ђоковићу донела имовину, коју његови потомци и данас поседују у Добрњу, или и некаква његова улога у Другом устанку и касније у Стевановој буни тешко је рећи. Да је успостављен лични контакт између Милоша Обреновића и Недељка Ђоковића то је сигурно. Недељко Ђоковић постаје члан Окружног суда (исправичества окружија пожаревачког) 1830. године. Захваљујући Милошу на оваквом високо указаном поверењу у служби народа, Недељко је рекао да је неписмен. На ово му Милош одговори: ”Није твоје да читаш и пишеш већ да судиш народу”. Како је Недељко Ђоковић био први добрњ-

Сїоменик Недељка Ђоковића

ски судија заслужује да наведемо и његове радне карактеристике. Из списка свих чиновника пожаревачког округа за 1835. годину, под редним бројем 2, стоји: звање - члан исправичества; дан и година када га је добио – 29. јун 1835; име и презиме – Недељко Ђоковић; колико година има – 50; место где је рођен – у Добрни; дал је ожењен, удовац, или

неожењен – ожењен; место у коме обитава – у Добрни; дан и година када је у службу ступио – 1830; владање и способности – доброг поведенија (владања) и способан у званију свому и тачан. (*Б. Перуничкић, Град Пожаревац и његово ујравно ѿдручје, 111.*)

Недељко Ђоковић, као помоћни судија (вице асесор) у Пожаревцу 1839. године суди спор између Ђовдинаца с једне и Великолаолаца, Шетоњчана и Табановчана с друге стране, око границе (синора) између тих села и поделе Алије Врбовац. (*Сїеван Максимовић, Суђења у Кнежевини Србији ѿре ѿсаних закона из архиве ѿжаревачког маџисїраїа, Пожаревац, 1898, 43.*) Недељко Ђоковић је био једини живи учесник Другог српског устанка из Добрња на прослави његове педесетогодишњице 1865. године на Топчидеру. Умро је 1867. године и сахрањен је на добрњском гробљу у породичној капели. На надгробном споменику поред имена и презимена записано је: пензионер, пож. 104 године. Податак са надгробног споменика да је Недељко Ђоковић живео 104 године тешко је прихватљив. Из његове чиновничке листе може се закључити да је рођен негде око 1785. и да је 1867. године, када је умро, могао имати око 82 године.

Стеван Добрњац у изгнанству

После одласка из Добрња и путоштва од Видина преко Оршаве и Беле Цркве Стеван Добрњац се нашао у Панчеву. Милош није Стевану дао мира ни у Аустрији у току 1824. године. Он строго забрањује сваком Србину да тргује са Добрњцем у Аустрији, исто тако и аустријским трговцима који раде са Србијом да ортакују са њим. Таквим би се трговцима одмах рад онемогућио. (*М. Гавриловић, Милош Обреновић, 517.*)

Милош је будно мотрио и на сваки Стеванов корак у избеглиштву. По доласку у Панчево, Стеван успоставља контакт са извесним турским круговима. Стојан Ћирковић 11. марта 1825. године из Смедерева извештава Милоша да је неки Турчин, по имену Сејдиа, из Лесковца, преко Смедерева отишао за Ковин на састанак са Стеваном Добрњцем, наводно због потраживања дуга од 250 гроша.

Ваше Сијатељство

Најмилији наш Господару.

По дужности нашој не изостављам јавити вашем Сијатељству да сам ових дана био изашао из Смедерева у нахију међу скупштину. Из Пожаревца ишао сам због новца у ону олују по хатаче у конаку Господара Јовановим. Када сам приспео јуче из Пожаревца у Смедерево казао ми је кнез Радивој да је неки Турчин по имену Сејдиу из Лесковца дошао у канцеларију, то јес 9-ог овог марта и тражио је пасош да му даду да иде на скелу ковинску да се састане са Стеваном Добрњцем говорећи речени Сејдиу да иде због неког дуга: 250 гроша да прими од Добрњаца због којег нису смели да се усуде да му дају пасош без мене, када је Турчин казао код кога иде на састанак. И речени Турчин прешао је на скелу ковинску и без пасоша отишо у контромац у Панчево за кога сам данас разумео преко једног Турчина да ће се скоро вратити из Панчева. Тако су мене казали ибраитари ковински који су га предали контумацу, но молимо ваше Сијатељство ако се буде речени вратио и нама до руке дође да нас у томе поучите како ћемо са њим поступити.

Разумео сам преко пријатеља наших да је дошо у Панчево из Бесарабије Благоје, Добрњаца Петра шура и с њиме Инца,

а за трећег кажу Михаило Стојановић.

У Смедереву
11-ог Марта 1825.

И даље јесам вашег
Сијателства најпокорнији слуга
Стојан Ђирковић

(АС- КК (27)-231.)

О састанку Стевана Добрњца и Турчина из Лесковца Милоша обавештава и Јован Обреновић. Милош 14. марта 1825. године одговара на писмо брата Јована Обреновића од 12. марта, у коме поред осталог каже:

“... Разумевши из истог писма вашег за Турчина из Лесковца, који је у Панчево прешо састанка ради са Стеваном Добрњцем нисам пропустио да одма издам строгу наредбу кнезу Стоки да добро на то мотри и чим би Турчин овамо прешо да га одма увати и код мене, те он то или не пошаље. Препоручујем и вама ако би ви због нечег о истом Турчину више вести добили куда оће да окрене (оде) да за добро народно учините да се увати и код мене доведе. Ми смо овде благодарећи богу сви здрави, ми за Обрена исто што скорије чути желимо.

У Крагујевцу
14. марта 1825.

Јесам
Ваш
Наискренији брат
Милош Обреновић
Српски кнез

П. Останите ви још који дан тамо; док видите шта ће од Обренова ока бити, немојте овамо долазити.“ (АС- КК(14)-161.)

Због Стеванових контаката са Турцима и неких дешавања у Србији, Милош је тражио од аустријских власти да Стевана удаље са границе Србије. Аустријанци излазе Милошу у сусрет и Стевана из Панчева премештају у Бечкерек (Зрењанин). С каквим се све недаћама Стеван суочио у Аустрији и избеглиштву најбоље можемо видети из следећег писма упућеног Милошу. У писму Стеван се практично исповедио Милошу. Стеваново писмо из Бечкереча је датирано 1. октобра 1825. године после Ђакове буне у смедеревској нахији, која се трагично завршила за многе њене учеснике и самог Милоја Ђака.

Ваше сијателство милостивејши господине

Од како је мене моја нештасна судбина од вас раставила и мене из свог Отечества и од моји пријатеља чрез мојих су-

Ваше Высочество

Императорскому Высшему Наму Готтофрду

подлинности Вашей безоставляем

у власти вашему Высочеству. Существенно делавъ
 Ово дара Сво и дано въ Смедерева убожно
 между Скупатица и пожегареца и имо
 сить перець Но вага уоу вртучу поареди
 у коваку Готтофрда и коваку, Кавоску
 туркско мезъ и въ пожегареца у Смедерева
 крадотие Каво радивоу дае Нѣки
 туркск и мекотъ Селену и деековца
 делати у Ковадаринск по Сѣв ^{во} марта
 ии каде таломъ дану даду данде Кавеску
 Ковинску, Састатинее Састе даротъ
 доприндентъ, по казу оти ревери Селену
 данде перець Кавосъ жука 250 = Гроша Ово
 доприндентъ туркскити, перець Кав Кави
 сьдмие у цудити датиномъ таломе
 перець мене, каде туркскъ каде
 кому иде Каватска, ирелене
 туркскъ Гроша Кавеску Ковинску
 ирелене таломе, ирелене каде
 ракутво перець Седокъ туркскити ирелене
 Наме туркскити каде Ово таломе

Сшеван Добрњац у Панчеву сасијаје се са Турчином
 Сејдиом из Лесковца

перевъ зурѣ. Возвръщѣе зурѣ конети ва а
 Намелъ четурдцелетива, Ахотини
 Остава поѣвъ Обзанаѣвѣ Слѣдѣше
 и въ заѣе речени Ртиурѣнѣ зѣтѣе
 Сѣаро. Вратилити изъ тѣхъ тѣхъ, тако
 и ми казали и бранитсѣи новине ки
 Намуца тѣредани коничи мѣду, Номони
 то вама сурѣтелѣво въ носѣ бѣде
 речени вратило иванѣ зорѣне зѣтѣе
 занѣвѣ чѣтѣмъ. Намѣла вѣтѣе пакѣтѣе
 и вѣтѣе по стѣнѣтѣи

размѣленѣо тѣрѣно тѣрѣтѣе Намѣи
 зѣе зѣтѣе чѣтѣнѣво изъ Сѣарѣне вѣдѣе
 зѣрѣнѣа тѣтѣе шѣра шѣра и вѣтѣе и вѣе
 Адѣтѣтѣеа зѣтѣе мѣхѣла Сѣтѣрѣнѣтѣе

тѣрѣнѣ Сѣамѣ вѣтѣе
 зѣтѣнѣлѣва вѣтѣе чѣтѣнѣ
 зѣтѣе вѣтѣе тѣрѣнѣтѣе

у Сѣтѣрѣнѣтѣе

11^е Фѣрѣтѣа 826

постата у пропасть коначно извергнула и упропастила, при-
 нудила ме је да ја код мога милостивог господара, а код мога
 премилог отечества принуђен будем у туђем Отецеству при-
 бивалиште тражити. Од како ме је зглоба и завист од мог Оте-
 чества лишила, од оно доба једнако страдам и нисам нити вре-
 мена нити прилике имао вас известити где сам и како сам.
 Оно што сам код себе мало новаца имао, те сам мислио како
 тако живети, кад сам прешо у Немачку, непознатом месту, и

жалости распада. О! Да би сваки онај који под вашим милостивим покровитељством дише, знао како је горко у туђем царству себи леба купити заиста би сваку вашу стопу љубили. Мени је врло жао да ви наме жалите, да сам ја узрок оне буне, која се пре неколико месеци код вас трефила в-г милостиви, који је свију нас срцеводац нека мене јоште горе каштигује, ако сам ја о томе икада шта и помислио. Мене су зглоба и моји душмани, тако страшно код вас оцрнили и оклеветали да ја за оправдати себе код вас, морао би бити више што него човек. Зато се ослањам на божије провиђење, а што се буне тиче, ви добро знате да сам ја за вашу љубав из Панчева отићи морао и ако је ваша воља ја ћу још девет пута даље отићи, само да о мени не мислите, да сам ја у чему год вама злотвор.

Ви мене најбоље познајете. Помислите само да злоба може много зла учинити и да су због злобе читава царства пропала, а камо ли мени једном човеку малом човеку неби могла досадити.

Ја вас на коленима молим, смилујте се за моју ситну дечицу, немојте допустити милостиви господару да баш тако жалосно пропаднем, многима сте помогли помозите и мени, сетите се како сте ми у Пожаревцу обећали да ме нећете заборавити никада, мени су оне ваше речи и дан данашњи на срцу и сада је време, ако је у вашем срцу још мало љубави има, да ми помогнете, које вас пак на колено приклоњено молим и живим вас богом заклињем, помозите ми јер у право име страдам.

У нади да ће моја молба такнути срце мог милостивог господара и да ће те ви милостиви победити моје непријатеље, остајем молећи вас покорно да на ово моје молеће писмо вашег милостивог одговора достојан будем.

Љубећи вашу милостиву дечицу ваш несрећни

Стеван Добрњац (АС –КК (21)-502.)

Исповест Стевана Добрњаца исказана у овом писму није могла да промени већ формирано Милошево мишљење о њему као свом непријатељу. Отуда није ни помишљао да га врати у Србију. Уз све Стеванове грехе, уврстио је и његову наводну умешаност у још једну неуспелу буну Милоја Ђака у смедеревској нахији почетком 1825. године. После Ђакове буне уследила је буна Ђорђа Чарапића, синовца војводе Васе Ча-

рапића. Циљ буне је био да се са власти уклони кнез Милош и омогући повратак из емиграције вођа из Првог српског устанака. У организацији буне учествују неки београдски трговци и Грци хетеристи. Буна је била још у припреми откривена. Ђорђе Чарапић се склања у Темишварски Банат. (Историја српског народа, 5-1, 113.) Милош се тада сетио да му Стеван Добрњац може бити од користи и преко својих чиновника успоставља везу са њим у циљу добијања извесних инфор-

**Стеван Добрњац моли кнеза Милоша да му дозволи
повраћацк у ошачубину, а за изгнанство криви своје
злочворе**

Ваше Смишлености
Милостиивошчи Стеване.

Од часако мене тоу жецава судбуи оу Вако разста-
ана, и мене од тога одбавишана, и оу тоу приу-
тавиу, пред тоу судбостема и приуштанством Кнеза Сав-
адевича и државнаина, приуштанством да ја коу
коу Милостиивошчи Стеване, и коу тоу третинуи
вакусством приуштанством судбуи у таутиот вавушча
сени приуштанством приуштанством. — — — Оу вакуме и
Јава адвистав моу вавушча иштанством, оу тоу да
ја Савачо саврачав, и вавушча вавушча вавушча
приуштанством иштанством одбавишана еу савушча и вавушча,
оу иштанством коу савушча вавушча иштанством вавушча мавушча
савушча вавушча вавушча, коу савушча вавушча у вавушча
од вавушча вавушча вавушча, и вавушча вавушча вавушча вавушча,
авушча вавушча савушча савушча вавушча иштанством и
таутиот вавушча вавушча у Краиоти вавушча и у таутиот
савушча вавушча да еу моу иштанством вавушча, и вавушча
од вавушча вавушча вавушча вавушча. — — — Ја савушча вавушча
иштанством вавушча вавушча вавушча, коу савушча вавушча вавушча
иштанством пред тоу вавушча вавушча вавушча вавушча,
и вавушча вавушча ја мене, вавушча вавушча вавушча вавушча
таутиот вавушча вавушча вавушча вавушча, оу таутиот вавушча
у таутиот оу вавушча вавушча вавушча. — — — Оу да
ја савушча вавушча, коу тоу вавушча вавушча вавушча

мација о могућој завери против њега. Милош је покушао да Стевана Добрњца злоупотреби за остваривање својих циљева у учвршћивању личне власти, као што је својевремено учињено и са његовим братом Петром у ривалству са Карађорђејем.

Стојан Симић 8. фебруара 1826. из Београда извештава Милоша у Крагујевцу.

Ваша Светлости

Милостиви Господару

По високом налогу вашем од 3-ег овог месеца био сам про-

Ваше Светлости,

Милостивим Господару!

По изданом налогу Вашем од 3-ег
н. Београд, Премајску Службу у Краљу,
и Саставине св. дворца, но нисам
имао одје, но народним поласком
такође Бечкерек и Торчи,
и Торчи да Коринт пре Торчи
дође обам на Саставине; и Коринт
неки Торчи одје, Саставине Торчи
да се адексом Торчи Торчи
имао; Београд Торчи Торчи
такође Торчи, но Торчи Торчи
Торчи Торчи Торчи Торчи
Милостивим Торчи Торчи
Торчи Торчи Торчи

у Београду

8го феб. 1826

Ваше Светлости

Стеван Симић

Стеван Симић

Стеван Добрњац из Бечкерек конџактира са Милошевим чиновницима

шле суботе у Панчеву да се састанем са Добрњцем, али нисам га нашао онде, па сам нарочито послао Павла Берберина код њега у Бечкерек и поручио сам му да што пре може дође овамо на састанак; ако се ја не би трефио овде поручио сам да са Алексом говори шта буде имао; био сам спреман да идем тамо код кнезова, али по милостивом налогу вашем одлазим на скелу.

Милостиву десницу и skut ваш љубећи остајем и јесам.

У Београду

Ваша Светлости

8-г. фебруара 1826.

ваш најпокорнији слуга

Стојан Симић

(АС- КК, (7), - 318.)

С истом потребом наставља се даљи контакт Милоша и Стевана Добрњаца. Алекса Симић почетком априла 1826. године из Београда извештава Милоша у Крагујевцу.

“... Требало је још јуче око подне да вам пошаљем новине, но био сам у Панчеву, на позив Добрњчев и зато су морале задоцнити до јутрос. Добрњац вас поздравља и јавља вам да ће се оно десити, зато вам је он по Вучићу поручивао, најмање до два месеца дана, зато вели да добро обратите пажњу на свашта (све). Није се шире упуштао у разговор самном премда сам га ја питао много; неznam или човек сумња у мене или не уме да се изрази о предмету, јер ништа извесно не могу узети из његових уста баш као и из писма Ђорђа Н. Петровића. Симић има једног познаника у Панчеву, опет овоностраног коме је казао зимус кад смо били заједно у Панчеву, ако осети какву етерију противу вас да се и он помеша у њих и да дође да му каже...” (А. С. КК (7), -342.)

Из Бечкерек Стеван Добрњац одлази за Влашку. Стефан Стојановић Крајински, сердар из Неготина, 26. јула 1833. године пише кнезу Милошу у Пожаревацу да се виђао у Кладову са Стеваном Добрњцем.

“... Вашој Светлости јављам да сам виђао у Кладову Стевана Добрњаца, прешао је ономад из Влашке, и ту се бави, док плаћа пренос влашки за своји седам коња, за које се једнако инати, да за неколико не плати; на моје питање куда ће отале, вели ми, да ће одма и управо к вашој Светлости у Пожаревац.” (А. С. КК (19)-35.)

Одлазак у Пожаревац је била Стеванова пуста жеља. Ње-

Сашом Свѣтлости, да сам ме убије у Руси,
 добу Сашана Добрњаца, спрема с помоћу из
 Виленке, и још сава, док ње имају вааше
 Виленки за сваки сједант конка, ја консе
 Едрако имају, да се никако неопати, на
 мое инстант куда ће ошале, вели ми, да
 ће одма и упутово до вааше Свѣтлости
 у Цоураревацѣ.

Од истинитих Свѣтлости њеког елант
 и њеког пребивати филма

Вааше Свѣтлости

Покорствени судѣ
 Сашан Сашановић.

Ул. Кривош

26го јуна

1833. год.

Стеван Добрњац виђен је у Кладову

гов боравак у Кладову од неколико дана био је и задњи кон-
 такт са Србијом. Стеван Добрњац је умро у Јашу 1835, где је и
 сахрањен. Годину смрти и град у коме је сахрањен забележио
 је Милан Ђ. Милићевић у “Поменику знаменитих људи срп-
 ског народа”. На нашу жалост, Милићевић није оставио опис
 физичког изгледа Стевана Добрњаца, па смо ускраћени за саз-
 нање колико је имао физичких сличности са својим братом
 Петром Добрњцем.

Повратак Стеванове деце у Србију

Од ситне дечице, која се у писму Стевана Добрњаца Ми-
 лошу помињу, налазимо сина Вујицу и ћерку Круну. После

Михаило Обреновић

Сава А. Јовановић

одласка кнеза Милоша из Србије 1839. године и доласка на власт његовог сина Михаила Обреновића стварају се услови за повратак деце Стевана Добрњца у Србију. На притисак Руса, Михаило Обреновић је био принуђен да неке избегле Србе враћа у домовину, па је то урадио и са децом Стевана и Николе Добрњца.

Стеванова ћерка Круна и син Вујица по повратку у Србију бораве у Пожаревцу.

Круна Добрњац

Стеванова ћерка Круна удаје се за Арсу Јовановића абацију у Пожаревцу, иначе рођеног у Курјачи. У попису становништва и имовине у вароши Пожаревцу 1862. године стоји:

Арса Јовановић, абација, 55 година, син Никола у задрузи, 24 године, жена Круна 50 година, кћи Савета 14 година, син Пера 8 година. Имање: 1 кућа, 1 башта, 1/2 дана орања,

Црква – задужбина Персе С. Јовановић

3 мотике винограда, једна коса сена у вредности 108 д- Месечни приход од дућанске радње 31 г, - по имању спада у другу, а по приходу у 5. класу.

Из брака са Арсом Јовановићем Круна је имала синове Саву (не наводи се у попису, из непознатих разлога), Перу и ћерку Савету. Сава А. Јовановић у Пожаревцу постаје веома имућан трговац и велики задужбинар. Његова највећа задужбина је зграда основне школе изграђена поред нове цркве у Пожаревцу. На пожаревачком гробљу постоји капела црква задужбина Саве А. Јовановића, са натписом на мермерној плочи: Овде почива вечни санак Сава А. Јовановић, трговац пожаревачки, рођен 16. фебруара 1842. године, од мајке Круне, кћери Стевана Добрњца, и од оца Арсе, абације оvd. а преминуо 5. маја 1906. године у својој 64. години. Овај споменик

Сава А. Јовановић, син Круне Добрњац

подиже свом добром и племенитом мужу захвална супруга Перса С. Јовановић, рођена Богдановић”. (*Велиша Јоксимовић, Курјаче и његова школа, Београд 2001, 223, 224, 225.*)

Млађи Крунин син, Пера А. Јовановић, у Пожаревцу био је повлашћени књижар и велики добротвор. Отворио је приватну четвороразредну средњу школу за женску децу, која је 1909. године прерасла у женску гимназију. Пера је умро 1911. године и сахрањен је на пожаревачком гробљу заједно са старијим братом Савом у породичној капели. (*Велиша Јоксимовић, Курјаче и његова школа, 223.*)

Вујица Добрњац

Вујица, син Стевана Добрњаца, по доласку у Србију настањује се у Пожаревцу. Покушао је да поврати нешто очеве имовине. Вујица покреће спор са Јеремијом Додоланом из Стамнице пред пожаревачким магистратом 1841. године за очеву воденицу на Млави.

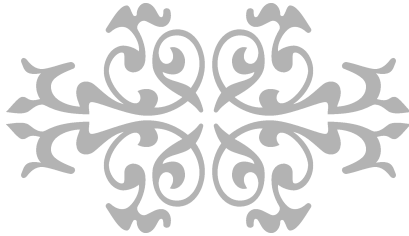
“Вујица, син почившег Стевана Добрњаца, трговац и житељ овдашњи, представши 15. т. м. с Јеремијом Додолановим из Стамнице суду овом представио жалбу на Јеремију, да му он не дозвољава неко воденичиште на реци Млави, где је почивши отац његов Стеван, купивши за 350 гроша воденицу са четири камена од истог Јеремије и ову покваривши нову начинио на своју ползу употребити”. У спору са Вујицом Добрњцем, Јеремија Додолан, син Симе Додолана, у свом исказу је навео: После пропасти Првог устанка забрђски спахија се вратио у Србију. Како није мого да се одржи за у време владавине Милоша, он свој део воденице продаје Сими Додолану.

Како Сима и Рајичин син Стеван нису могли да одржавају воденицу, она је сасвим пропала. Поставши моравски кнез, Стеван Добрњац изврши притисак на Додолана да прода воденицу. Додолан је Стевану у Добрњу требао да однесе тапију од воденице, а Стеван њему да исплати 350 гроша. Јеремијин таст био је против продаје. Тада Јеремија одустаје од договора о продаји воденице. Плашећи се да ће га Стеван убити, Јеремија бежи у Сикол (Крајина). У његовом одсуству Стеван прави нову воденицу и почиње да је користи без тапије. Ову и друге Стеванове воденице Милош после његове буне руши. Пошто Вујица није могао да пружи ваљане доказе и уговор продаје и куповине воденице свог оца, магистрат у Пожаревцу доноси пресуду да “Вујица Добрњац од истог да се свим руке своје остави и да за ово више нигде не унемирава”. (С. Максимовић, *Суђења у њојжаревачком маџисџрајџу*, 82/3.)

Осим поменуте воденице, пред пожаревачким магистратом Стеванов син Вујица није покренуо никакав спор у вези са било каквом имовином свога оца. Ово нам говори да су нови власници Стеванове имовине имали уредне и по закону важеће тапије.

У попису становништва града Пожаревца за 1862. годину налазимо: Вујица Добрњац трговац 45 година, кћери Милева 14, Милица 7, Владимир Петков шегрт, имање: 1 кућа, 1/2 куће, два плаца, 8 дана ораће земље, 18. 1/2 мотика винограда, два дана ораће земље у вредности од 838 дуката и на капитал од 500 дуката-40 г, по имању спада у 5 класу и по приходу у 5 класу. (Б. Перунчић, *Град Пожаревац*, 1584.)

Из ових докумената видимо да Круна и Вујица као Стеванова деца не користе презиме Стевановић (Стефановић) иако је Стеван умро 1835. године, већ Добрњац. Из података пописа породица Арсе Јовановића и Вујице Добрњца 1862. године у Пожаревцу индиректно сазнајемо и године рођења Стеванове ћерке Круне и сина Вујице. Круна је рођена 1812, а Вујица 1817. године.

3.

Трговац Никола Добрњац

О трећем брату Петра Добрњца Николи веома мало се зна. Не помиње се нигде као учесник Првог ни Другог устанка. У Николиној пивници у Добрњу био је скриван барут (једно буре) за време Стеванове буне. (*Пејровићи, Грађа за исшор. 2, 209.*) Никола је посредовао између Милоша и брата Стевана после Стеванове буне против Милоша у пролеће 1821. године, када се Стеван налазио у избеглиштву код лесковачког паше. Задњи писани траг о Николиној имовини у Добрњу налазимо у чибучком тефтеру за 1824. годину с напоменом да је “Никола Тодоров у Немачку.”

Милош је и Николу протерао из Србије заједно са Стеваном 1823. године. Петар Добрњац се из Кишињева 1828. године писмом обратио Милошу молећи га да врати у Србију брата Николу са породицом, уверавајући га да са братом Стеваном није имао ништа заједничко у побуни против њега. Том приликом, Петар је Милошу послао сабљу Милана Обреновића, коју му је као аманет оставио на чување Христо, син Милана Обреновића односно синовац кнеза Милоша. (*Мих. Гавриловић, Милош Обреновић, 517.*) Петар Добрњац се дружио са Христом Обреновићем који је био на школовању у Русији. Добрњац је са Христом редовно обавештавао Милоша о Карађорђевим активностима у Русији. Када је Христо Обреновић умро 1825. године, поменути Миланова сабља се тако нашла код Петра Добрњца. Ни овај гест Петра Добрњца да породичном амајлијом умилостиви Милоша да врати Николине породице у Србију није уродио плодом.

После Милошевог напуштања Србије 1839. године, његов син Михаило заједно са Стевановом децом враћа и Николину децу. У Србију се враћају Николини синови Живко и Арсеније. И један и други по доласку у Пожаревац 1840. године носе презиме Николић. Ово упућује на закључак да је Никола умрао пре њиховог повратка у Србију негде у Влашкој.

Живко Николић Добрњац

Живко Добрњац рођен је 1811. године у Добрњу. Живко Николић Добрњац пред пожаревачким магистратом покрене парницу против наследника покојног Ђоке Савића због

присвајања дућанске зграде свога оца Николе. Незадовољан пресудом, Живко је 1. марта 1841. године у судници изговорио речи: “ништа и сад видим да књаз лаже, морам ићи у Крагујевац и два пута му казати, зашто издаје правила у народ кад по правилима не суди, него вара свет, пак онда пиштољем у груди, тако треба одсад да се ради па ко буде јачи”. Пошто Живко није на суду признао ове речи увреде кнезу Михаилу, уследило је судијско питање: “је ли је он поданик влашки или не?” Изјавио је тако да јесте и да се још није влашког поданства одрекао, “и да је сам сродство своје живећи му овде видети у књажевству Србије дошо и да би од чега ни буд учестије од очевине своје добити могао, па најпосле ако би и милост ухлебленија каквог на прошенија своја, да се ипак у књажевство српско вратити добити могао”.

Због увреда врховне власти, суд му пресудом од 8. априла 1841. године изриче казну затвора од 6 месеци у оковима и 60 штапова по телу, а по издржавању казне да буде протеран из Србије. (С. Максимовић, Суђења у њојаревачком маџисџраџу, 1842, /82.)

**Александар
Карађорђевић**

Као што се види, први долазак Живка Добрњаца у Пожаревац завршио се неславно по њега. На његову срећу, убрзо долази до промене владара у Србији. Михаило Обреновић напушта Србију 1842. године, а на српски престо долази Александар Карађорђевић. По одобрењу Александра Карађорђевића Живко Добрњац се враћа у Србију и у Пожаревцу креће путем чиновника.

Молбом од 10. децембра 1843. године у Београду начелника полиције економског одељења А. Николића и министра унутрашњих дела пуковника Илије М. Гарашанина његовој светлости Александру Карађорђевићу Живко Добрњац бива постављен за пост-експедитора у Ћуприји.

Ваша Светлости

Као што је решење и уредба о установи поштанској издата (с највишег места) и Министарству овим на даљи званични поступак послата, тако је оно лице на крају извршење поштанских докумената на надлежним местима обавило у Београду позвало и Управи Поштанској на учење манипулације поштанске предало. Она су се временом (које је за то употребљено) прилично обучила за манипулацију, тако да су у стању дужности своје обављати.

Према овоме дакле, министарство унутрашњих дела (послова) упућује се следећа лица вашој Светлости и на следећа звања покорно предложити и то: Уроша Боришевића за привременог управитеља поштанског, Павла Николајевића за привременог поштанског официра у Београду, Анту Радовановића за пост. официра у Алексинцу, Александра Меановића за привременог пост. експедитора у Ваљеву: кога Министарство по налогу ваше Светлости представља (предлаже) и за пост. Експедиторе; Николу Радовановића у Јагодини, Живка Добрњаца у Ћуприји, Вучка Топалђорђевића у Шапцу, Ђорђа Јездимировића у Лозници, Илију Миловановића у Смедереву, Тасу Живковића у Пожаревцу, Ристу Протића у Неготину, Манојла Пиперина у Зајечару, Марка Гавриловића у Крагујевцу, Васу Илића у Брусници, Проку Пауновића у Чачку, Вукомана Новаковића у Ужицу и Димитрија Лазаревића у Палежу.

За остала места која се надлежним пост-експедиторима

Грамма Обшлости

Живинскогласни Гласилоц!

Кас ман е Уредовит и Гледа о девезенис
Поштанскилик, Високаше Садата, и Повораниселаву обана
на давини Дванитни асарави ариажнава, мако е око
миза на Копазг икономия Поштански думносати на
написотаник месата, обано у Георгаг подвико, и Ураг.
Висеиселаву и Поштанскилик на идурит манипуларит
Поштанскике аредало, коя су се' зредо време' на ко ураг.
идредитно, апилико у манипуларит обон обитни, мако за
су у саваит думносати свот ариажнава!

По шоне дакле Повораниселаву Високаше Об.
на урдуго се संबурит миза Високи Обшлости
и на संबурит Вависа покожо аредисавити; и по: Ураг
Ворисебитна да Губернетов Уражиселаву Поштанскилик;
Мавиа Никитовитна да Губр. Кока-Ордугог у Георгаг,
Анту Раговановитна да Кока-Ордугог у Шенкергу; Висе.
сандра Мелановитна да Губр. Кока-Екисегиселаву у Вилди,
коя Повораниселаву по палон Висе Обшлости аред.
саавити; и да Кока-Екисегиселаву: Нилому Раговановитна
у Прогити; Никитна Ладанов у Гурити; Сиритна Мовачког.
Зевитна у Мавду; Зорпа Врмилитовитна у Подкити; Урог.
Милитовитна у Сисегити; Мласу Никитовитна у Покж.
реву; Писату Провитна у Нероити; Мавониа Милегитна
у Вилгару; Милитна Табуитовитна у Кока-Орду; Висе.
Милитна у Вилгару; Милитна Табуитовитна у Кока-Орду;
мако Милитовитна у Вилгару и Лимитна Милитовитна
у Палити.

Да савана пакъ миза коя се са написотаник
Кока-Екисегиселаву стабувати миза, угитити 8 те Кока-
милитовитна

Молба да се Живко Добрѣац иосѣава за иосѣара у
Туѣрију

имаме овој Вашој Светлости предсавилене, пошто
лица за иста места одреди се ипакта манипулацију
Поштанску ивешћу, и Указом буду дужности своје
точно обављати.

ОН. 421.
10. Децембра 1843.
у Београду.
Начелник Полициј.
Економског одељења.
А. Николић

У
Почетник Старајств. Дела
Почетник Кавалерје,
Илија М. Гарашанин

снабдети (имамо) требамо учиниће министарство вашој Светлости извештај чим одреди лица за иста места која навикну (науче) поштанску манипулацију и у стању буду да дужност своју тачно врше.

ОН. 421.

10. Децембар 1843.

У Београду

Начелник Полиције

Економског одељења

А. Николић

На указ о постављењу наведенх лица, као и Живка Добрџца, није се дуго челало. Указ је стигао 15. децембра 1843. године.

Указ

Министарству унутрашњих дела

ВН 1390

15. децембра 1843.

У Београду

Управитељима

16. т. м.

У Ваљеву

Према (по) препоруци Министарства унутрашњих дела од 10. текућег месеца ОН 1121 постављам овим указом привременим поштанским: Уроша Боришевића за привременог

Указъ

Министру Свѣдѣній
Срѣдствъ Общ.

№ 1390

15. Декабря 1843.

у Воеводу.

+ Управленіемъ

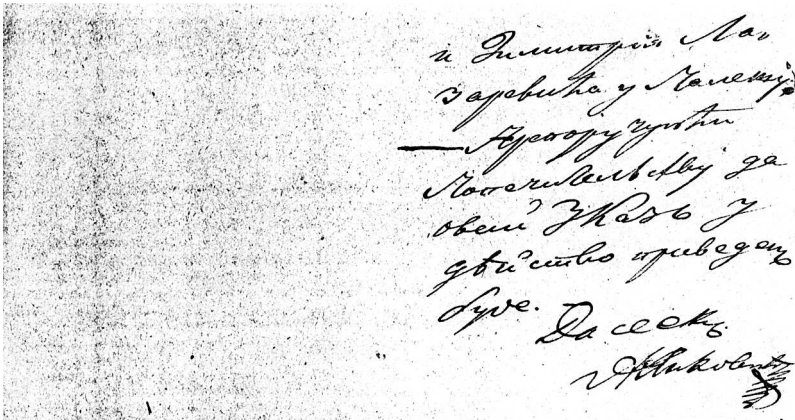
№ 16. т. т.

+ у воеводу

Содержавленію Мокр.
внѣшн. № 10. т. т.
№ 421. по повелѣнію обш.
Указомъ Императорскимъ
Потомственнымъ Указомъ
разсѣлко, Павла Николаевича
малына губр. Симбир.
обруженскій у Воеводу, а
Ант. Сагановича под.
обруженскій у Симбирск.
а де губернаторомъ
под. Елизаветинск. уезд.
само Миславича у воев.
Воев. и под. Елизав.
губернаторомъ: Николай Дан.
Савинскій у Симбирск.;
Ант. Голубовъ у Буирск.;
Васил. Монастырскій у воев.
у Воев.; Гаврилъ Владим.
Смирновскій у Симбирск.;
Михаилъ Миловацковскій
у Симбирск.; Матв. Пав.
Ковалъ у Симбирск.; П.
Сем. Грозомъ у Козловск.
Михаилъ Митрофановъ у воев.
Средн.; Матв. Савинскій
Ковалъ у Буирск.; Вас.
у Митск. у Буирск.;
Гаврилъ Савинскій у
Козловск.; Васил. Миловацковскій
у Буирск.

Живко Добрѣац
поставленъ је за
посѣ експедиціора у
Буирији

и Императоръ Лав
 Павловича у Палестинѣ
 — Губернатору Губерн
 Лозничкаго Округа за
 всемъ указомъ у
 Губернатора Губерн
 Оубе. Да сестъ
 А. Милошевича

поштанског официра у Београду, а Анту Радовановића за пост официра у Алексинцу, а за привременог пак пост еспедитора Александра Меановића (у Ваљеву- прецртано) и за пост експедитора Николу Радовановића у Јагодини, Живка Добрњца у Ћуприји, Вучка Топалђорђевића у Шапцу, Ђорђа Јездимиrowића у Лозници, Илију Миловановића у Смедереву, Тасу Живковића у Пожаревцу, Ристу Протића у Неготину, Манојла Пиперина у Зајечару, Марка Гавриловића у Крагујевцу, Васу Илића у Брусници, Проку Пауновића у Чачку, Вукомана Новаковића у Ужицу и Димитрија Лазаревића у Палежу.

Препоручићу Министарству да овај указ у дело спроведен буде.

Потпис нечитак (АС Љубодраг А. Појовић Шемајизам Кнежевине Србије 1839-1851, 15. 12. 1843. СН сѣр 403/843. ВФ. 4 р. 131/843.)

Као пост експедитор (поштар) у Ћуприји Живко Добрњац остаје до 13. априла 1850. године, када бива постављен кнежевским указом за цариника на Вршкој чуки.

Ваша Светлости

Најмилостивији Господару

Као што гласи допис Ваше Светлости од 10. текућег месеца Станоје Стефановић Гачић престаће бити ђумругџија Вршке чуке. На упражњено место ђумругџије Вршке Чуке на напред наведени начин Министарство Финансија најпокорније предлаже садашњег поштара Ћуприског Живка Добрњаца као и Кондуитер кога овде под прилогом већ прилаже.

Ваша Светлости

Милостивљивији Господару
 Као што ми се предписано, Ваше Светло-
 сти од 10. јуна: АН. 690. Стамис. Стефановићу Живку,
 прешао је дотам Буржуазије, Вршке чуке.

На управојено преднаведеним начелно, по
 листу Буржуазије Вршке чуке Поштоматскојо Франансијо
 начелник, прешао се садашњом Поштоматскојо Франансијо
 Живка, Добрињаца, као и Кондуитну, одга дога, начелник
 је прешао:

АН. 1116.
 11. Априла 1850.
 У Београду

Стамислав Стефановић
 Поштоматскојо Франансијо
 Начелник

Начелник одељења
 Индустије (привреде),
 Јован Гавриловић

**Захтев о постављењу Живка Добрињаца за царника
 на Вршкој чуки**

Н. 1116.

11. април 1850.

У Београду

Начелник одељења

Индустије (привреде)

Јован Гавриловић

Министар финансија

Пуковник Кавалер

Паун Јанковић

На указ о постављењу за царника Вршке чуке Живко
 Добрињац је чекао два дана.

Указ

Б. Н 35.

13. април 1850.

У Београду

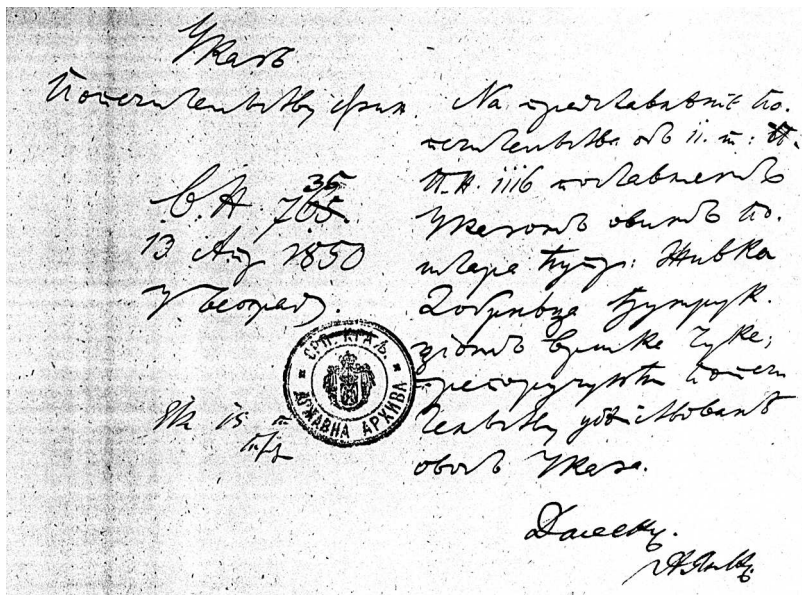
По наредби Министарства од 11. текућег месеца Т. Н. 1116. постављам указом овим поштарa Ћуприског Живка Добрњаца за ђумругкцију Вршке Чуке препоручујући министарству овим указом.

П. Јанковић

Из чиновничке листе Живка Добрњаца сазнајемо следеће податке о њему. Чин и звање: Поштар Ћуприски. Дан и година и број указа којим је у чин и звање наименован: Указом кнежевским од 15. децембра 1843. Год. Б. Н. 1390. Име и презиме званичника: Живко Добрњац. Колико је година стар: 39. Предео, округ и место рођења његово: Село Добрња у округу пожаревачком. Да ли је ожењен и колико деце има: Ожењен и деце нема. У служби страних држава: Није. Службе његове у Кнежевини Србији у другим струкама: Неко време при начелништву округа пожаревачког практикуирао. У служби унутрашњих послова: Као поштар 6 година и један месец служи. Стао у пуној мери на виши степен.

Привремени управитељ пошта

Тома Живановић

Живко Добрњац поштар је цариник на Вршкој чуки

<p>3 Козлов 20. Спирова 1887 год 1888-11-19 205.</p>	<p>24. Козловъ Козимъ</p>	<p>мѣсто жительство вѣкъ и станія</p>
	<p>Мѣсто жительства отъ 18. Спирова, 890. годъ. М. 1890.</p>	<p>Свѣдѣнія о родствѣ и о семействѣ на вѣкъ и станія на вѣкъ и станія</p>
	<p>Мѣсто жительства</p>	<p>вѣкъ и станія</p>
	<p>34. Да Козловъ Козимъ</p>	<p>вѣкъ и станія Свѣдѣнія о родствѣ и о семействѣ</p>
	<p>Козловъ</p>	<p>вѣкъ и станія Свѣдѣнія о родствѣ и о семействѣ</p>
	<p>Козловъ</p>	<p>вѣкъ и станія Свѣдѣнія о родствѣ и о семействѣ</p>
	<p>Козловъ</p>	<p>вѣкъ и станія Свѣдѣнія о родствѣ и о семействѣ</p>
	<p>Козловъ</p>	<p>вѣкъ и станія Свѣдѣнія о родствѣ и о семействѣ</p>
	<p>Козловъ</p>	<p>вѣкъ и станія Свѣдѣнія о родствѣ и о семействѣ</p>
	<p>Козловъ</p>	<p>вѣкъ и станія Свѣдѣнія о родствѣ и о семействѣ</p>
	<p>Козловъ</p>	<p>вѣкъ и станія Свѣдѣнія о родствѣ и о семействѣ</p>
	<p>Козловъ</p>	<p>вѣкъ и станія Свѣдѣнія о родствѣ и о семействѣ</p>
	<p>Козловъ</p>	<p>вѣкъ и станія Свѣдѣнія о родствѣ и о семействѣ</p>
	<p>Козловъ</p>	<p>вѣкъ и станія Свѣдѣнія о родствѣ и о семействѣ</p>

Мѣсто жительства

Козловъ
Спирова
1887 год
1888-11-19 205.

Сравнио са оригиналом
 Александар Ристић
 Начелник министарства унутрашњих дела
 У Београду
 20. јануара 850. Год.

(*АС Љубодраг А. Појовић Шемаџизам кнежевине Србије 1839- 1851, 13. 4. 1850. СН 174/850, В. Ф 2. р. 65/850.*)

Арсеније (Арса) Николић Добрњац

Арсеније Арса Добрњац рођен је 1807. године у Добрњу. По повратку у Пожаревац заједно са братом Живком покреће спор пред пожаревачким магистратом са тутором пупиле (непунолетни наследник) Ђоке Савића за зграду дућана њиховог оца Николе у Пожаревцу. Покојни Ђока Савић, из Пожаревца, био је власник земље, а покојни Никола Добрњац власник зграде. Пожаревачки магистрат оформио је комисију да изврши процену вредности земљишта на којој је зграда дућана и процену дућанске зграде. Комисија је извршила процену непокретности. Вредност плаца је проценила на 100 талира, а вредност зграде (бине) на 30 талира. Како зграда иде уз земљу када је мање вредности од земље, пожаревачки магистрат је 28. октобра 1841. године наложио Арси Николићу или да прими од татора пупиле Ђоке Савића 30 талира или да своју бину о свом трошку дигне за 8 дана. (*С. Максимовић, Суђења у пожаревачком магистрату 1827- 1844, 102.*) Не знамо како се Арса Николић осећао по пресуди, али ју је мирно прихватио за разлику од свог брата Живка, који је због ње био незадовољан, па и протеран из Србије. Арсеније и Живко веома кратак период користе презиме Николић. Од 1843. године обојица уместо Николић користе презимена Добрњац.

Арсеније Н. Добрњац убрзо постаје чувени трговац стоком у Пожаревцу. У оквиру трговачког посла, трговање дебелим свињама доноси му велику зараду. Као трговац продаје своју стоку преко дубравичке и смедеревске скеле у Ковину ортачкој радњи Арона Деспинића и других. Арон Деспинић из Ковина пише 16.10.1847. године сину Јовану, преко Јакова Латеза у Рабу, да је Сава из Коњске дао 300 дуката за живорвене свиње, а Ђорђу из Крњева још 150 дуката и да има

Ваша стога и одношимо ову стожу и мелебу нашој Вара
Богородице Митицаје као највишим месту во њој
авдним суждањем, да ће мелеба наша ојшметна
и највишим месту одржати мелебу свима, и да
ће наша се Тимарија одржати као ошметна мелеба,
бито у иле ојше обшметна мелеба.

28. Априла 1862.

у Пожаревцу,
В

Пожарци

Висањари Вароши Пожарева
Торте ср. Погода
Српски Сави Шибови
Недељко Ристић
Арсеније Н. Добрњац
Возань Аврамовић
Митица Насељавић
Х. Маринко Митић
Х. Маринко Митић
Торте ср. Погода
Јован Радојевић

Ја су предстојеће кривоме заступа предстојеће
Висањари Вароши Пожарева наведеног смисла и у заст
дацим кривоме заступа предстојеће
Висањари Вароши Пожарева наведеног смисла и у заст
дацим кривоме заступа предстојеће

№ 444

28. Априла 1862. год
у Пожаревцу
Д. Висањари
А. Висањари

Представљени су у
Вароши Пожарева
Кривоме заступа предстојеће
№ 444/1862

МПСФ IV - 9427 / 1862

Арсеније Николе Добрњац, њошисник захтева
пожаревачких ојшметна за ошварање гимназије у
Пожаревцу

у Смедереву 1000 свиња, које су у ромаћи (болести), и да Арсеније Добрњац капарише свиње. У наредној 1848. години, Арсеније Добрњац компанији Арона Деспинића у Ковину продаје велики број утовљених свиња: петог марта 311 свиња за 11980 гроша, двадесет другог марта, двадесет деветог и тридесетог априла 1158 свиња за 30631 грош. (*Леонтије Павловић, Архива Арона Деспинића о трговини Србије и Аустроугарске од 1808 до 1859, Смедерево 1968, 61, 112.*)

Велики трговачки послови са познатим пословним људима тог времена Арсенија Добрњаца сврстава у сам врх угледних људи у Пожаревцу. Арсенија Добрњаца налазимо као потписника пожаревачких општинара у молби министру просвете за отварање пожаревачке гимназије 1862. године. Молба Пожаревљана је прихваћена од стране министра просвете, јер разлози су били аргументовани и Пожаревац добија гимназију у јесен 1862. године. (*АС МПС ф 4, р 727/ 1862.*)

У попису становништа и имовине 1862. године у Пожаревцу стоји:

Арса Добрњац трговац марвени, стар 55 година, синови: Тодор ђак, 9 година, Лука 7 година, кћери Живана 10 година, Божица 2 године, жена Јелена 32 године. Имање 1 кућа, 1 дућан, 1 браник са ливадам, 2 ливаде, 1 кош са обором, 1 обор, 4 малиревице, 1 чаир и 10 мотика винограда - у вредности од 1313 дуката цесарских, месечни приход од трговине је 56 талира. По имању спада у 6 класу и по приходу у 6 класу. (*Б. Перуничкић, Град Пожаревац, 1558.*)

Син Арсенија (Арсе) Добрњаца Тодор са супругом Милевом имао је четири ћерке и два сина. Ћерке су: Јелена, Стојна, Емилија и Софија, синови: Боривоје и Арсеније. Стојна је имала ћерку Емилију и Олгу. Емилија Добрњац, удата Наумовић, има сина Слободана Наумовића. Слободан Наумовић је новинар и живи у Пожаревцу. Тодорова ћерка Емилија имала је ћерку Бранку, а ова две ћерке: Емилију и Симониду. Емилија је била удата за Слободана Марковића (Либеро Маркони), познатог песника и скадарлијског боема. Њихова ћерка Нена са сином Вуком (14 година) живи у Америци. Симонида живи у Паризу.

Тодоров син Боривоје Добрњац учествује у чувеној Цер-

ској бици која је трајала од 12. до 24. августа 1914. године. Сачувано је његово писмо послато мајци у Пожаревацу, писано десетак дана после битке. Нажалост, то је било и последње јављање младог Добрњца са ратишта. Боривоје у некој од наредних битака гине, по казивању Слободана Наумовића на Мачковом камену. Писмо Боривоја Добрњца с његовом фотографијом објавио је Драган Фелдић у књизи “Стари Пожаревац”, одакле га у целости узимамо.

Други Тодоров син Арсеније, такође учесник Првог светског рата, имао је сина Петра и две ћерке: Раду и Миру. Рада и данас живи (90) у Београду. Друга Арсенијева ћерка Мира

„4. IX 1914 год.
Ратиште

Поштована мама!

Услед ратног оперисања нисам могао раније да Вам се јавим. Ја сам при повратку у Србију послао Стрицу на једном парчету хартије неколико речи по једном човеку из Циганске мале. Да ли је Стриц добио? Сад се налазим на самој хладној Дрини, чује се њено бурно хукање преко камења.

Аrsa се налази на десном крилу од мене. Да ли се Вами скоро јавио.

Непријатељ је пребачен преко Дрине, ми смо га опколили, ударили на јуриш, велика је маса изгинула, другу половину смо пресрели, и ко се предао, остао је жив, а ко не све смо побили.

Овди има толико брда да човек не може веровати, горе но у Старој Србији и Македонији.

Ја сам потпуно здрав ништа не брините за мене.

А шта Ви сви радите? Има ли што ново?

Јавите у Скопље или можете и само писмо послати, зато што немам хартију за писање.

Сва села су попаљена, свет избегао, и сада се за нама натраг враћају кући, путем сиротиња тражи хлеба од војника, само у једној одећи избегли, а леба немају.

Јављам Вам да је погинуо Добривоје Стевчић, био је у 15 пуку.

Да ли су у Пожаревацу кума Савка и Г-ћа Ленка? Шта оне раде? Кад добијете ово писмо, прочитајте им ово писмо, и испоручите им велики поздрав од мене.

Пошто је далеко, немојте ми писати, а ја ћу Вам често писати.

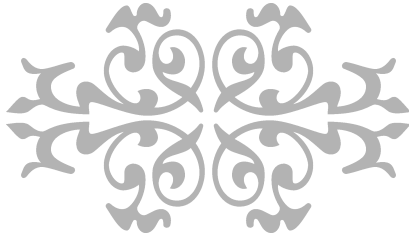
*Сад примите сви скупа искрен поздрав са комшилуком од
Вашега сина*

Боривоја Т. Добрњца“

Боривоје Добрњац

има синове Душана и Зорана, који живе у Америци. Син Арсенија Добрњаца Петар умро је у Задру деведесетих година прошлог века. Био је официр ЈНА и носио презиме Добрњац. Петар има синове Бранка и Владу. Бранко живи у Задру, а Влада у Загребу. И један и други носе презиме Добрњац. (казивање Слободана Наумовића, Пожаревац.)

(III)

Прилози

Прилог 1

Петар Добрњац, са презименом Влаховић, код Велике Липе заузео је прелаз на Морави и осматра Смедерево и Пожаревац (*Алекса Ивић, Сјиси бечких архива о Првом српском устанку, књижа прва – година 1804, Београд, 1935*)

wissen des Bischofs und ohne hinlänglich überführten Verbrechen mit dem Tode bestraft werden. Wer dawider handelt, soll die nehmliche Strafe leiden. Ausser diesen Punkten sind noch mehrere vorgeschlagen worden, die aber der Kundschafter nicht anzugeben wusste.

Aus wie vill Corps die christlichen Insurgenten bestehen, welche ihre Anführer sind, dann wo selbe stehen und was jeder zu beobachten vor sich hat, wird aus der hier zuliegend n Beilagen hochgefälligst zu entnehmen seyn, welche Euer Excellenz hiemit gehorsamst zu unterbreit.n ohnentstehe.

Pancsova, den 20. März 1804.

Bernyakovich, Major.

Оригинал. Feld-Akten, Kriege fremder Mächte Fasc. V. У прилогу се налази спис са овом садржином: „Stellung der servischen Christen: 1. Der Hauptanführer Zerny Georgie, unter welchem die Unteranführer Mladen und Stanoje stehen, hält sich meistens ohnweit den Berg Kosmaill in den Dörfern Nemenyukutia-Koratiza auf, seine Haupt-Truppe solle bey 6000 Mann stark seyn. 2. Bey Rudnik in der Gegend Uschiza, an der bosnischen Gränze stehet mit 1800 Mann der Stefan Jacobliw. 3. Janko Katich stehet bey Kljeschtaviza und obserwired den Waljowaer District. 4. Wassa Czarapich stehet bey Ripnja mit 700 Mann und beobachtet die Festung Bellgrad. 5. Petar Wlahovich stehet bey Wellike Lippe mit 1000 Mann, beobachtet Semendria und Poscharewatz und hat sich auf der Morawa der Überfuhr bemächtigt. 6. Thodor Krivokutja mit 800 Mann beobachtet bey Thjupria die Überfuhr an der Morawa und die Hauptstrasse, welche von Constantinopel über Nissa nach Bellgrad führet. 7. Drey Knesen der Kolubaraer, Uschitschka und Schabatzer Naja, das ist Districte, sind in dem grössten Aufstande und beobachten die Festung Schabatz. 8 Die ganze Poscharevazer Naja, unter welcher die kleine Districte Brançsewa, Szwischd und Gornjak gehören, dann sich bis an den Fluss Timok extendiren, ist gleichfals in einem grossen Aufstand begriffen und haben gegen 2000 Mann schon unter Waffen gesetzt, welche aber noch ihre Bestimungs Örter zum Zusammenrücken von Zerny Georgie abwarten. — Der Kundschafter giebt an, dass das Königreich Servien auf 90.000 mänliche Köpfe Contribution dem türkischen Kaiser zahlt, wenn man also 30 tausend theils alte und zum Theil ohnwehrhafte abschlagt, so können ganz füglich 60 tausend wehrbare Männer zum Streitt auf die Beine gestellt werden. — Die detaschirten Corps sind dergestalten und auf solche Punkten aufgestellt, dass sie rechts und links, dann vor und rückwärts, einer mit dem andern und mit dem Haupt Corps Communication haben“.

Прилог 2

Војводе из Карађорђевог времена из пожаревачке нахије (Константићин Ненадовић, Живоћ и дела Кара-Ђорђа и његових војвода и јунака, књиџа 2, 1884. Беч)

Пожаревачке нахије славни људи.

LIX

У оште содржај књиге ове.							
Тешки број.	Шта је који био, каквог чина и званија, и ког реда.	Име нахија, надлежатељстава и други завода, и име и презиме славни људи.	Одакле је који и у ком је месту рођен.	Кад је умро или погинуо и од кога, и кратак опис живота његовог.	Види живот љегов на страни.		
Д.) БРАНИЧЕВО.							
XVIII. Пожаревачка нахија.							
					780		
		а.) Главно нахиско место Пожаревац и у њему Магистрат . . . . . 1 б.) Школа . . . . . 1 в.) Поште: у Пожаревцу, Петки, Кличевцу, Брњци, Хомољу и Лаоли свега . . . . . 6 г.) Војвода . . . . . 8 д.) Војске из све нахије . . . . . 7.000 е.) Топова . . . . . 4 ж.) Шанчева у Пожаревцу на брау <i>Сочишу</i> 1, у Горњој Мали 1, и на Липи 1, код Кулича 1, и на Морави 1, свега . . . . . 5 з.) Бојни места осим шанчеви било је на Петки код ушћа Мораве на Ђириковцу и другим местима —					
622.	Члан Совета	Јован Протић *	Пожаревца		780		
623.	Пожаревачки	Кнезови	Момир Н.	Лучице	Среза Пожаревачк.	784	
624.		"	Вељко Н.	"			
625.		"	Неша Н.	"			
626.		"	Јован Милићевић	Лазнице			
627.		Војвода II.	Иван Момјровић *	Лучице		785	
628.	Рамски Вој. I.	Миленко Стојковић	Кличевца	Среза Рамског.	785		
		<i>Умро је негде у Русији.</i>					
629.	"	Војводе II. реда	Живко и Јова Шљивић *	Брадараца	Среза Рамског	793	
630.	Голуб.		Петко Милојевић	Голубца	Голубачк.		
631.	М л а в с к и		Петар Теодор. Добрџап	Добрђе	Среза Млавског.	795	
			<i>Умро је 6. Октобра 1828. у Кишињеву.</i>				
632.			Пауљ Матеић *	Мељнице	Среза. Млавск.	803	
		<i>Умро је око 1816. код своје куће.</i>					
633.	Буљукб.	Милован Павлов. Кукић	Златова	Среза Млавског			
634.	"	Првуљ Павловић	—	"			
635.	Варјактар	Глиша Гусларевић	—	Среза "	804		
		<i>У Јашу 1823. или 1825. скрзаш од кова и улиро.</i>					
636.	Звижк. Вој. II.	Ђорђе Димитријевић	Крушевице	Среза. Звижск.			
637.	Звижски Буљ.	Ђорђе Н.	Гор. Круше.	Среза. Звижск.			
638.	Омољс. Вој. II.	Илија Стошић	Жагубице	" Омољск.			
639.	—	Кара Стева	Влаола	" "			

Прилог 3

Слободан Павловић: Цеви римског водовода у Добрњу

У подножју између Горњег брда и Буквара, које је у односу на село Добрње веће надморске висине, извиру воде чији се токови усмеравају према поточићу “Параћинске мале”, а он даље кривудавао води према потоку чији се слив улива у Млаву.

Ова изворишта пијаће воде појављују се из иловаче на самом горњем брду, из песковитог тла који окружује село. Изглед воде смањује се од површине чисте и бистре до жуто масне и оксидне. Цео тај терен испод ова два брда је богат изворима и гаси жеђ мештана који су користили природни пад и воду спровели у своја домаћинства.

Непресушни извор пијаће воде у овом делу села тече из сазиране чесме, а потиче из 1948. године, подигнуте као задужбина два брата покојних Љубисава и Станислава Даниловића.

На стотину метара од те чесме, у дворишту покојног Ђурђевић Боривоја (Боре Пајиног), оца Драгослава – Госе Левака, а деде Пере Левака, уз добијену сагласност покојни мој отац Павловић Љубиша је 1968. године почео са пресом израду цигле за изградњу породичне куће. Приликом копања и припреме земље за циглу на дубини око 60цм појавиле су се

уредно поређане цеви од печене глине. Пар комада цеви однели смо брат Добросав Павловић - Мика и ја кући.

Између дворишта мог покојног оца Љубише и покојног Драгослава Томића налазио се бунар дубине око 8м, сазиан белим каменом. Како је за темељ куће био потребан камен, а како се бунар није користио, то га је покојни отац

уз сагласност Драгослава Томића вадио и користио за темељ. Приликом вађења камена појавиле су се исте цеви које смо ми пре неколико година нашли на локалитету стотину метара даље. Брат и ја смо се са тим цевима играли, а неке и разбили. Одласком у Београд да се школујем и живим, понео сам две цеви као успомену на детињство, на муке око израде цигле, куће и свега другог.

Отприлике 1974. године, теран жељом да сазнам нешто о историјату цеви које сам имао у рукама, такву једну однео сам у Градски завод за заштиту споменика културе, чији је директор била Александра Бановић, тражећи од ње да ми исприча своја сазнања. Како ми она рече, цеви потичу из римског доба од II до IV века и користиле су се за довлачење воде из удаљених крајева. Како је вода била нешто божанско и извор живота, чистоће и здравља, посебна пажња је посвећивана култним обредима са водом.

Цеви су прављене од печене глине, а спајане негашеним кречом који је у додиру са водом формирао кречну масу, која је у стању да запече саставе и не дозволи цурење воде. По тумачењу Александре Бановић тај вод можда је ишао чак до Калишта, где је постојало једно од највећих римских насеља у овом крају.

Прилог 4

Списак учитеља који су радили у добрњској школи од школске 1919/20. до 1950/51. године.

Списак имена учитеља је преписан из архивске документације школе “Ђура Јакшић” у Орешковици, захваљујући разумевању директора проф. Љубице Стојиловић и секретара Живославе Петровић, на чему су им аутори ове књиге захвални.

Загорка Циковац
Десанка Михајловић
Јелисавета Божиновић
Ђорђе Божиновић
Драгољуб Т. Јевтић
Марија Бандићка
Драга Станојевић
Мирослава Милић

Јосиф Р. Таталовић
Драгутин Животић
Миодраг Кузмановић
Љубиша Нешић
Цвета Кузмановић
Милица Нешић
Драган Јовићевић

Summary

Commander in chief Petar Todorovic Dobrnjac was born in Dobrnja, a village 38 kilometres far from Pozarevac, in 1771. Just after the beginning of the First Uprising he joined Karadjordje's army in fighting against the Turks for Serbian liberation. He possessed commanding abilities and was promoted in rank of commander in chief as the supreme commanding officer. Because of his disagreement with Karadjordje in international and internal affairs, he was expelled to Russia together with Milenko Stojkovic. He died in Iasi (Romania) in 1831 and was buried by St. Spiridon's Church. There is no tombstone at this place today. He had no direct descendants.

Stevan Todorovic Dobrnjac, Petar's brother, was born in Dobrnja in 1778. He participated in the Second Uprising, which was led by Milos Obrenovic, as an army leader. He became the prince of Morava principality which included town Pozarevac. Because of his disagreement with Milos in tax policies and under the influence of the Turks, he organized a rebellion against Milos in 1821. On account of this sin, Stevan Dobrnjac deserted to the Southern Romania and then to Russia. He died in Iasi in 1835. Stevan's children Vujica and Kruna returned from exile to Serbia during the reign of Mihailo Obrenovic and they lived in Pozarevac. Stevan had no direct descendants.

Nikola Todorovic Dobrnjac, the third Petar's brother, was expelled from Serbia together with Stevan in 1823. The years of his birth and death are unknown. He died somewhere in Romania. Nikola's sons Arsenije and Zivko returned to Serbia and lived in Pozarevac. Arsenije Nikolic Dobrnjac has the living descendants today who are inhabited in Pozarevac, Belgrade, Zadar, Zagreb and America. The holding of Petar Dobrnjac is stored in Arsenije Dobrnjac's house in Pozarevac.

Translator: Tirnanic Biljana

Резюме

Воевода Петар Тодорович Добрњац родился в деревне Добрња, расположенной в 38 километрах от города Пожаревац в 1771 году. В самом начале Первого сербского востания он общился к войскам Вождя Караджордже Петровича в целях освобождения Сербии от турецкого иго. О проявил комендантскую способность и вскоре добивается самого высокого в сербской армии чина, чина воеводы. Из-за того что несогласился с Вождем Караджордже в вопросах внутренней и внешней политики страны его, вместе с Миленко Стойковичем ссылают в Россию. Он умер в 1831 году. Его похоронили возле церкви св. Спиридона в городе Яссы /Румыния/. Не сохранилось его надгробия. Непосредственных его потомков так же нет.

Стеван Тодорович Добрњац, родной брат воеводы Петра Тодоровича, родился в 1778 году. В качестве предводителя войск принимает участие во Втором сербском восстании во главе с Милошем Обреновичем. Потом он стал князем /управляющий областью/ “Моравского княжества”, на территории которого находился и город Пожаревац. Не соглашаясь с князем Милошем Обреновичем в вопросах налогов и под влиянием турок, он в 1821 году стал во главе бунтовщиков. Князь Милош подавил бунт и Стеван Тодорович сам выехал в Румынию, а потом в Россию. Он умер в городе Яссы /Румыния/ в 1835 году. Князь Михаило Обренович /сын князя Милоша/ разрешил вернуться в страну детям Стевана Тодоровича /сын Вуица и дочь Круна/. Они жили в Пожареваце. Непосредственных потомков Стевана Тодоровича сегодня нет.

Никола Тодорович Добрњац – так звали третьего из братьев Добрњац. Он сослан из Сербии вместе с братом Стеваном Тодоровичем в 1823 году. Нам не известны годы его рождения и смерти. Он умер где-то в Румынии. Его сыновья Арсение и Живко вернулись в Сербию и жили в Пожареваце. Потомки Арсение Николочича Добрњаца сегодня живут в городах Белград, Задар и Загреб и в США. В Пожареваце, в доме Арсение Николаевича теперь находится фонд славного предка Петра Тодоровича Добрњаца.

(Перевела: Гордана Анич)

Мирослав Боривојевић је рођен 15. августа 1950. године у Добрњу. По оцу Добривоју потиче из фамилије Рајковић, а по мајци Живки из фамилије Добросављевић. Живи у породичној кући у Смедереву. Професор је рачунарства и информатике у Текстилно-технолошкој и пољопривредној школи у Смедереву. Познатији објављени радови су му: “Средње школе у подунавском региону до Првог светског рата”, часопис за културу, уметност и друштвена питања 3-4 Смедерево, 1988. и монографија “Школа у Добрњи на раскршћу векова”, Смедерево, 2002. Повереник је Српске академије наука на прикупљању техничких експоната за Музеј науке и технике у Београду.

Мирослава Боривојевић је рођена 24. марта 1978. године у Прокупљу од оца Мирослава и мајке Мирјане. Основну школу и гимназију завршила је у Смедереву. Носилац је Вукове дипломе. Завршила је Основну школу за музичко образовање “Коста Манојловић” у Смедереву, одсек хармоника. Дипломирала је на Правном факултету у Београду. Освојила је прво место на Југословенском турниру у парламентарној дебати 1998. године у организацији Фонда за отворено друштво. Живи и ради у Београду.

Извори и литература

- АС МПс, ф4 р. 313/847
- АС МПс, ф4 р. 170/839
- АС МПс, ф3 р. 83/846
- АС МПс, ф6 р. 4/846
- АС МПс ф4 р. 727/ 1862
- АС ВФ 4 р. 131/843
- АС ВФ 2 р. 65/850
- АС КК(21)-502
- АС КК(21)-432
- АС КК (19)-35
- АС КК (22)-54
- АС КК(21)-502
- АС КК (21)-432
- Димитрије Давидовић, Забавник 1833, Београд
- Шематизми за године 1852-1913.
- Просветни гласници 1880-1900, Београд
- Београдски велики календар за 1853, Београд
- Вук Стеф. Караџић, Историјски списи 2, Просвета - Београд 1969; Вук о Кнезу, Београд, 1987; Српски рјечник, Беч, 1852, Нолит, Београд, 1975
- Дејан Николић, Српске војсковође, Деспотовац 2000.
- Др Слободан Ристановић, Први српски устанак у историји и традицији, Београд 2002.
- Др Мирослав Ђорђевић, Ослободилачки рат српских устаника 1804-1806, Војноиздавачки завод, Београд 1967. год; Србија у устанку 1804-1813, Рад, Београд, 1979.
- Србија и 19. веку, Сен-Рене Таљандије, Линеа Краљево, 1990 (превод са француског)
- Радош Љушић, Вожд Карађорђе за дом и породицу, Вајат - Београд 1996; Вожд Карађорђе, прва књига, Инвест-Експорт Смедеревска Паланка, 1993; Вожд Карађорђе, друга књига, Београд, 1995; Србија 19. века, Београд, 1994.
- Стари Београд из путописа и мемоара, Београд 1951.
- Владимир Ћоровић, Историја српског народа 3, Београд 1997.
- Зоран Д Ненезић, Масони у Југославији (1764-1980), Народна књига, Београд, 1987.
- Мала енциклопедија просвете, Београд, 1978.

- Именик места у Југославији (са стањем 30. новембар 1972), Београд, 1973.
- Станоје Станојевић, Историја српскога народа, треће издање, Београд 1926; Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка, 1, А-З, Загреб, Б. Г.
- Историја српског народа, 5 књига, 1 том, Београд 2000.
- Момчило Стојановић, Браничевски Тефтер, Београд, 1987.
- Љубомир Јовановић, Млава, Београд, 1903.
- Михајло Гавриловић, Милош Обреновић, Београд, 1909.
- Стеван Максимовић, Суђења у Пожаревачком магистрату 1827-1844, Пожаревац, 1973; Суђења у Кнежевини Србији пре писаних закона из архива пожаревачког магистрата, Пожаревац, 1889.
- Мирољуб Манојловић, Жабари, Жабари, 1998.
- Милан Ђ. Милићевић, Кнежевина Србија, Београд, 1876; Кнез Милош прича о себи, Споменик 21. Београд, 1893; Поменик знаменитих људи српског народа, СКЗ Београд, 1959; Карађорђе у говору и твору, Београд, 1904.
- Душан Пантелић, Кочина крајина, Београд, 1930.
- Вукашин Н. Петровић, Др. Ник. Н. Петровић, Грађа за историју Краљевине Србије (Време прве владе кнеза Милоша Обреновића), књига 1, и 2, Београд, 1882, 1884.
- Мита Петровић, Финансије и установе обновљене Србије до 1842, књига 1 и 2, Београд, 1897, 1898.
- Бранко Перуничкић, Град Пожаревац и његово управно подручје, Београд, 1977; Петровац на Млави, Београд, 1980.
- Љубодраг А. Поповић, Шематизам Кнежевине Србије 1839-1851, Београд, 1999.
- Феликс Каниц, Србија земља и становништво (од римског доба до краја 19 века), прва књига, Београд, 1985.
- Тихомир Ђорђевић, Архивска грађа за насеља у Србији у време прве владавине кнеза Милоша (1815-1839). Насеља и порекло становништва, Београд, 1924; Из Србије кнеза Милоша, Београд, 1922.
- Леонтије Павловић, Улога Антонија Протића у у смедеревској нахији прве половине 19 века (сепарат из Браничева св. 4-5, Пожаревац, 1965), Пожаревац 1965;

- Споменица 170 година школе "Димитрије Давидовић", Смедерево, 1976.
- Алекса Ивић, Списи бечких архива о Првом српском устанку, књига прва - година 1804, Београд, 1935; Из Србије кнеза Милоша, Београд, 1922.
  - Бој на Иванковцу 1805, Београд, 1979.
  - Владика Николај, Охридски Пролог, Глас цркве 2001.
  - Милован Витезовић, Синђелић се са сунцем смирио, Београд, 2000.
  - Томислав М. Симић, Господар Миленко Стојковић, Крушевац, 2003.
  - Прота Матеја Ненадовић, Мемоари (приредио Оскар Давичо), Београд, 1988.
  - Леополд Ранке, Српска револуција, Београд, 1965.
  - Жика Живуловић, Највеће битке у Првом српском устанку, Београд, 1981.
  - Збирке песама појединих аутора
  - Куниберт др Бартоломео, Српски устанак и прва владавина Милоша Обреновића, 1804-1850, књиге 1 и 2, Београд, 1988.
  - Милан Јовановић Стојимировић, Силуете старог Београда, 2, Београд, 1987.
  - Владимир Е. Гофман, Велики вожд Кара-Ђорђе (репринт издање из 1930), Београд
  - Миле Недељковић, Вождове војводе, Аранђеловац, 2002.
  - Миленко Вукићевић, Деловодни протокол писама Петра Тодоровића - Добрњца, српског војводе из Првог устанка, СКА, Споменик 33, Београд 1900; Карађорђе, 1, 2, Београд, 1907, 1912.
  - Јован Цвијић, Насеља и порекло становништва, 22, Београд, 1926.
  - Бора Радовановић, Кличевац у Стигу, Смедерево, 1993.
  - Радомир Животић, Кнежица село, Београд, 1998.
  - Раде Обрадовић, Велики Поповац, Пожаревац, 2000.
  - Лазар Арсенијевић - Баталака, Историја српског устанка, 1, 2, Београд, 1988.
  - Јанићије Ђурић - Гаја Пантелић - Петар Јокић - Анте Протић, Казивање о српском устанку 1894, приредила

- Драгана Самарџић, Београд, 1986.
- Гаврил Занетов, Населението по долината на Велика Морава, Софија 1918.
  - Јован Гавриловић, Речник географско-статистички Србије, Београд, 1846.
  - Речник српскохрватскога књижевног језика, књига прва а-е, Нови Сад - Загреб. 1967.
  - Константин Ненадовић, Живот и дела Кара-Ђорђа и његових војвода и јунака, књига 2, 1884 Беч
  - Душан Баранин, Карађорђе, Београд 1980; Хајдук Вељко, Београд 1984.
  - Енциклопедија Југославије, књига 3, Загреб, 1958.
  - Драган Фелдић, Стари Пожаревац, Пожаревац, 1992.

Усмена казивања:

Добривоје Миладиновић, професор
 Радослав Аксентијевић
 Мића Аксентијевић
 Станиша Станојевић, референт месне канцеларије, Добрње
 Мирослав Милићевић
 Радиша-Диле Васић
 Јова Васић
 Радмила Петровић – Цурка
 Добросав-Мика Павловић, Добрње

Објављивање ове књиге помогли су:

- Миле Ракић-Боривојевић, возач, Швајцарска
 Аца Петровић-Јерковић, Добрње
 Душица Петровић, Добрње-Лопушник
 Владан-Кика Добросављевић, Добрње, одборник СО
 Петровац на Млави
 Периша Ђурђевић, Добрње, одборник СО Петровац на
 Млави
 Ненад Милићевић, Добрње, одборник СО Петровац на
 Млави
 Милош Кузмановић, Добрње
 Игор Славковић, Вошановац-Добрње, власник СТР
 “Љубичица” у Добрњу
 Миодраг и Ранка Ивковић, Добрње, власници СУР - бифе
 “Хумска 1”
 Брана Илић, Добрње
 Зоран Васић инжењер, Добрње
 Јован и Габриеле Радојичић, Добрње
 Младен Живојиновић, Добрње
 Малиша Гвоздић, Лопушник, власник СТР “Маја”
 Живорад-Жиле Ђулејић, месар, Михајловац-Пожаревац
 Милун Живановић, Смедерево, кафеџија, самостална
 угоститељска радња “Равна гора”
 Сава Величковић, каменорезачка радња “Чолак”, Прокупље
 Чедомир В. Марковић, приватни предузетник из Смедерева
 (омогућио је ауторима ове књиге пут у Јаши, на чему се
 захваљујемо)

Благопощенороднын Г. Бинбаша Петре, Здравствѣйте!

Вашима момцима, кои сѣ дошли на заповѣсть Господар. Ђорѣа ѱ скѣпшинѣ поради Скела Пожаревачкѣи за Басѣ, — даемо ово Писмо; ѣ Вамѣ ѡвѣламо, да е оваѣ Совѣтъ народный Заклучно, да се нѣедна скела, никоме не прода; него да оваѣ Синодѣ Свѣда на све скеле свое люде метне; Тако Мы не дамо ннедномѣ поглаварѣ скеле держати, да се народѣ не бѣни; како што сѣ почели были, — И тако смо веѣтъ метнѣли на Заврежскѣ, и Грочанскѣ скелѣ наше люде; а на дрѣге спремамо. — Зато Вамѣ отписѣмо да ѣе скѣпшина ова и Пожаревачке скеле держати, као и дрѣге, — ѣ Вы више немойтесе ништа ѣ скеле мешати, и рѣке извадите — а Нашѣ ѣе човекѣ тамо скоро поставѣнѣ быти.

Сѣ тимѣ Басѣ любезно поздравѣмо.

У Смедеревѣ 15^о Декем. 1805.

Протоерей Матдей Ненадовичѣ,
(м. п.) Предсѣдатель Совѣта сѣ целимѣ Синодомѣ.

Вы сѣте войводѣ, — маните сѣ такови послова, и скида,
— ѣѣе Добро воиникѣ Ваше глѣдайте, и урѣѣйте.